

T. C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**LİBERAL TEORİ BAĞLAMINDA MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN MİSİR
DEVLETİ İLE İLİŞKİSİNİN ANALİZİ: 1928-1967**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Engin KOÇ

Danışman:

Prof.Dr. Tayyar ARI

BURSA – 2014

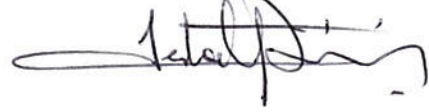
T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda 701116007 numaralı Engin KOÇ' un hazırladığı "Liberal Teori Bağlamında Müslüman Kardeşlerin Mısır Devleti İle İlişkisinin Analizi: 1928-1967." konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 09/01/2014 Perşembe günü 09:00 – 11:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Prof.Dr.Tayyar ARI
Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç.Dr. Derda KÜÇÜKALP
Uludağ Üniversitesi

Üye
Doç.Dr. Ferhat PİRİNÇCI
Uludağ Üniversitesi

14/01/2014

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Engin KOÇ
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : vii+ 104
Mezuniyet Tarihi : 2014
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Tayyar ARI

LİBERAL TEORİ BAĞLAMINDA MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN MİSİR DEVLETİ İLE İLİŞKİSİNİN ANALİZİ: 1928-1967

Bu tez Müslüman Kardeşler'in Mısır siyasi hayatına etkisi ve Mısır hükümetleri ile 1970 yılına kadarki ilişkilerini liberalizm bağlamında incelemektedir. Müslüman Kardeşler, dini ve sosyal bir hareket olarak 1928 yılında Hasan el-Benna tarafından Mısır'da kuruldu. Müslüman Kardeşler hareketi, kuruluşunun ilk yıllarında politikadan uzak dururken ilerleyen yıllarda ise Mısır'daki siyasi gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. Aynı zamanda Müslüman Kardeşler liberal politikalara karşı çıkmışlardır. Cemal Abdunasır 1948 Arap-İsrail savaşında Mısır ordusunda görev alan komutanlardan biriydi. Hür Subaylar hareketini gizlice kuran Nasır, aynı zamanda Müslüman Kardeşler'in üyelerinden de güçlü destek aldı. Müslüman Kardeşler'in başlangıçta yeni kurulan hükümetin koruması altındayken daha sonraları Nasır rejimi tarafından bütün faaliyetleri yasaklanmıştır. Bu çalışmada hem rejim hem de hareketin siyasal liberalizm bağlamında politik ve sosyal dönüm noktaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müslüman Kardeşler, Liberalizm, Siyasal İslam

ABSTRACT

Name and Surname : Engin KOÇ
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : International Relations
Branch : International Relations
Degree Awarded : Master
Page Number : vii +104
Degree Date : 2014
Supervisor (s) : Prof.Dr.Tayyar ARI

ANALAYSES OF THE RELATIONS BETWEEN MUSLIM BROTHERHOOD AND EGYPTIAN GOVERNMENT IN THE CONTEX OF LIBERAL THEORY: 1928-1967

This thesis analyses the Muslim Brotherhood's effect on political life in Egypt and relationships with Egyptian Government till 1970 in the context of liberalism. Muslim Brotherhood was founded by Hasan al-Banna as a religious and social movement in 1918, Egypt. Early years of the establishment of Muslim Brotherhood movement while avoiding political issues in later years closely follow up political developments in Egypt. At the same time Muslim Brotherhood had opposed to liberal policies. Gamal Abdul Nasser was one of commanders in Egypt army who served during the war between Arab states and Israel in 1948. Nasser secretly formed the Free Officer movement within army also had got strong support by members of Muslim Brotherhood. At the beginning Brothers while under the protect of new government subsequently their all activities were also banned by Nasser reggime. In this study politics and social turning points of both regime and movement were analyzed in the context of political liberalism.

Key Words: Muslim Brotherhood, Liberalism, Political Islam

ÖNSÖZ

Tez çalışmam boyunca tecrübesi ve bilgisiyle araştırma ufkumu geliştirip bana ışık tutan, sabırla beni yönlendiren danışmanım ve çok değerli hocam Prof. Dr. Tayyar ARI'ya; güzel bir çalışma ortaya çıkarmak adına yapıcı eleştiri ve değerlendirmelerde bulunan değerli hocalarım Doç.Dr. Ferhat PİRİNÇCİ ve Doç.Dr. Derda KÜÇÜKALP'e; yüksek lisans eğitimim boyunca değerli bilgilerini benimle paylasan, akademik eğitimime büyük katkı sağlayan Uludağ Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü yüksek lisans hocalarıma; aramızda mesafeler olmasına rağmen e-posta ile bana destek olmaya çalışan değerli hocam Doç. Dr Zafer AKBAŞ ve yakın dostum Kinan Rifai JANDALI'ye tez hazırlama aşamasında bana hiçbir zorluk çıkarmayan, her zaman yanımda olduklarını hissettiren, iş arkadaşlarım ve yöneticilerim; Muhammed Taha BULUT ve Yılmaz CİNVİZ'e; hayatımın her aşamasında olduğu gibi, tez hazırlama sürecinde benden desteğini esirgemeyen, bana inanan ve sürekli moral veren benim için dünyanın en değerli varlıkları olan annem, babam ve eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bursa, 2014

Engin KOÇ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
LİBERALİZMİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ	6
1.1. LİBERALİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	6
1.2.LİBERAL DÜŞÜNCENİN FELSEFİ TEMELLERİ.....	8
1.3.LİBERALİZM VE TEMEL SİYASAL VARSAYIMLARI.....	11
İKİNCİ BÖLÜM	16
MISIR'IN SİYASAL VE SOSYO-KÜLTÜREL YAPISININ TARİHSEL ANALİZİ	16
2.1.MISIR'DA İSLAM VE TOPLUM	16
2.1.1. Mısır'da İngiliz Sömürü Yönetimi	17
2.1.2. Yenilikçi İslami Fikir Akımları	19
2.1.3. Mısır ve Milliyetçilik	21
2.2. LİBERAL HÜKÜMETLER DÖNEMİ	24
2.2.1. Vefd Partisi.....	24
2.2.2. 1919 Devrimi	26
2.2.3. 1922 Şekli Bağımsızlık ve Mısır'ın Liberalizm ile Tanışması.....	27
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	31
HASAN EL BENNA VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİ	31
3.1. HASAN EL BENNA	31
3.2. MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN DOĞUŞU	33
3.3. İSLAMİ ÖZGÜRLÜKÇÜ BİR İDEOLOJİNİN GELİŞİMİ.....	35
3.4. CEMAATTEN HAREKETE	39
3.5. MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN DEVLET ANLAYIŞI: LİBERALİZME BAŞKALDIRIŞ ..	42
3.6. MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN VİZYONUNUN ŞEKİLLENMESİ	47
3.7. FİLİSTİN SORUNU VE MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN LİBERAL İKTİDARA KARŞI GÜÇLENMELERİ.....	50
3.8. 1941 DARBE GİRİŞİMİ VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN SİNDİRİLMESİ.....	54
3.9. MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİNİN SİYASALLAŞMASI VE HASAN EL BENNA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ	57

3.10. 1948 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN MİSİR SİYASETİNDE ARTAN ÖNEMİ.....	62
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	67
CEMAL ABDÜLNASIR VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER.....	67
4.1. OTOKRATİK BİR LİDER OLARAK NASIR.....	68
4.2. 1952 HÜR SUBAYLAR İHTİLALİ: REALİZM VE LİBERALİZM BAĞLAMINDA DEĞİŞEN GÜVENLİK ALGISİ.....	69
4.3. NASIR, SEYYİT KUTUP VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER: LİBERALİZM VE SOSYALİZME KARŞI RADİKAL İSLAMIN DOĞUŞU.....	78
4.4. MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİNDE BÖLÜNMELELER.....	84
4.4.1. Geleneksel Müslüman Kardeşler Grubu:.....	84
4.4.2. Kutupçular Grubu:.....	85
4.4.3. Tekfirciler Gurubu:.....	86
4.5. 1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI: NASIR'IN MAĞLUBİYETİ İSLAMCILARIN GALİBİYETİ.....	88
KAYNAKLAR.....	96
ÖZGEÇMİŞ.....	104

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.tz.	Adı Geçen Tez
BM	Birleşmiş Milletler
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
GMB	Genç Müslümanlar Birliği
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
p.	Page
S.	Sayı
s.	Sayfa
ss.	Sayfadan sayfaya
S.S.C.B.	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ty.	Basım tarihi yok
v.dğr.	Ve diğerleri
vb.	Ve benzeri
Vol.	Volume
vs.	Vesaire
y.y.	Basım yeri yok

GİRİŞ

Müslüman Kardeşler hareketinin Mısır devleti ile ilişkilerini liberal teori bağlamında incelediğimiz bu çalışmada, ilk olarak ele aldığımız konu, teorik anlamda çerçeveye alınarak konumuz ile ilgili varsayımları özet biçiminde açıklanacaktır. Her siyasi teori gibi, Liberalizmde, birçok yazar tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır. Genel olarak anlam bazında ele alındığında, köken ve kavram itibariyle liberal düşünce, geleneksel düşünce fenomenlerinden sıyrılıp, bireyin özgür düşünmesini ideolojik olarak merkez alan, siyasi ve sosyal bir ideolojidir.

Liberalizmin temel amacı ise birey ve onun düşünce ve fiillerini geleneksel skolâstik durumlardan kurtarıp özgürleştirmektir. Liberal anlayış ilk olarak toplumu oluşturan birey ve onun düşüncelerini özgürleştirmeyi hedef yapmaktadır. Bundan dolayı liberalizmi siyaset teorileri içerisinde özgün kılan ve ona farklı bir anlam yükleyen en önemli temel özelliği birey ve bireyin özgürlüğüne gösterdiği önemdir. Tezimizin ilk bölümünde özet olarak incelendiği gibi, liberalizmin bireyciliğe yaptığı güçlü vurgu bizlere Aydınlanma Çağı'nın bireycilik ve mutlak özgürlük anlayışını hatırlatmaktadır.

Çalışmamızın sonraki bölümlerinde ise, Mısır toplumunu şekillendiren tarihi ve siyasi temel parametreler ile ilgili olarak bilmemiz gereken Mısır'ın İslam topraklarına dâhil edilmeden önceki tarihi süreç içerisinde ev sahipliği ettiği medeniyetler ve daha sonra İslam uygarlığının yayılması ile beraber Osmanlılar'ın bölgeyi ele geçirmesi ve Avrupa'da Aydınlanma Dönemi ile birlikte vücut bulan ve bireyin özgürlüklerini savunan anayasal hareketleri, Fransızlar ve daha sonra ise İngilizlerin bölge üzerindeki amaçları ve buna mukabil olarak karşısına çıkan muhalif gruplar başta İslami grupların ilişkileri liberal teori bağlamında incelenecektir. İlerleyen süreçte ise Mısır'da emperyalist güçlere karşı mücadeleye başlayan gruplar; muhafazakâr, milliyetçi, monarşi ve liberal olmak üzere karşılaştırılacaktır.

İslam dininin Kuzey Afrika topraklarında hızlı bir şekilde yayılmasına kayıtsız kalmayan Mısır, içerisinde yüzyıllardır biriktirdiği medeniyeti muhafaza etmiş bunun yanında da kendine has bir İslam medeniyeti de ortaya çıkarmıştır. Mısır ve yakın coğrafyası İslamiyet'in doğuşu ve ilerleyen zamanlarda bu bölgelerin önemi bir hayli artmıştır. Sander'in ifade ettiği gibi,¹ "İslamiyet'in doğuşu, Avrupa, Ortadoğu, Hindistan

¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e**, 18 b, İmge Kitabevi, İstanbul, 2009, s.47.

ve Çin uygarlıkları arasındaki dört merkezli kültürel “dengeyi” tam anlamıyla bozmamışsa da, dengenin parçaları arasındaki sınırları keskinleştirmiş ve Ortadoğu’nun göreceli ağırlığını artırmıştır. Roma İmparatorluğu’nun yıkılışı ile büyük coğrafi keşiflerin başlamasına kadar dünya tarihinde İslamiyet’in doğuşundan daha önemli bir olay bulmak zordur.”

Tez çalışmamızın metodolojik yönünü tamamlamak adına tezimizin ikinci bölümünde Mısır’da İslam ve Toplum konumuzu açıklarken Mısır’da İslam ve toplumun üzerinde etkili olan temel faktörler ele alınıp, bunların Mısır siyasi hayatında ve ileride ortaya çıkacak Müslüman Kardeşler’in doğuşuna etkileri ele alınacaktır. Bunlardan özellikle Afgani, Muhammed Abduh ve Reşit Rıza’nın fikirleri ile hayat bulan Ortadoğu’nun en iyi organize edilmiş örgütü olan Müslüman Kardeşler hareketi ve ileride liberalizmin söylemini taşıyan Vefd Partisinin tarihsel sürecini anlamak adına çok büyük önem arz etmektedir.

Hasan el Benna’nın kurucu ve lider olarak temsilciliğini yaptığı Müslüman Kardeşler, çok kısa bir zaman içerisinde Mısır toplumunda önemli bir kitle hareketi olmayı başarmıştır. Basit anlaşılır fikir ve söylemlerden oluşan bu hareket, arkasına on binlerce kişiyi katabilen bir ideolojiye dönüşerek, devletin dini kurallar ile yönetilmesi gerektiğini, Müslümanların sefalet ve perişanlığının asıl sebebinin dindeki zayıflıktan kaynaklandığını ileri süren bir harekettir.

Müslüman Kardeşler, ilerideki konularda da izah edeceğimiz gibi siyasi bir kurum olan devleti “İslam Devleti” olarak ifade etmiş ve Mısır başta olmak üzere, İslam ülkelerinin 1924 öncesinde olduğu gibi bir Halife’nin etrafında toplanarak bir ümmet (millet) olması gerektiği görüşünü savunmuştur. Batı dünyasından ithal edilen başta Komünizm, Liberalizm, Sosyalizm gibi ideolojilerin İslam dünyası için bir fayda ifade etmeyeceği düşünülmektedir. Çalışmamızın buraya kadar ki bölümü daha çok Müslüman Kardeşleri tanıma, geçmişe dönük bir göz atma ve hareketin kaynaklarını tanıma üzerine yoğunlaşmaktadır.

Üçüncü bölüm incelendiğinde görüleceği gibi; burada ilk olarak Müslüman Kardeşler’in başta kurucu lideri olmak üzere kurumsal süreci anlatılarak; Monarşi, İngilizler ve Liberal Vefd’e olan zıt politikalar, hatta 1940’lı yıllardan sonra başkaldırma olarak niteleyeceğimiz bir dönem incelenecektir. Hareketin Filistin sorununda görüleceği gibi Sömürgeci güçlerin ve Siyonistlerin bölgede uyguladığı revizyonist ve bölgenin

tarihsel anlayışına aykırı politikalarının yaygınlaşmasından kaynaklanan Batılı düşünce sistemlerine muhalefet etme hatta radikal grupların Batı'nın bu yanlış politikalarından dolayı ortaya çıktığı, bölgede demokrasinin kabul görmemesinin en temel nedeninin de bu yanlış politikalar olduğu izah edilecektir.

Harekete eleştirel bir bakış açısı olarak ise, Müslüman Kardeşler'in kuruluşundaki temel söylemlerden uzaklaşarak, siyasi meselelerde etkin olmaya başlamasıyla gerek Kral'ın otoritesine gerekse liberal milliyetçi Vefd Partisine karşı sert bir mücadeleye başlamıştı. Monarşi tarafından birkaç defa sindirilmek için hapisaneye atılan Müslüman Kardeşler, toplumun tabanında gücü artarak hükümetle ilişkilerini gerginleştirmiştir. İlerleyen konularda da tafsilatlı bir şekilde anlatılacağı gibi, Dönem dönem pragmatik yollar izleyen Müslüman Kardeşler, başlangıçta hükümet olarak tanımadıkları monarşi ile, Vefd Partisinin güç kaybetmesi için, kayda değer olmayan küçük ittifaklar kurmuş fakat kelimenin tam anlamı ile hayal kırıklığına uğramıştır.

Arap-İsrail Savaşları'nda da önemli bir rolü olan Müslüman Kardeşler hem kendi üyeleri hem de maddi kaynakları ile bu mücadelenin destekçisi olmuşlardır. Kendi sorunları ile meşgul olan İslam Dünyasındaki Müslüman gruplara bir örnek olarak Müslüman Kardeşler, İsrail Savaşında çok önemli aktif roller oynayarak ve bu meseleyi faaliyetlerinin gündemlerinde tutarak diğer İslami gruplardan oldukça takdir ve destek almıştır.

Müslüman Kardeşler, Ortadoğu'daki İslamcı siyasetin en önemli ve güçlü aktörlerinden biridir. İslam'ın kelimenin tam anlamı ile, örgütlü bir siyasi yapıya bürünmesini aksiyon programı ile gösteren bir dini, sosyal, kültürel ve nihayetinde siyasal bir harekettir. Tezimizde ilerleyen sayfalarında yer verileceği gibi dünyadaki ve Türkiye'deki birçok modern İslami hareket yapısal ve faaliyet programı olarak Müslüman Kardeşler kaynaklıdır. Bu da çalışmamızın günümüz siyasal İslam hareketlerinin problemlerini anlamada ve konu ile ilgili olaylara ışık tutma adına önemini göstermektedir.

İslam toplumları uzmanı olan Lapidus'un da belirttiği gibi;² “19. ve 20. yüzyıl Mısır tarihi Türkiye'ninkine oldukça benzerlik gösterir. Mısır ayrıca Osmanlı ve İslami toplum biçiminden ulusal ve laik bir toplum biçimine doğru bir süreçte gelişmiştir. Mısır'ın evrimi aynı zamanda devletin başını çektiği bir reform dönemi ile başlamış fakat

² Ira M. Lapidus, **İslam Toplumları Tarihi 19.YY'dan, Günümüze**, Çev. Yasin Aktaş ve Mevlüde Ayyıldızoğlu, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.99.

gelişmesi ve olgunlaşması 1882'den 1952'ye kadar İngiliz işgali tarafından saptırılmıştı. Yabancı hâkimiyeti altındaki yönetimin, açmazlarının üstesinden gelemeyen milliyetçi ve İslamcı siyasal eğilimler arasında bölünmüş olan liberal elitler, iktidardan uzaklaştırılarak yerlerine yeni bir Arap milliyetçi subaylar nesline bıraktılar. Bu subaylar askeri rejimi kurarak Mısır'da günümüze kadar hükmettiler.”

Dördüncü bölümde liberalizmin güvenlik algısı bağlamında Müslüman Kardeşler ve Mısır hükümetleri arasındaki ilişkiler incelenecektir. Buna ek olarak Müslüman Kardeşler içerisinde doğan bazı radikal grupların hem demokrasiye hem de Arap Sosyalizmi'ne bakışları ele alınacaktır. Benna gibi usta bir ideologun boşluğunda olan hareket Mısır siyasi hayatında özellikle 1952'den sonraki yıllarda önemli derecede baskıya maruz kalmıştır.

1950'li yıllarda harekete ideolojik olarak yeni bir güç olarak Seyyit Kutup'un radikal görüşleri 1960'lı yıllarda öne çıkmaya başlamıştır. Fikirselsel olarak Müslüman Kardeşlere yeni bir aksiyon kazandıran Kutup, rejimi yazdığı eserler ile eleştirmiş hatta iktidarın meşruiyetinin olmadığını, yıkılması gereken bir cahiliye düzeni olduğunu sık sık ifade etmiştir. Kutup, Arap sosyalizmine karşı yaptığı vurgu kendisinin algılamasına göre diğer bir tağut idaresi olan demokrasi dolaysıyla liberalizm için de geçerlidir. Hareketin muhafazakâr kısmını oluşturan kişiler tarafından eleştirilen Kutup, ilerleyen yıllarda hareketin içerisinde muhafazakâr ve radikal kanat olmak üzere bölünmelere sebep olmuş, ilerleyen süreçte ise radikal kanadın kendi içerisinde de bölünmeler yaşanmıştır.

19. yy. sonu ve 20. yy'ın başına geldiğimizde diğer İslam coğrafyalarıyla beraber Mısır'da da İslami uyanış fikri heyecan kazanmış ve bu fikir akımları zaman içerisinde toplumda da karşılık bulmuştur. Bunun en önemli göstergesi ve sonucu olarak Müslüman Kardeşler hareketi bir toplumsal hareket olarak modern Mısır tarihinin en önemli değişmez muhafazakâr aktörlerinden biri olmuştur. Başlangıçta küçük bir cemiyet olarak kurulan yapı, kısa zamanda tüm Mısır'a yayılarak toplumdaki etkisini arttırmıştır. Krallık dönemi sonlarına doğru yalnızca sosyal ve dini bir hareket olmaktan çıkıp siyasallaşmaya başlamıştır. Hür Subaylar Darbesi sonrasında ise, Müslüman Kardeşler dönemin Mısır siyasal hayatının en önemli muhalefet hareketi olmuş ve yasaklamalar ile birçok üyesi hapisanelerde çürütülmeye çalışılmıştır. Müslüman Kardeşler Hareketi siyasal düzeyde bir temsiliyet sağlamakla birlikte toplum içerisinde de faaliyetlerine devam etmiş ve adıyla

müsemma olarak bir beraberlik ve kardeşlik birliği tesis etmeye çalışmıştır. İslamcı bir hareket olarak Müslüman Kardeşler, tecrübesi sadece Mısır için değil tüm İslam dünyasına mal olan çok önemli bir deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır.³

Çalışmamızın en sonunda ise genel bir değerlendirme yapılarak ikili ilişkilerde ulaşılan sonuçların kısa özeti verilerek liberalizm bağlamında Müslüman Kardeşler hareketinin ve Mısır rejiminin perspektifleri ile ilgili genel değerlendirme yapılacaktır.

³M. Tahir Kılavuz, M. Hüseyin Mercan, Süleyman Güder, **Orta Doğu'da İslamcı Siyaset Değişim sürecinde Müslüman Kardeşler ve Nahda**, <http://ilke.org.tr/wp-content/uploads/2013/02/rapor-1.pdf>, s.29.(12.08.2013)

BİRİNCİ BÖLÜM

LİBERALİZMİN KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. LİBERALİZMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

İnsanlık 21. yüzyıla gelene kadar düşünsel anlamda birçok fikir ve ideoloji ortaya çıkararak bu fikir ve ideolojiler etrafında siyasal teoriler oluşturmuştur. Bu teorilerden bir kısmı çok derin tarihsel kökenlere ve güçlü toplumsal olaylara dayanmaktadır. Ortaçağ Avrupa'sında ortaya çıkan Aydınlanma hareketleri Avrupa toplumunda liberalizm siyasal akımını doğuracaktır.

Liberalizm, en genel tanımlamada; bir politika ve düşünce akımı olarak toplumun temelini oluşturan bireylerin hak ve özgürlüğünü temel alan bir ideolojidir. Genel olarak bakıldığında, tarihte ortaya çıkan her ideoloji ve fikrin asıl amacı insana ve onun zaman içerisinde maruz kaldığı ihtiyaçlara yönelik bireyin refah, mutluluk ve güvenliğini sağlamasıdır. Aynı zamanda ideolojiler; "Her yenedünya görüşü, bir öncekinin eksik yanlarını ortaya koyarak, daha iyi olduğu düşünülen çözümler üretmektedir. Dünya tarihinin düşünsel altyapısı bu yönüyle, bir arayış ve buluşlar tarihi sayılabilir." ⁴

Liberalizmin ne olduğunu nasıl bir ortamda şekillendiğini anlamak için bulunduğu dönemi yani Aydınlanma Dönemini biraz incelememizde fayda vardır. Aydınlanma, 1688 İngiliz Devrimi ile ilk olarak başlar ve 1789 Büyük Fransız Devrimi ile Avrupa toplumunda benimsenerek zirveye çıkmıştır.

Aydınlanma dönemi genel olarak, Batı'nın mevcut sosyal ve siyasi hayat tarzında, gelişmekte olan ticaret ve hızlı sanayileşme yoluyla ekonomik gücün tek sahibi olan orta sınıfın oluşturduğu Avrupalı burjuvazilerin gerçekleştirdiği sosyal ve siyasal hayatta büyük bir dönüşümün dönemidir. ⁵

Avrupa'da ortaya çıkan sosyal ve siyasal gelişmeler dini alanda Protestan adı verilen yeni bir reformasyona uğramış, Hıristiyanlığın Katolik mezhebinden tamamen uzaklaşmış. Protestan mezhebi aynı zamanda sosyal hayata daha dönük ve dünyevi işlere önem veren yeni bir mezhebin liberalizm düşüncesinin gelişmesinde çok önemli katkıları

⁴ Şule Şahin Ceylan, "Francis Fukuyama ve Tarihin Sonu Tezi", **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** Yıl:5 Sayı:10 Güz, İstanbul, 2006, s.234.

⁵Ahmet Cevizci, **Aydınlanma Felsefesi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002, ss. 9-10

olmuştur. Bu anlamda Liberalizm fikri de Avrupa'da klasik ortaçağ düzeninin çözülmesiyle ve insanın sosyal yaşantısında aklın hakim olmasında aranmaktadır.

“Liberalizm, ortaçağ düzeninin çözülmesiyle ortaya çıkan ulus devletlerin sosyal, siyasal ve ekonomik organizasyon arayışlarının, eski düzen yerine yeni düzen oluşturma çabasının, hemen her alanda yeni meşruiyet dayanakları aramanın bir sonucu olarak doğmuş ve gelişmiştir. Liberalizm bu meşruiyet arayışlarının temelini bireyi oturtma süreci olarak da okunabilir. Liberalizmin tarihi aslında bireyin sosyal, siyasal ve ekonomik hayatını kısıtlayan, sınırlandıran ve bu alanlardaki özgürlüğünü yok eden her türlü olguya karşı mücadelenin tarihidir. Bu tarih Ortaçağdaki yapının özgürlüklere doğru dönüşmesiyle başlamaktadır.”⁶ Özellikle toplumda yaşayan bilgin insanlar tarafından kilisenin dogmatik düsturlarının akıl ile çürütülmesi ve sanat alanında ortaya çıkan gelişmeler ve her şeyin merkezini insan olarak alan hümanizmin ortaya çıkması, liberalizm fikrini ortaya atacak insanların toplumda yetişmesine pozitif bir araç olmuştur.

Arı'nın da ifade ettiği gibi; “Klasik liberal düşünce, eşitlik, rasyonellik, özgürlük ve mülkiyet kavramları üzerine inşa edilmiştir. Aslında liberalizm Aydınlanma Çağı filozoflarının temel felsefelerini oluşturmuştur.”⁷ Liberalizmin bu kavramlar üzerine inşa edilmesinin en büyük temel sebebi ise insanın ihmal edilen düşünsel kimliğinin liberal aydınlar tarafından ele alınıp aydınlanma ile insanın düşünce ve fikirlerinin mutlak anlamda özgür olacağı düşüncesidir.

Toplum bir kavram ve yapı olarak Liberalizm anlayışında şu şekilde ele alabiliriz; toplum, liberalizmin tanımında yer almış temel hak ve hürriyetler kavram ve hukukunu özümsemiş, refah ve kültür seviyesi yüksek olan, siyasi konularda yıllardır hakim olan gelenekselcilik ve derin dini inanışlardan sıyrılıp bireyin düşünce ve fikirler dünyasına önem veren, hukukun üstünlüğüne inanan, özel mülkiyeti bireyin dokunulmaz kutsalı sayan laik bir toplum olarak anlaşılmalıdır. Çünkü genel olarak fakir toplumlarda, teokrasi ile idare edilen rejimlerin halklarında ve şuurlu bireylerin sosyal hayatta çoğunlukta olmadığı toplumlarda liberal demokrasiden söz etmek neredeyse imkânsızdır.⁸

⁶ Halis Çetin, “Liberalizmin Tarihsel Kökenleri”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Sivas, 2002, s.3-4

⁷ Tayyar Arı, Uluslararası İlişkiler Teorileri; Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, 6b, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, s.342.

⁸ Bayram Kodaman, “Liberal Demokrasinin Zemini”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs, Isparta, 2011, Sayı:23, s.3

Liberal düşünce anlayışı birçok konularda önemli yenilikler getirmiştir. Liberalizm ortaçağ düzenindeki derin yapının bireyin ve düşüncelerinin özgürlükleriyle çözülmesi ve Avrupa’da birçok ulus devletinin ortaya çıkmasıyla kendisine üzerine oturacağı bir taban bulmuştur. Yani, Evrensel Hıristiyan dünyası yerine ulusal devletler ortaya çıkmıştır. Tanrı’nın yerini akıl, papanın yerini akılcı birey, feodal ilişkilerin yerini ise ulus devletin uyrukluğu almıştır.⁹

1.2.LİBERAL DÜŞÜNCENİN FELSEFİ TEMELLERİ

Bir önceki konuda incelediğimiz liberalizmin tarihsel sürecinde yer alan stratejik toplumsal değişimler belirli bir felsefi düşünce ve bu düşüncelerin sahipleri olan fikir adamlarının ürünü olduğu düşünülebilir.

Bu aydınlardan biri olan John Locke’un (1632-1704) liberal düşüncenin bir siyasal teori olarak doğmasında ve gelişmesinde oldukça önemli katkısı vardır. Locke’un temel siyasal felsefesi dört ana düstur üzerine bina edilmiştir. Bunlar; ilk olarak bütün insanların temelde insan olarak eşit yaratılmış olması ve herkesin yaşama hakkı, sınırsız bir şekilde özgür olma gibi dokunulamaz ve devredilemez haklara sahiptir. İkincisi; bireyler temel doğal gereksinimleri olan ihtiyaçlarını rasyonel yollar ile karşılama ve isteme hakkına sahip olmasıdır. Üçüncü olarak birey ve özgür düşüncelerinin temel alınması ve özgürleştirilmesidir. Locke’a göre en iyi toplum ve devlet kişiye en fazla özgürlük alanı tanıyan toplumdur. Son olarak kişinin, kendine ait olup, devletin el uzatamayacağı, istediği gibi tasarruf edebileceği özel mülkiyet hakkına sahip olmasıdır.¹⁰ Lock ayrıca doğa durumunu insan ve özgürlüğü için olumlu olduğunu düşünmüştür.

Lock’e göre, insanlar doğa halindeyken uygar olarak yaşamışlardır. İnsanlar düzenli topluma geçerken doğal haklarını kayıtlı tutmuşlardır. Devlet, bu vazgeçilmez hakların korunması için bireyler tarafından görevlendirilmişlerdir. Locke bu hakları özet olarak; “hayat, hürriyet, mülkiyet” kavramları ile birleştirerek özetlemiştir. Locke’un düşüncesinde doğal haklar hayati önem taşımaktadır ve vazgeçilmez değerlerdir ki, sözleşmeyle kurulan siyasi bir sistemin yönetimi bunları sistematik olarak ihlâl etmesi halinde veya koruyamaması ile beraber bireylere o yönetime karşı direnme hakkı verir.¹¹

⁹ Çetim, **Liberalizmin Tarihsel Kökenleri**, s.89

¹⁰ Tayyar Arı, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, 2b, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010, ss.27-28.

¹¹ Mustafa Erdoğan, **Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri**, <http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=NTEy> (12.10.2013)

“Bireyleri toplum öncesi bir durumda yani ondan bağımsız olarak var kabul eden sözleşme yaklaşımı, bunun sonucu olarak da bireylerin toplum veya onun temsilcisi sayılan devlet tarafından haklarından yoksun bırakılmayacaklarını kabul etmektedir ki, liberal yaklaşımın özü de budur.”¹² Klasik liberal anlayışa göre, ülkenin vatandaşları için oluşturulmuş bir sosyal düzende bireysel hak ve özgürlüklerden söz edilebilmenin şartı devletin mutlak gücünün ve sahip olduğu güçlü yetkilerinin kanunlar çerçevesinde sınırlandırılabilmesidir. Bu aşamaya gelindiğinde Sivil Toplum; bireylerin sahip olduğu devredilemez hak ve özgürlüklerin, devletin gücü karşısında kanunlar tanımıyla güvence altına alındığı bir sosyal düzeni oluşturmayı hedefler.¹³

Yasaların Ruhu çalışması ile uluslararası ilişkiler bağlamında liberal teoriye önemli katkısı bulunan Montesquieu; (1689-1755) genel olarak savaş, barış ve kuvvetler ayrılığı gibi konular üzerinde analizler yapmaktadır. Montesquieu uluslararası ilişkilerde meydana gelen savaş ve bazı ülkelerde iktidarı elinde tutan monarşiler arasında çok güçlü bir ilişki olduğunu düşünmüştür. Otoriter rejimlerin doğası itibari ile demokrasi ile yönetilen ülkelere göre çatışma ve problem çıkarmaya daha yakın olduklarını söylemiştir. Halkın kendisinin seçtiği liderler ile yönetilen demokratik ülkeler, uluslararası barış ve güvenliği sağlamada diğerler ülkelere nazaran daha etkili olduğunu düşünmektedir.¹⁴

Montesquieu’e göre; ülkenin iktidarda bulunan parti veya liderinin gücünü diktatörlüğe dönüşmekten sınırlamanın en kolay yolu, kanunlar çerçevesinde yasama, yürütme ve yargı erkinin birbirinden bağımsız olarak ayırmaktır. Yasama gücü halkın bütününde olmalıdır. Yürütme gücü monarşinin tekelinde olmamalıdır.

Jean Jacques Rousseau Toplumsal Sözleşme adlı eserinde ele aldığı konular ile liberalizme akademik destek veren aydınlardan biridir. Rousseau toplumsal sözleşme eserinde başlıca gelecek konuları ele almıştır. Her insan yaratıldığında özgür doğar ve ilerleyen zaman içerisinde dünyevi ve ilahi otoriteler tarafından özgürlüğü kısıtlanır. Rousseau, aileyi toplumsal örgütlenmenin en küçük örneği olarak alır. Ona göre; devlet temel ve toplum üzerinde belirleyici konularda aile bireyleri arasındaki ilişkileri örnek almalıdır. Çünkü; mutlak olarak bir ailede ne tam eşitsizlik ne de tam kölelik vardır. Aynen

¹² Fikret Elma, **Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve Jhon Locke**, http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1028_437.pdf (10.09.2013)

¹³ Hasan Yaylı ve Emel Çınar, “Klasik Liberalizm ’de Özgürlük ve J.S.Mill’in Yerel Yönetimlere Bakışı”, **Akademik Bakış Dergisi**, s.32, Eylül-Ekim 2012, s. 8

¹⁴ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri; Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, s.345

bunun gibi, doğuştan özgürlük ve eşitlik gibi haklara sahip olan insanların karşılıklı olarak anlaşarak siyasal bir sistem veya devleti kurma hakları vardır. Toplum ve devleti oluşturan bireyler sadece kendi çıkarları için değil, kamu yararı ve ülkesinin menfaati için oy verirler. Zira devleti oluşturan halk tabiatı itibari ile iyidir ve iyi olanı seçecektir. Halk devlete ve kendini yöneten yöneticilere, yönetme gücünü ve iktidarını verse de egemenlik, ülkenin genel iradesini gösteren halkın tamamına aittir ve hiçbir koşulda terk edilmez.¹⁵

Rousseau'ya göre; Egemen güç sadece halktır. Bu ilke Fransız İhtilâl ve onun sosyal ve siyasal hayata getirdiği yeni söylemler ile belirginlik kazanmıştır. Güçlenen Ulusal Egemenlik ve Ulus Devlet anlayışı, Fransa'dan başlayarak dünyaya yayıldı ve demokratik siyasal eşitliğin anlaşılmasında önemli bir işleve sahip olmuştur. Fransız İhtilâli sonrasında genel ve eşit oy ilkesine dayanan bir demokratik sistem tam anlamıyla gerçekleştirilememişse de, bu olay bir başlangıç olarak büyük önem arz etmektedir.¹⁶

Liberalizme siyasi felsefi düşünce açısından yaklaştığımızda, devleti oluşturan temel sebep olarak gösterilen devlet ve halk arasında yapılan toplum sözleşmelerinin amacı devletin gücünü sınırlandırmak ve devlet iradesinin halkı yönetirken kurallara bağlı kalması anlamı taşımaktadır. Liberalizmde Siyasal iktidarın doğal ve zorunlu olarak sınırlandırılmış olduğu kabul edilmiştir. Devletin varlığının ve halk üzerindeki ve uluslar arası ilişkilerdeki meşruiyetinin devlet ve halk arasında oluşturulan sosyal sözleşmeden kaynaklanmaktadır. Yani; devlet, doğal hukuk doktrinleri ve doğal haklarla sınırlanmıştır. Bu kuralların ihlal etmesi halinde ise, devletin meşruiyetini kaybedeceğine inanmıştır.¹⁷

Kant, liberalizmin birey konusu üzerine yoğunlaşarak bu konuda çok önemli tanımlamalarda bulunmuştur. Ona göre; bireyler, doğal olan ilişkilerin tanımlayıcılığı dışında, akıl, ahlak ve siyasi düşünce bakımından oldukça üstün bir varlıktır. İnsan kendisi için bir amaçtır, asla toplum veya siyasi düzeni oluşturan basit bir araç değildir. İnsan varlığının üstünlüğü onun diğer canlılardan farklı olarak akıl sahibi olmasından kaynaklanır.¹⁸

¹⁵ Arı, **Uluslararası İlişkiler Teorileri; Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, ss.346-347.

¹⁶ Mehmet Ertuğruloğlu, **Ekonomi Doktrinleri Tarihi**, Ankara, 1972, s.62

¹⁷ Orhan Münir Çağıl, "İnsan Hakları ve Tabii Hukuk", **İ. Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları**, İstanbul, 1984, ss.90.

¹⁸ Immanuel Kant, **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**, Hacettepe Ü. Yayınları, Ankara, 1982, s.45.

Kant bireyin hak ve hukukunun ülkesi tarafından korunmasının her zaman mümkün olmayacağını düşünmektedir. Bundan dolayı vatandaşı kendi ülkesinden bireysel özgürlüklerine yönelebilecek tehditleri uluslararası arenada, Birleşmiş Milletler(BM) tarzında bütün ülkelerin bir çatı altında toplandığı bir kurumun olması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Kant, devletlerarası savaşları ortadan kaldırmak veya azaltmak için despotik rejimlerin yıkılması gerektiğini ve uluslararası düzenin devlet merkezli bir yapıdan ziyade birey, onun özgürlükleri ve refahını temel amaç edinen bir yapıda olması gerektiğini öne sürmektedir.

Adam Smith'in, temel felsefesi ise, insanın bireysel çıkarları peşinde koşmasıyla toplumun çıkarlarına da hizmet ettiği, doğal düzenin insan için en özgür düzen olduğu, devletin en önemli görevinin güvenlik dışında hiçbir şeye karışmaması gerektiği görüşleridir. Devletin en önemli görevi vatandaşlarının çıkar ve faydalarını arttırmaktır.¹⁹ Siyasal çalışmalarda, liberal düşünceye yönelmiş fikir akımları istikrarlı bir biçimde gelişim göstermektedir. Liberal düşünce alanında yaşanan bu önemli gelişmeler ilerleyen siyasal süreç içerisinde mutlakıyetçi, despotik siyasal rejimlerin yerine, güçler ayrımını benimseyen herkese, gelir ve kültür düzeyi ne olursa olsun, demokrasi anlayışını geliştirmiştir.²⁰ Demokrasi bir idari rejim olarak liberalizmin siyasal anlamdaki en etkili faktörlerindedir.

1.3.LİBERALİZM VE TEMEL SİYASAL VARSAYIMLARI

Bu bölümde ele aldığımız liberalizm konusunun temel siyasal varsayımlarını oluşturan ilkelerini ele alacağız. Uluslararası ilişkiler ve siyaset teorisi olan liberalizmin temel ilkelerinin ne olduğu konusunda birçok görüş bulunmaktadır. “Liberalizm tarihsel ve felsefi bir özgünlüğe sahiptir. Hem tekliği hem çokluğu, hem özgürlüğü hem toplumsal çıkar birliğini, hem devletin sınırlılığını hem de zorunluluğunu savunması bu özgünlükte bir sarkaç alınımı içinde gerçekler ve idealler arasında kalmışlığını göstermektedir. Buna rağmen liberalizm tarihsel bir gerçeklik olarak varlığını hızlı bir şekilde geliştirmektedir. Tarihsel birikime sahip, felsefi bütünlüğü içinde barındıran bir siyasal sistem olarak her alanda kendini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Güncel sorunlar ve olaylar karşısında

¹⁹Halis Çetin, “Liberalizmin Temel İlkeleri”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Sivas, 2001, s.219-220

²⁰ Mustafa Albayrak, “Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Liberalizm”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/809/10289.pdf> s.95(01.10.2013)

kendini yenileme gayretleri içindedir.”²¹ Bundan dolayı Liberalizmin temellerini sıralama ve anlatmada net bir yol izlemesi zorlaşmaktadır. Fakat biz burada teorinin akademik alanda kabul gören ve çoğunluk olarak üzerinde ittifak edilen temel varsayımlarının üzerinde duracağız.

Bir siyaset teorisi ve dünya görüşü olarak liberalizmin temellerini genel çerçevede ele alındığında bireyin mutlak özgürlüğü, devlet iktidarının kanunlar çerçevesinde sınırlandırılması ve bireyin sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin korunmasını amaçlar. Liberalizm ile diğer ideolojiler kıyaslandığında ise sosyalizm örneğinde olduğu gibi insana sosyal düzeyde önem veren fakat bireysel alanda zayıf bırakan kuramlar sunmaktadır. Türköne'nin de Siyaset adlı eserinde vurguda bulunduğu gibi “Liberalizmin ana ilkesi bireyciliktir. Liberalizm bireyin herhangi bir kolektif oluşum ya da sosyal grup karşısında üstün olduğuna inanır. Liberalizmde amaç bireyler birbirlerinden “farklı” ve “eşsiz” kimliklere sahip varlıklardır. Liberalizmde amaç bireylerin bu farklılıklar temelinde kendi çıkarlarını özgürce gerçekleştirebildikleri uyumlu ve özgür bir toplum yaratmaktır.”²²

Liberal düşüncenin özgürlük kavramı anlayışı bireyselcilikten sonra liberalizmin en önemli ikinci unsurudur. Bakıldığında liberal devlet anlayışının temelinde yaratıcı tarafından bütün insanlar eşit bir şekilde yaratılmıştır. İnsana diğer canlılardan farklı olarak verilen yaşama, özgürlük ve mutlu olma gibi devredilemez ve kısıtlamaz haklara sahiptir.²³ Birey tek başına güçsüz bir varlık olduğundan onu koruyacak olan devletin iradesi altına girmek istemiştir. Bireyin hak ve özgürlüğünü korumadan başka görevi olmayan liberal devlet, görevini yerine getirmediği takdirde meşruluğunu kaybetmektedir.

“Özgürlükte esas olan bireye bir şey doğrudan devlet tarafından sağlanması değil onun dış zorlamalara ve devletin baskılarına maruz kalmamasıdır. Hayek özgürlüğün dört temel özelliğini sayar; bireyin herkesin tabi olduğu kanunlara tabi olması, bireyin keyfi uygulamalardan masun olması, bireyin çalışmakta ve işini bulmakta serbest olması ve bireyin mal ve eşya kazanmaya, mülkiyet sahibi olmaya hakkının olması. Özgürlük bireyin başkalarının isteği ve bilgisine göre düzenlediği veya başkalarınca düzenlenen eylemler

²¹ Çetin, **Liberalizmin Tarihsel Kökenleri**, a.g.m., s.94

²² Mümtazer Türköne, **Siyaset, Lotus Yayınları**, İstanbul, 2003, s. 120

²³ İlerleyen bölümlerde anlatacağımız konulara ön bilgi olması amacı ile İslam inancında yer alan kişilerin Tanrı tarafından yaratıldığı kimsenin kimseden sahip olduğu nesil, aşiret ve sosyal statüden dolayı üstün olmadığı bir inancı temsil etmektedir. Müslüman Kardeşler’inde varlık mücadelesinde gerek monarşi ve gerekse otoriter liderlere karşı takındığı tavır Liberalizmin özgürlük anlayışına yakınlık göstermektedir.

değil kendi bilgi, amaç ve inançlarına göre kendisinin belirleyip yaptığı eylemlerdir.”²⁴ Liberal düşüncenin savunduğu özgürlük ve eşitlik ilkeleri, dünya çapında insan hakları konularına önem vermektedir.

Başka bir açıdan liberal düşünceye baktığımızda, devlete karşı birey için güç ve geniş ayrıcalıklar anlamına gelen özgürlük ilkesi; haktan daha çok bir erk olarak, bireyin kendisinden başka yetkiye sahip olmadığı bağımsızlığın bir düşüncenin simgesidir. Bireyin özgürlük ilkesi bütün hakların ortak kökenidir. Bireyin sahip olduğu haklar ise; kendi özgürlüklerini sağlamak için kişiye hukukça verilen meşru yetkilerden oluşmaktadır.²⁵ Liberal düşüncenin özgürlük anlayışı aydınlanma dönemi ile başlamıştır. Liberalizmde özgürlük siyasi bir kavram olarak; bir kişinin diğer insanların etkisi olmaksızın kendi hareket ve düşünce biçimini seçebilme imkânına sahip olması şeklinde tanımlanmıştır.²⁶

Liberal düşüncenin savunucusu olduğu serbest piyasa ekonomisi ise, ekonomi dünyasında bulunan birikmiş mal ve hizmetlerin devletin tekelinden kurtarıp, bu mal ve hizmetlerin alım satımları esnasında serbestliğe dayanan ve devletin kontrolünün en az olduğu ekonomik bir sistemdir. Serbest piyasada bireyler kendi emeklerini nerede ve nasıl satacağı konusunda ve sahip olduğu kapitali nasıl değerlendirmesi gerektiği ile ilgili konularda serbest bırakmıştır. Liberalizmdeki ekonomik ilişkilerin tamamı bireylerin sahip oldukları özgür iradeleriyle yönetilmektedir.

Liberalizmin ilk temsilcilerinden olan John Locke, bireylerin sahip oldukları mülkiyetin kişilerin bir hakkı ve gereksinimi olduğunu düşünmüştür. Liberal düşüncede siyasal özgürlüğün oluşturulmasının temel şartı ekonomik özgürlüğün teminat altına alınmasıdır. John Locke, siyasal toplumu oluşturanların sadece mülkiyet sahibi sınıftan oluştuğunu düşünmüştür. Bu halde ise, fakir ve herhangi bir mülkiyetleri olmayan bireyler toplum sözleşmesinde yer almaları mümkün olmayacaktır. Bundan dolayı fakir ve mülksüz bireyler vatandaş olarak tanımlanamayacaktır. Vatandaş olarak tanımlanamayacak bireylerin siyasal hak ve özgürlüklere de sahip olması düşünülemez. Bu grupların dışında kalan kadınlar, yabancılar ve deliler, tembeller ve çaresizler gibi düşünme güdülerini tam

²⁴ Çetin, “**Liberalizmin Temel İlkeleri**”, s. 224

²⁵ Yaylı- Çınar, a.g.m. s.3

²⁶ Fikret Çelik- Sefa Usta, “Liberal Düşünür Hayek’in Özgürlük Düşüncesi Ve Bu Perspektiften Yerel Yönetimlere Bakışı”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:14, Isparta, 2011/2, ss.90-91.

anlamı ile kullanamayanlar veya siyasal sistem ve devlete herhangi bir menfaati bulunmayan kişilerde sözleşmenin dışında tutulmuştur.²⁷

Serbest piyasa paradigmaları ile liberal düzen incelendiğinde bireyin sahip olduğu ekonomik ve siyasal özgürlükler birbirinden açık bir şekilde ayrı değerlendirilmemekte hatta bu iki kavram birleştirilmektedir. Toplumda siyasal özgürlüklerin yeterince sağlanması ve insanın mevcut yaşamını iyi bir şekilde devam ettirebilmesi için ekonomik özgürlüklerin liberal düzenin temeline alınması gerektiği fikri ağır basmaktadır. Liberal düzende temel alınacak diğer bir ilkede, ülkenin idaresini sağlayan devlet organlarının sadece vatandaşlarına hizmet sunan ve güvenlik gereksinimlerini sağlayan resmi bir organizasyon olarak kalmasıdır. Devletin tanımladığı ve sorumlu olduğu faaliyet alanı ne olursa olsun bunlar belirli kural ve yasalar çerçevesinde sınırlandırılması gerekmektedir. Liberalizm düşüncesi özgür bireyler ve devlet arasındaki yasaların sınırları ile ilgili bir siyasal kuramdır.²⁸

Kuvvetler ayrılığı ilkesinin demokratik liberal sistemde önemini Yayla'nın ifadeleri ile etrafını çizebiliriz; "Kuvvetler ayrılığının hedefi, bütün kuvvetlerin tek elde toplanmasını önlemektir. Kuvvetlerin ayrılmaması kuvvetin mutlaklaşmasını beraberinde getirecektir. Lord Acton'ın dediği gibi yozlaşmaya meyilli olan iktidar, mutlak kuvvet haline geldiğinde kesinlikle yozlaşacaktır. Kuvvetler ayrılığı doktrininin en eski teorilerinden birini John Locke'ta görebiliriz. Locke yasama, yürütme ve konfederatif güçten özellikle ilk ikisinin ayrı makamlar tarafından kullanılmasını önermiştir. Fransız düşünür Baron de Montesquieu de kuvvetler ayrılığının önemini belirtmiştir. Montesquieu'ye göre yasama devletin genel iradesini temsil eder, bu sıfatla kanunları yapar, değiştirir, kaldırır. Genel iradenin yürütülmesi yürütmenin işidir. Devletin üçüncü işlevi ise yargıdır. Yargı kuvveti de mahkemeler aracılığıyla yerine getirilir. Yargı uyuşmazlıkları çözer ve suçluları cezalandırır"²⁹

Geniş bir perspektif ile liberalizm konusunda bakıldığında Aydınlanma ve öncesindeki anayasalcı gelişmelerin temelinde gücü elinde tutan siyasal iradenin, mutlakiyetçiliğini kanunlar çerçevesinde sınırlandırılması yer alır. Bakıldığında liberal düşüncenin ortaya çıkış noktasının özü aslında yönetimin ve diğer siyasal otoritelerin

²⁷ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, İmge Yayınları, Ankara, 2005, ss.191-193

²⁸ Çetin, Çetin, "**Liberalizmin Temel İlkeleri**", s. 232

²⁹ Atilla Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, Liberte Yayınları, Ankara, 2003, ss. 145-146

gücünün bireyin özgürlüklerinin korunması açısından sınırlandırılmasıdır³⁰. Liberal anayasacılığa göre ise adaletin esas edilmesi ve eşitliğin sağlanması için hukuk her zaman siyasetten önce gelmektedir. Hukuk, kaynağını ve meşruiyetini kendisinden alan siyaseti sınırlandırabilir. Aksi takdirde hukuk birimlerinin herhangi güçlü ve adil bir görev yürütmesi mümkün değildir.

Genel olarak liberal teoriye baktığımızda, liberal devlet kendi menfaatini öncelik değil vatandaşlarının kaliteli bir hayat ve refah sürmesi, özgürlük ve mülkiyet hakkının en geniş ölçüde korunması için var olan bir devlettir. Ayrıca siyasal sistemde ise liberal devlet kuvvetler ayrılığını benimsemektedir. Devleti yöneten erklerin herhangi birinin diğerinde çok daha fazla güçlenip tek başına idarenin karar mekanizmasını ele almasından korkulmaktadır. Bu görüş paralelinde bakıldığında uluslararası sistemin ana gündemini oluşturan başlıca problemler bireylerin sorunlarının çözümü olması gerekmektedir daha sonra devletlerin sorunları ile ilgilenilmelidir. Bireyin tam ve mutlak özgürlüğüne önem veren liberalizm bireyin siyasi otorite karşısında ezilmemesi gerektiğini savunur.

³⁰ Türköne, a.g.e, s. 120.

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR'IN SİYASAL VE SOSYO-KÜLTÜREL YAPISININ TARİHSEL ANALİZİ

Liberalizm bağlamında Müslüman Kardeşler ve Mısır devleti arasında ilişkileri incelemeden önce, ileride ele alacağımız konulara referans olması ve Mısır'da gelişen akımları ele almada kolaylık sağlaması için, bu bölümde bazı bilgilere yer verilecektir. Bir toprak parçası olarak her ülke kendi jeopolitik, tarihsel ve bünyesinde yaşattığı toplumsal parametreler çerçevesinde birbirinden çok farklı yapılara sahiptir. Şuan ki yaşadığımız zamanda müşahede ettiğimiz birçok ideoloji geçmişin uzun yıllarına kadar kökü uzandığı gibi İslami referansları temel alan hareketler de birçok yönden köklü geçmişlere sahiptir.

2.1.MISIR'DA İSLAM VE TOPLUM

1500 yıldır devam etmekte olan İslam tarihinde zamanın şart ve gereklerine ve toplumların sosyolojik yapısına göre çeşitli fikir ve eylem hareketleri ortaya çıkmıştır ve gelecekte de çıkacaktır. Bu hareketlerin bir kısmı çok çabuk tarih sahnesinde yok olup tarih kitaplarında yer alırsa da diğer bir kısmı da tabilerinin destekleri ile varlığını devam ettirmişlerdir. Varlığını devam ettiren hareketlerin bir kısmının onlarca takip edicisi bulunurken bazılarının milyonlara ulaşan takipçileri mevcuttur. Özellikle Mısır gibi köklü medeniyet ve entelektüel birikimleri kendi tarihinde barındırmış coğrafya ve bu coğrafyanın toplumlarına hitap edilmiş değişik zamanlarda farklı fikir ve eylem hareketleri yer almıştır. Bundan dolayı çalışmamızın ilk bölümünü oluşturacak bu kısım; Mısır'ın tarihini, kültürünü ve demografik ve coğrafik özelliklerini; Mısır'ın önemi ve Mısır'da ortaya çıkan fikir akımlarının tarihsel arka planını anlamamıza yardımcı olacaktır.

Tarih içerisindeki Mısır'ın uzun geçmişine kısa bir bakış açısı ile göz gezdirmek gerekirse aşağıdaki bazı noktaların dikkate alınması ilerleyen süreçte Mısır'ın politik ve toplumsal düzeninde karşılaşılan bazı dengesizlikleri anlamamıza yardımcı olacağı düşünülmür.

Mısır toprakları, Milattan önceki zamanlarda Asurlardan Roma'ya, Firavunlar ile Allah'ın birçok peygamberinin güç mücadelesine sahne olmuştur. Mısır coğrafyası İslamiyet ile 640 yılında Halife Ömer'in emri altında olan komutanlarından Amr bin As'ın ordusu tarafından fethedilmiştir. Mısır'ın İslam hükümdarları idaresi altında bulunması ile

bölgenin jeopolitik ve jeostratejik önemi, özellikle Hıristiyan dünyası için bir kat daha artmıştır. Mısır, ilerleyen zaman içerisinde başta Emeviler olmak üzere Tolunoğulları, Fatımiler, Memluklar, Osmanlıların hâkimiyetlerine şahitlik etmiş ve nihayetinde 1789'da Napolyon Bonapart'ın Mısır'ı işgal etmesi ve sonraki süreçte Osmanlı devletinin bölgeye Kavalalı Mehmet Ali Paşa'yı göndermesi ile Mısır'da Osmanlılara karşı ayaklanarak yarı bağımsız bir siyasi güç olarak ortaya çıkmıştır, hatta bazen bu ayrıkçı güç Osmanlılar için yaşamsal bir tehdit oluşturma derecesine kadar gelişmiştir. Mısır heterojen bir yapıda olduğundan dolayı İslam tarihinde Şii-Sünni iktidarının mücadelesinde de merkez rol oynamıştır.

Ayrıca İslam dininin başta Arabistan ve daha sonra dünyanın birçok bölgelerinde yayılmasında önderlik gösteren Araplar için, Mısır ve Mısır'da oluşan fikir hareketleri çok önemli olmuştur. Hatta bazı yazarlar Araplık ve İslam dinini birbirine eş tutmuşlardır. Örneğin; el Kardavi'nin belirttiği gibi³¹ “Araplığın İslam'la sağlam ve çok kuvvetli bağı vardır. Araplık; İslam'ın yerleri, dil ve kültürünü, ibadetini, mukaddes yerlerini, Peygamberinin konumunu, dünyaya yapılan davetini koruma altına almıştır. Araplar İslam toplumunu oluşturan kimselerdir. İslam risaletini taşıyan ilk kimselerdir. Kuran'ı nesilden nesile nakleden, Allah'ın dinine girenleri eğitime tabi tutanlardır.”

2.1.1. Mısır'da İngiliz Sömürü Yönetimi

Mısır'ın bulunduğu coğrafi alan, farklılık gösteren kültürel yapısı ve çağlara uzanan derin bir medeniyet birikimi sahibi olması dolaylı olarak Mısır'ı İslam coğrafyasında diğer ülkelerden farklı bir konuma koymuştur. Aynı zaman da ise Mısır; Roma ve Yunan medeniyeti kaynaklı Avrupa milletleri için, özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra özel bir yere sahip olmuş olup, Avrupa'nın iki büyük süper gücü olan Fransa ve İngiltere arasında amansız bir mücadeleye sahne olmuştur.

1800'lü yılların başında Mısır, Avrupa ülkelerine pamuk ihracatı yapan en önemli ülke konumundaydı. Bu önemli stratejik konumundan dolayı Mısır coğrafyası Avrupa Emperyalistlerinin iştahını kabartıyordu. Avrupa çıkarlı uluslararası ticaretin rahat yapılabilmesi ve kar marjinali yüksek tutulması için İngilizler Mısır'da demir yolları, telgraf hatları ve diğer iletişim kanallarının gelişmesini desteklemişlerdir. Fakat bu yatırımlar geleceğe dönük olup; bu gelişmelerin hiçbirinin doğrudan Mısır halkına bir

³¹ Yusuf el Kardavi, **İslam Ümmeti Hayal mi Gerçek mi?**, çev. Mehmet Akbaş, Nida Yayınları, İstanbul, 2008, s. 32.

faydası olmadığı gibi onların bağımsızlıklarını kaybetmekteki önemli bir sebebi ve ileride yaşayacakları soruların bir kalıntısı olacaktır. Bunların en önemli olanı ise 1869 yılında tamamlana Süveyş Kanalıdır.

1882’de Süveyş Kanalı’nın açılması ile Hindistan’daki sömürge yollarından gelecek hammadde nakliyat maliyetini çok ucuza düşürmek ve Osmanlı Devleti’ni kuşatma politikaları çerçevesinde İngiltere bu toprakları işgal etmiştir. Osmanlı Devletinin de zayıflığından ve içinde bulunduğu ihtilaftan faydalanıp Mısır’ı kontrol altında tutmayı kolayca başarabilmiştir. Ayrıca Süveyş Kanalı dünya ticareti ve petrol nakliyatı için çok önemli olup, diğer bölgelere harcanacak vakit ve mali harcamaların azalması anlamına geliyordu. Bu da dolaysı ile sömürge güçlerinin iştahını kabartıp kar marjinali en üst seviyeye çıkarıyordu. 1914 yılına kadar Osmanlı’nın özerk bir valiliği statüsünde bulunan Mısır, Osmanlı Devleti’nin 1914 yılında İngilizlere karşı savaş açması ile Mısır resmen İngilizlere bağlanmıştır.

İngiliz işgal kuvvetleri pragmatik politikaları ile Mısır’da uygun bir politik ve ideolojik sistemin zorla dayatılmasını hazırlamıştır. Zengin tabaka güçlendikçe zaten fakir olan halk gittikçe yoksulluk ve sefaletle mahkum ediliyordu. Bu şartlarda öne çıkan mahalli yönetici toprak ağaları, İngiliz çıkarlarına zemin hazırlayan büyük arazi sahipleri ve bir diğeri de burjuvaziydi. Adeta ülkenin sömürleşmesi Mısır burjuvazisinin koltuğunu ve geleceğini garanti altına almak anlamına geliyordu. Toprak ağaları aşırı derecede düşük ücret ödemek için kiracı çiftçilerden ziyade topraksız ve ücretli işçileri çok düşük ücretler karşılığında çalıştırıyor. Köylüler ise sıkı kontrol altında tutuluyor ve emekleri piyasaya pamuk üretmek için sömürülüyordu. Köylüler, bu üretim alanında şahsi ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kaldı. Kahire gibi büyük kentlere göç eden bu köylü ve eğitimsiz insanlar, kentte umduklarını imkanları bulamamış ekonomik durumları daha da kötüye giderek bugünde varlığı devam eden sokak ve mezarlıklarda yatan bir kitle bu insanlar arasından çıktı.³²

İngiliz işgali Mısır’ın yerli elitleri ile halkın arasını oldukça açmış ilerleyen yıllarda ise bu kozmopolitik yapılanma sayesinde İngilizlere karşı yürütülüp, yerli işbirlikçiler ve sömürgeci güçler tarafından bastırılacak işgalci güçlere karşı düzenlenen birçok toplumsal ve siyasal ayaklanmaya sebep olacaktır.

³² Asaf Hüseyin, **İslam Dünyasına Siyasi Bakışlar**, çev. Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991, s.86.

İslam ülkeleri idare ve idarecileri için her zaman bilginlerin söz ve fikri kanatları sistemin oluşması veya oluşan sisteme muhalefette bulunulmasında çok önem arz etmiştir. Gerek komünizme gerekse de diğer ideolojilere karşı, özellikle emperyalizme, İslam âlimlerinin fikir ve görüşleri Mısır ve diğer Müslüman ülkelerde yaşayan kişiler için en etkili savunma potansiyeli oluşturuyordu. Ayrıca ulema denilen bilginler takımı Müslüman ülkelerinin siyasi ve toplumsal idaresinde oldukça etkin roller oynamaktadır.

Lapidus'un da belirttiği gibi;³³ “Mısır’da din elitinin konumu eşit olarak dönüşmüştü. 18. Yüzyılda Mısır uleması tıpkı İstanbul uleması gibi, yönetici elitinin tamamlayıcı unsuruydu. Hükümet ile sıradan halk arasında bir aracı olarak çalışıyordu. Fransızların Mısır’ı işgalini ve Mehmet Ali Paşa ile yerel Memluk güçleri arasındaki iktidar savaşının ardında ulema azami gücüne ulaştı. Mehmet Ali Paşa desteklerinin karşılığı olarak siyasi konularda kendilerine danışmayı kabul ederek onlara vergi çiftlikleri edinmek ve vakıf edilmiş fonları kişisel kullanımlara dönüştürmek suretiyle servet oluşturmalarına izin verdi.”

2.1.2. Yenilikçi İslami Fikir Akımları

Beşeri sistemlerin her birisi, bir fikir ve ideoloji birikiminin eseri olduğu gibi, dünyayı saran kitlesel sosyal hareketler de fikri ve ideolojik arka planını geçmişte kendilerinden önce oluşturulan fikirlerden alırlar. Burada da Müslüman Kardeşler’in kuruluşundan önceki yıllarda ortaya çıkan ve ileride bu fikirlerin güçlü etkisi ile hareketin dinamizliğini oluşturacak hareket önderlerinin görüşlerinden bahsedilecektir.

19. yüzyıl İslam modernizmin ve Müslüman ülkelerin eğitim sistemlerinin reforme edilmesini destekleyen en etkili sözcüleri Cemalettin Afgani³⁴ ve onun Mısırlı öğrencisi Muhammed Abduh³⁵ idi. Bir kısım radikal ve köktenci din âlimler³⁶ tarafından Kuran ve İslam’ın tahrifçileri (bozguncu) olarak adlandırılan Afgani ve Abduh, diğer Müslüman ilim adamları için fikirleri oldukça savunulan kimselerdir.

³³Lapidus, a.g.e., s.102.

³⁴ Mümtazer Türköne, **Cemaleddin Efgani**, TDV Yayınları, Ankara, 1994

³⁵Bkz:Malcolm H.Kerr, **Islamic Reform: The Political and Legal Theories of Muhammad Abduh and Rashid Rida**. Berkeley: University of California Press, 1966, Charles C. Adams, **Islam and Modernism in Egypt**, Russell publication, New York, 1968, ss.4-43, Mustafa İslamoğlu, **İslam Birliği Hareketi**, 7b, Denge Yayınları, 1998, İstanbul, ss-129-178.

³⁶ Bkz, Muhsin Abdülhamid, **Cemaleddini Afgani, Hayatı ve Etrafındaki Şüpheler**, Fecri Yayinevi, İstanbul, 1991, [http://yukarikayalar.wordpress.com/2012/06/05/mufsid-i-kebir-buyuk-fesatci-cemaleddin-afgani-kimdir/\(02.09.2013\)](http://yukarikayalar.wordpress.com/2012/06/05/mufsid-i-kebir-buyuk-fesatci-cemaleddin-afgani-kimdir/(02.09.2013)).

Bakıldığında Afgani, Sünni mezhebe mensup idi Müslümanlar arasında sözlerine endişe ile bakılmaması için daha sonra Afganistanlı olduğunu iddia eden bir İranlı idi. Bazı sınırlı kaynaklara göre şii olarak eğitimi görmüş ve İslam Felsefesi alanında çok derin bilgiye sahip bir alimdi. Temel mücadelesi Avrupa hâkimiyeti tehdidi karşısında Hıristiyan işgal ve politikalarını cesaretlendirilen Müslüman yöneticilere karşı Müslümanları uyandırmaya çalıştı. Siyasi kariyeri onu Hindistan, Afganistan'a, Mısır, Fransa, İngiltere, İran ve nihayet öleceği İstanbul'a götürdü. Oldukça dramatik ve heyecanlı bir siyasi entrikacı, esinleyici bir hoca bir roman ve imajinatif düşünceler adamı olarak, hayatını İslam'ı modernleştirme konusunda yöneticileri ikna etmeye adanmış geniş ölçüde, İlahiyat, Doğa Bilimi ve Felsefe alanında dersler verdi aynı zamanda iyi bir sosyolog olan Afgani İslam Dünyasının temel sorunu olarak cehaleti görmüş ve Müslüman milletlerin eğitim sisteminin reforme edilmesi gerektiğini her zaman vurguda bulunmuştur.³⁷ Bazen ifrat fikirleri yüzünden İslami hükümetler tarafından bile kabul edilmekte zorlanan Afgani; Hindistan, İstanbul, Mısır gibi birçok yerde sürgün de bulunmuştur.

Afgani, temelde İslam ülkelerinin eğitim, siyasi ve ekonomik sistemlerinin reformdan geçirilip, düzeltilmesi ve daha sonra da bunun İslam ülkelerinin birlik ve beraberliğine hizmet etmesi gerektiğini savunmuştur. Afgani'nin fikirleri sadece Mısır coğrafyası ile sınırlı kalmamış ve onun takipçileri de sadece Muhammed Abduh gibi insanlar değildi.

Afgani'nin talebelerinden Abduh ise el Ezher Üniversitesinde geleneksel bir eğitim veren bu eğitim sisteminin bazı sistematik ve kendince modern zamanda gereksiz yönlerini eleştirdi. Yirmi yaşlarında iken İslam Dünyasının birçok ülkesini gezerek ufku açılan Abduh, Müslümanların Avrupa ve Batı etkisini kırmak ve öze dönmek için birlik olma yolunda teşvik eden Afgani'nin etkisinde kaldı. 1882'den 1888'e kadarki zamanı, Paris'te sürgünde Afgani ile geçirdi. Bu zaman zarfında Afgani'nin fikirlerinden oldukça istifade ederken bazı yönleri ile de eleştirel bakış açısı ile Afgani'den ayrı görüşler geliştirmeye başladı. Afgani bir reformist olarak siyasi önceliklere yer verirken; Abduh daha çok eğitim ve hukuki reformlar ile alakadar olmaya başladı. 1889'dan 1905'e kadar Mısır Baş Müftülüğü görevini icra ederken dikkate değer bir siyasi etkiye de sahip oldu.³⁸

³⁷ Lapidus, a.g.e. ss.106-108.

³⁸ W. Montgomery Watt, **İslami Hareketler ve Modernlik**, çev. Turan Koç, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, ss.83-84.

Abduh hararetli konuşmaları ve dikkat çeken yazıları ile Mısır toplumunun İslami bilincinin yükselmesi ve sömürgecinin de hissettirdiği ezilmişlik hissini karşısında bir umut kaynağı oldu. Takipçileri giderek artan Abduh, Mısır toplumunun kısa bir zamanda düşünsel lideri oldu.

Abduh modern İslam düşüncelerini ele alan bir çoğunun aksine olarak, Mısır ve diğer İslam ülkelerin başına gelen sıkıntıları yabancı etmenlere atfetmek yerine, İslam'ın ilkelerini gereği gibi yaşamaktaki acizlerinden dolayı Müslümanların yaşam tarzını kınama yoluna gitti. Bundan dolayı İslami eğitimin daha aktif ve çağdaş bir şeklini ortaya çıkarmayı ve bozulmuş geleneksel eğitim sistemini revize etmeyi bütün gücü ile arzu etti. Ancak geleneksel eğitim sisteminin müdavimleri olan hoca ve öğrencilerin tutumlarını değiştirmekten çok muhalefetini kazandı.³⁹

Abduh yaşadığı dönemde kendine taraftar bulduğundan belki de daha çok muhalefet bulmuştur. Fakat bunun yanında fikirleri gelecek yıllarda şekillenecek ve başta Mısır ve diğer İslam ülkelerindeki Modern İslam hareketlerine kaynaklık edecek fikirleri ortaya koymuştur. İlerleyen konularda izah edileceği gibi Müslüman Kardeşler Abduh'un reformist programlarını İslami yaşantıyı sosyal hayatın her yönüne taşıma söylemi ile benimsemişlerdir.

2.1.3. Mısır ve Milliyetçilik

Bu dönemi geliştirmekte olan bir başka fikir olarak “milliyetçilik”; Gürsoy'un, “Çağdaş İslam Ülkeleri” adlı eserinde şöyle⁴⁰ belirtilmiştir. “19. yüzyıl sonlarına doğru Mısır'da iki önemli fikir akımı mevcuttu. Mısır'ın Tahta kasabasında 1801 yılında doğan Tahtavi Ezher'deki öğrenimi tamamladıktan sonra Fransa'ya giden ilk öğrenci kafilesine imam olarak tayin edilmişti. Paris'te kaldığı süre zarfında (1826-1831) Fransızca öğrenimin yanı sıra tercüme sanatını öğrendi. Voltaire, Rousseau gibi Fransız yazarların eserleri onun üzerinde derin tesirler bıraktı. Mısır'a döndükten sonra Mehmet Ali Paşa tarafından dil okullunun başına getirildi ve ilk Mısır gazetesi olan Vaka-i Mısriyye'nin naşiri oldu. Mehmet Ali Paşa'dan büyük bir destek ve himaye gören Tahtavi, Hidiv İsmail Paşa döneminde de Mısır eğitim sisteminin modernleşmesi için çeşitli görevlerde bulundu. Birçok kitap ve makalenin yazarı olan Tahtavi, yazılarında sık sık vatan ve vatanseverlik

³⁹ Watt, a.g.e.,ss.183-185.

⁴⁰ İsmail Hakkı Gürsoy, **Çağdaş İslam Ülkeleri Tarihi**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 1997, ss.14-15.

konularını ele almakta, çocukları Kuran alfabesi öğretilmeye başlarken, aynı zamanda yönetim ve yurttaşlık bilgisi derslerinin de verilmesini istemekteydi. Müslümanların dini kardeşliğinin yanı sıra bir de vatani kardeşliğe sahip olmaları gerektiğini söylemekteydi. Bir taraftan Mısırlılık, diğer taraftan da İslam Ümmetinin özelliklerini birleştirmeye çalışan Tahtavi, Mısırlıların ayrı bir millet olduklarını ve bu milletin sadece Müslümanlardan değil aynı zamanda öteden beri o topraklar üzerinde yaşayan Kıpti Hıristiyanları da kapsadığını vurgulamaktaydı. Böylece Tahtavi, Mısır milliyetçiliğinin fikri temellerini atmış oluyordu.”

Afgani ve Abduh’un başını çektikleri İslami hareketlerin temel hedefi siyasal canlanma idi. Bununla beraber Lapidus’un da analiz etmeye çalıştığı gibi; İslam modernizmi ve reformizmi, Mısır’da daha seküler ve güçlü bir milliyetçi kimlik ve siyaset düşüncesinin temellerini oluşturdu. Toplumda milliyetçi olarak belirtilen aydınlar, gazeteciler, toprak ağaları, memurlar ve Batı’da eğitim almış aydınlardan oluşuyordu. Bunların başında liderlik yapan Fransa’da hukuk eğitimi alan Mustafa Kamil ve ondan daha koyu milliyetçi olan Sad Zağlul önemli isimlerdendi.⁴¹

Mısır’da İslami öğretinin yüzyıllardır hakim olmasına paralel olarak gelişmemiş bulunan milliyetçilik akımı ve Mısır kimliği kendisi için en uygun zaman dilimini yakalamış bulunuyordu. 1890 yıllardan sonra Hizb-el Vatani partisi ile siyasi hayata yönelen milliyetçiler gelecek yıllarda ileriki konularda ele alacağımız çok önemli siyasal gelişmelerin aktörleri olacaklardır.

Mısır İngiltere sömürgesinin yanında uluslararası ilişkilerde jeostratejik önemi ve dünya konjunktürünün de etkisi ile de komünist devrimden de oldukça etkilenmiştir. Rusya’da 1915 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi’nin etkisi ile Mısır’da Sosyalist Parti 1921’de Kahire’de kuruldu. 1922’de Mısır Komünist Partisi olarak adını değiştirdi. Genel olarak Sol hareketlerde en önemli hedef bağımsızlık vurgusu olmuştur Mısır Sosyalist Partisi’nden Komünist Partisine geçiş sosyalist hareketin liderliğini batı eğitimi entelektüel’den işçi sınıfın oluşturduğu kitlelere geçmesini simgeledi. Üyeleri ve yönetici arasında Mısırlı, Filistinli ve Yahudiler tarafından idare edilen eğitilmiş işçilerin ve dar

⁴¹ Lapidus, a.g.e. s.108.

gelirli insanların taleplerini hükümete baskı aracı olarak göstererek, aynı zamanda bağımsızlığın kazanılmasını da desteklemişlerdir.⁴²

Komünist Partinin kısa süre içerisinde tabanda geniş bir oy kazanmaya başladı. Bunda ki en büyük neden ise işçi sınıfa yakın söylemlere vurgu yapması, bağımsızlığın burjuva ve emperyalistlere karşı gerçekleştirilmesi gereken bir devrim yolu ile olacağını ifade etmesi Komünist partinin işini kolaylaştırmıştı. Komünist hareketlere karşılık, ülkede gün geçtikçe artan milliyetçilik hareketleri de güç kazanmaya başlamıştır. Mısır'da siyasi partilerin artması ile gazete, dergi ve diğer neşriyat gruplarına ait yayınevleri de çoğaldı. Çoğunlukla Fransa da eğitim gören Mısırlı seküler elitler Arapçada daha önce hiç denenmemiş şekillerde romanlar ve kısa öyküler yayımlamaya başladılar.

El-Ezher'de ve yeni kurulan Mısır Ulusal Üniversitesinde yetişen ve dikkat çeken bir yazar olan Taha Hüseyin, birçok deneme eser kaleme aldı. Bunlardan birinde⁴³ Müslümanlarca uzun süre Arap dilinin ve dolayısı ile Kuran'ın üstünde kurucu etki olarak değerlendirilen İslam öncesi Arap şiirinin, aslında İslam'dan sonraki döneme kadar hiç düzenlenmediğini öne sürmüştür. Başka bir yazar Mustafa Kemal'in; 1924'te Halifelik sistemini ilgasının İslam'a zarar vermediğini çünkü dinin Halifeye ihtiyaç duymadığını savunmuştur. Bu gibi eserlerin yayınlanması ile Mısır toplumunda yaygın tartışmalara hatta bazen çatışmalara bile sebep olmuştur. Hatta bazı Mısırlı elit çevreler Arap-Müslüman mirasına mukabil Firavun geçmişini yüceltiyorlardı. Sonraki zamanlarda Mısır Kültürünün Arap olduğu kadar Yunan ve Romalı olduğunu yazdığına, muhafazakâr kesimler için bir skandala sebep olmuştur. Sinema ve müzik endüstrilerinin başlaması, Kahire Üniversitesinin kurulması ile Mısır'da farklı düşüncelere sahip entelektüel mayalanmalar oluşmuştu. Mısır siyasal olarak bağımsız olmamasına rağmen, Arapça konuşan dünyanın entelektüel ve dünyevi merkezi olarak yükseliyordu.⁴⁴ Bu ve buna benzer fikri akımların Mısır'da giderek hayat bulması ile Mısır gelecekte Nasır tarafından temel ilkeleri belirlenecek olan Mısır Arap Milliyetçiliği ideolojisinin de temelleri oluşmaktaydı.

⁴² Zeynep Güler, **Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği; Nasır ve Nasırcılık**, Yeni Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2004, s.98.

⁴³ Bkz; Taha Hüseyin, **Günlerin Kitabı**, Çev. Ayşen Gür, Belge Yayınları, İstanbul, 1994.

⁴⁴ Arthur Goldschmidt ve Lawrence Daxidson, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, çev. Aydemir Güler, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.342.

19. yüzyılın sonlarında, özellikle kitleleri etkileyici bir kişiliği olan Mustafa Kamil Paşa'nın kısa süren önderlik döneminde (1874-1908), Mısır'da milliyetçilik hareketi gittikçe güçlenmiştir. Bu hareket Osmanlı Devleti'nden daha çok, İngiliz işgal güçlerine karşı mücadeleye ağırlık veriyordu. Mustafa Kamil aslında Türklere daha yakın olmak ile beraber İslamcılık akımının görüşlerine de oldukça katılıyordu. 1917 yılında oğlu Hüseyin Kamil'in ölümü üzerine, İngilizlerin onayı ile yerine yeğeni Fuat, Mısır'ın kralı olarak monarşinin başına geçirildi. İtalya'da yetişmiş olan Fuat, yönetime getirildiği Mısır'a dair hiçbir bilgiye sahip olmadığı gibi, kesinlikle yetenekli bir lider de değildi. Kısacası İngiliz işgali altında yaşamaktan bıkmış olan Mısır halkının duygularını ve umutlarını temsil edecek yetenekte olmayan bir kukladan başka bir şey değildi.⁴⁵ Mısır'da vücut bulan bu kukla rejime karşı halk hiçbir zaman güven ve sadakat içerisinde olmamıştır. Rejim de halk ile hiçbir zaman olumlu ilişkiler kuramamış, ilerleyen konularda da ele alacağımız gibi, nihayetinde 1952 Hür Subaylar Devrimi ile tarihe karışmıştır.

2.2. LİBERAL HÜKÜMETLER DÖNEMİ

Bir ulus devlet yapısını siyasi tarihi boyunca elde edememiş olan Mısır, Osmanlı devletinden sonraki dönemde ise İngilizlerin kendi çıkarlarını korumak için kullandıkları Monarşi aracılığı ile kontrol edilmeye çalışılmıştır. Ülke, bireyin değerinin bir mana ifade edemediği, özel mülkiyetin devletin kurumları tarafından korunmasının sağlanamadığı Ortaçağ Avrupa'sını aratmayan bir durumda bulunmaktadır. Mısır 1922 yıllarda şekli ve geçici de olsa liberalizm veya en azından liberalizmin söylemleri ile tanışmıştır.

2.2.1. Vefd Partisi

Bu dönemin diğer önemli gelişmeleri hakkında Gürsoy⁴⁶ şöyle demektedir: “I Dünya Savaşı, Mısır'ın bağımsızlık isteklerinin iyice artmasına sebep oldu. Savaş başladığında, Osmanlı Devleti'nin Mısır üzerindeki egemenlik hakları İngiltere tarafından kaldırıldı ve Mısır bir İngiliz Mandası haline getirildi. Hıdiv Abbas Hilmi Paşa, görevinden uzaklaştırılarak daha mülayim bir kişi olan Hüseyin Kamil Paşa Mısır sultanı ilan edildi. Mısır'da İngiliz himaye rejiminin kurulması, halk arasında Mısır'ın İngiltere tarafından kalıcı bir koloni haline getirileceği fikrini yaygınlaştırdı. Ülkeye çok sayıda İngiliz ve

⁴⁵ Ahmet Emin Dağ, **Hasan el Benna**, Bağımsız Yayıncılık, İstanbul, ty,s.1.

⁴⁶ Gürsoy, a.g.e., s.18.

müttefik kuvvetleri askeri birliklerin ve görevlerin gelmesinden halk tedirgin oldu. İngiliz himaye rejiminin savaş yılları boyunca süren ağır baskısı, sıkıyönetim ilanı, Kahire'ye aşırı göçlerin olması ile birlikte halkın yiyecek sıkıntılarının giderek artması, şehirlerde sefaletin baş göstermesi, Mısırlıların İngilizlere karşı direnişini iyice pekiştirdi. Savaş sonrasında milliyetçilik hareketi bir bağımsızlık hareketine dönüştü. Bu hareket Sad Zağlul tarafından yürütüldü. Zağlul, siyasi hayata atılmadan önce düşünce yapısı itibari ile Muhammed Abduh'a yakın bir kişi idi. Zengin ve asaletli bir aileden gelen Zağlul, 1871 yılında Ezher'e girdi ve 1870'li yıllar boyunca Afgani ve Abduh'un çevresinde kaldı. Kahire'deki hukuk okuluna devam eden Zağlul, Abduh ile birlikte bir süre Resmi Gazete'de görev aldı. Serbest avukatlık yaptıktan sonra 1892'de Temyiz Mahkemesine hâkim olarak atandı.⁴⁶

Vefd Partisi'nin 1918 yılında Saad Zağlul başkanlığında kurulması aynı zamanda Mısır siyasal sisteminde yeni başlangıçları temsil etmiştir. Vefd'in en önemli özelliği ise; Mısır siyasetinde parti kurucusundan daha fazla ömürlü olma göstermesi ile köklü bir yapı olmuştur. Diğer partiler kendi dönemlerinin dışına taşma fırsatı bulamamışlardır. 1919-1952 yıllarında Mısırda kısmi de olsa Liberalizmin savunucusu olup politik sistemin en önemli aktörü niteliğindedir. Vefd Partisi basit bir politik partiden ziyade Mısır Milliyetçiliğinin savunuculuğunu yaparak, bu ideolojinin örgütlü bir tezahürü olmuştur. Temel nitelikte tüm Mısır ülkesini temsil ettiğini söylemlerinin başında kullanmıştır. Genel olarak ele alındığında Vefd Partisinin kurulduğu yıllar Mısır'ın siyasal açıdan en istikrarsız olduğu dönemiydi. Vefd Partisi, İç siyasal hayat, ekonomi ve karmaşık toplumsal sorunlardan uzak durmuştur. Kral'ın monarşi gücünün karşısında durarak temsili hükümet kurumlarını ortaya koymayı çalışmıştır.⁴⁷

Vefd kurulduğu yıllar başlangıç olmak üzere Mısır siyasetinde İngiltere ve monarşiye karşı çok önemli bir muhalefet sergilemiştir. Özellikle emperyalizme karşı mücadelesi ülkedeki milliyetçi kitlelerin beğenisini kazanmış kısa zamanda Mısır'ın en önemli siyasal aktörlerinden biri olmuştur. 1918 yılında Zağlul tarafından kurulan Vefd Partisi ise Kamil Paşa'nın siyasi düşüncelerini hayata geçirmek ve Mısır'ı içine düştüğü emperyalist bataktan kurtarmayı hedef ediniyordu. Zağlul'un Mısır siyaseti için çok ehemmiyetli olan Vefd Partisi, Mısır'ın siyasi tarihinde 1952'li yıllara kadar en etkili ve ömrü en uzun siyasi akımın temsilcisi olacaktır.

⁴⁷ Güler, a.g.e., ss.84-86.

2.2.2. 1919 Devrimi

Osmanlı Devleti sonrası Mısır tarihinde en önemli zaman dilimlerinden birisi ise İngilizlere karşı bağımsızlık arzusu ile ayaklanan halkın 1919 yıllarında başlattıkları devrimdir. Bu devrim Mısır siyasi hayatında yalancı da olsa 1952 yıllarına kadar sürecek bir liberal ortamın oluştuğu parlamenter sistemin vücut bulmaya çalıştığı önemli bir geçiş dönemidir. Halk ilk defa sandık ile buluşmuş, monarşinin varlığına rağmen kısmen de olsa kendisini temsil edecek siyasal bir düzenin içine girmiştir.

Bu devrim, Mısır halkının köylü, şehirli, zengin, fakir ayrımı olmaksızın aktif olarak tümü tarafından desteklenmiştir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus ise 1919 olayların ipini çeken ve meşakkatini göğüsleyen en çok muhafazakâr insanlar olmasına rağmen devrim sonrasında oluşturulan siyasal yapıda en az etki görenler de hatta sistemin dışına atılanlar da onlar olmuştur. İleriki yıllarda kronikleşecek olan bu talihsizlikler Mısır siyasetinde muhafazakâr grupların ne kadar çetin mücadele verdiğinin bir delili olmaktadır.

1919 yılında İngilizler Mısırlı yetkililer ile masaya oturmak istedi. Mısır'ın taleplerini siyasi arenada kimin temsil edeceği hakkında problem yaşandı ülkenin sahibi niteliğindeki monarşi mi yoksa Zağlulu'un Vefd Partisi mi. Kral kendini söz sahibi olarak görürken, Zağlul ise kendisinin Mısır'ın ulusal temsilcisi olarak İngilizler ile masaya oturacağına inanıyordu.

1919 Devrimi esas itibari ile İngiliz işgaline karşı yapılan kitlesel bir harekettir ve bu devrim ilerleyen zamanlarda Mısır toplumunda çok önemli değişikliklerin başı olacaktır. 1919 yılından sonra Mısır siyaseti meclisi oluşturan bir parlamenter sistem ve liberalizm kavramları ile tanışmıştır. Bu gelişim Mısır halkına ilerde tafsilatı ile anlatacağımız gibi kısmi de kendini ve özgürlüğünü ifade etme hürriyeti doğurmuştur. Bu olaylardan yaklaşık on sene sonra kurulacak olan Müslüman Kardeşler hareketinin lideri olan Hasan el Benna bu olaylar sırasında 13 yaşında bulunmaktaydı.⁴⁸ Muhafazakar çoğunluk başta olmak üzere tüm Mısır halkının bağımsızlığa entegre olduğu devrim hareketlerinden en karlı çıkacak olan Mısır'ın laik kesimleri olmuştur.

⁴⁸ Ganim, a.g.e. s.47.

2.2.3. 1922 Şekli Bağımsızlık ve Mısır'ın Liberalizm ile Tanışması

Mısır'da 1922 yılında İngiltere'nin tek taraflı olarak bağımsızlık ilan etmesine müteakip liberal sistemin bazı uygulamaları ülkede yerleşmeye başlamıştır. Fakat bu uygulamalar hiçbir zaman Avrupa'da uygulanan sistemler gibi Mısır toplumu açısından verimli ve değerli olmayacaktır. Monarşinin yanında kurulan parlamento ve erkeklere verilen kısmi oy hakkı ve siyaset ve toplumun her yerine sirayet eden Monarşi, Vefd ve İngiltere arasındaki kutuplaşma sistemin yapaylığını ortaya koymaktadır.

Mısır, 1922 yılında yarı bağımlı ve İngilizlerin himayesinde kurulan bir devlet olarak ortaya çıkmıştır. Kral'a karşı devrimi finanse eden kesim olarak çoğunlukta geniş toprak sahipleri ve Batı eğitimi görmüş burjuvazi yer almaktadır. Halk desteğini alan Vefd Partisi 1922 yılında kısmi de olsa ülkede özerklik sağlamayı başarmıştır. Buna rağmen ülkenin iç ve dış güvenliği İngiliz kuvvetleri tarafından korunmaya devam etmiştir.⁴⁹ Aynı zamanda İngilizlerin Mısır siyasi hayatında çıkarlarını savunan Ulusal Birlik Partisi de Vefd'in popülaritesini düşürmeye çalışmış fakat bunda başarılı olamamışlardır. Müteakip yıllarda ise Mısır'ın gelecek yıllarını şekillendirecek siyasi hareketlenmelerin, İngiliz işgali destekçileri, Mısırlı milliyetçilerin işgale karşı mücadeleleri ve hiçbir şeyi ile Mısır halkını idare etme kapasitesi ve ehliyeti olmayan kukla kral ve onun parlamentosu aralarında olacaktır.

Orduyu her yönden denetim altında tutan İngilizler, çıkarıcı desteklerini bazen partilerin yanında bazen de kukla kralın lehine ortaya koydular. Bağımsızlık mücadelesinden sonra Vefd Partisi çoğunlukla seçimleri kazanarak ülkede en büyük seçmen tabanlı bir siyasi parti haline geldi. Zaman zaman kral ve İngilizler, işlerine gelmeyen politik oyunlardan dolayı Vefd Partisi hükümetini istifaya zorlar veya kral parlamentoyu askıya alır ve Vefd Partisi tekrar başa geleceği yeni seçimlere kadar ülkeyi yönetirdi. Kralın Almanlar ve İtalyanlara yaklaştığı 1942 yılına kadar İngilizler genellikle kral ile işbirliğini sürdürürken, bu tarihten sonra Vefd Partisi ile iş birliği yaparak kralı dışlamaya çalıştılar.⁵⁰ İngilizler Mısır'ı kolay yönetmek için gerek ülkenin idaresini şekli de olsa elinde tutan yöneticiler ile, gerekse bu yöneticilerin muhalefetine bulunan isim ve siyasal örgütler ile pragmatik bir politika sürdürerek başarılı olmuştur.

⁴⁹ Oral Sender, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 18b, İmge Kitabevi, Ankara, 2009, s.31.

⁵⁰ Gürsoy, a.g.e., s.19.

Ayrıca Vefd Partisi'nin düştüğü bu kaotik durum, Mısır'ın Liberal rejim içinde tam bağımsızlık kazanmasını imkânsız bir hale getirmiştir. İngilizlerin monarşi yanlısı olması Vefd'in ise politikada ittifakî hareketleri kabul etmemesi Vefd'in işini gittikçe zorlaştırıyordu.

Mısır ordusu şehrin güvenliğini bile zor koruyan kolluk kuvvetleri olarak tanzim edilmiştir. Hiçbir şekilde savunmaya yönelik bir ordu donanımı söz konusu olmamıştır. Şekli olarak Mısırlılar tarafından idare edilen ülkenin asıl söz sahipleri, yüksek ücret alan İngilizlerdi.⁵¹ Özellikle İngilizlerin Mısır ordusundaki varlığı, ziraat ve ticaret ile ilgili önemli mevkilerde İngilizlere yakın Mısırlı burjuvazilerin bulunması Mısır'ın ileriki yıllarda özellikle 1952 yılından sonraki dönemdeki siyasal hayatında çok önemli ve kritik sorunların temel kaynağı ve askeri darbe geleneğinin kökeni olacaktır.

Kral Fuad ve Zağlul arasındaki kişisel düşmanlıklar karşılıklı ilişkileri oldukça etkilemiştir. Bunun yanında her iki kişinin de kendine göre hükümet idealinin olması bu mücadelenin diğer bir kaynağıydı. Kral Fuad anayasa karşıtı ve kendi otokritik yapısının korunması arzusu ile hareket ederken, Zağlul ise liberalizmin temel varsayımlarından olan anayasanın üstünlüğüne vurgu yapıp Kral'ın anayasada belirtilen kanunlara uymasının zorunluluğu üzerinde duruyordu.⁵² Hatta Zağlul bazen Kral'a gözdağı vermek adına geniş kitle hareketleri ile toplumsal bir baskı oluşturma faaliyetleri de gerçekleştirmiştir. 1927'de ölen Zağlul, Mısır toplumunda karizmatik bir önder olarak ve Kral'a karşı halkının demokratik taleplerinin iletilmesinde büyük bir temsilci olarak herkesin zihninde, hatta kral ve İngilizler de dâhil olmak üzere, bir saygınlık elde etmiştir.

Comins'in⁵³ de ifade ettiği gibi "İngilizler bir parlamento, seçimler ve siyasal partilerden oluşan bir anayasal monarşi kurmuşlardı. Bundan biraz sonra saray, politik partiler ve İngilizler arasında çekişmeler yaşandı. Ana esas, Mısır'ın özgürlüğünün sınırlandırılması ve Vefd Partisi'nin öncülüğünü yaptığı milliyetçi partiler arasındaki güç dengesinin korunmasıdır. 1920 senesinde her üç güç unsurunun politik hayatta aktif olması ve özgürlük ve demokrasiyi kendi çıkarlarına göre yorumlamaları ile Mısırlılar 1930'ların sonlarına doğru demokratik ve anayasal sistemin çöktüğü kanısına varmışlardır. Ayrıca

⁵¹ Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 4 b, MKM yayınları, Bursa, 2008, s.100.

⁵² Araf Lutfi al Sayyid Marsot, **Mısır Tarihi Araçların Fethinden Bugüne**, çev. Çağalı güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, ss.84-85.

⁵³ David Commins, **Hasan al-Banna(1906-1949)**, ed. Ali Rahnama, Book Ltd., London and New Jersey, 1998, s.127.

ülkede hükümferma olan sömürgeci güçler Mısır ekonomisini olabildiğince sömürmeye çalışırken bazı taşeron yandaşlarını da aşırı lükse boğarak elinde tutmaktadır. Bu da ülkenin özgürlüğünün ekonomik özgürlükte saklı olduğu fikrini benimseyen milliyetçilerde bir karşı savunma mekanizmasını ortaya çıkartmıştır.”

Sonuç olarak bakıldığında, Mısır, bu dönemde yarı bağımsız bir şekilde de olsa yirminci yüzyıla bir ulus devletinin bütün yapılarıyla girdi. Azçok homojen bir nüfusa, merkezi bir yönetim geleneğine ve liberal yönetimin anayasacılığına bağlı çok güçlü bir Batılı aydın tabakasına sahipti. Ülkenin karşı karşıya olduğu ana meseleler tam bağımsızlık elde etmek, standardıyla ve ülkenin ekonomik kaynaklarını İngilizlerin tüketim tekelinden kurtararak ekonomik gelişmenin ihtiyaçlarıyla baş edebilmek, modern bir kültürel ve ideolojik kimlik kurmaktı. Buna karşılık birçok bakımdan, liberal rejim başarısızlığa uğradı. Arzu edilen ve hedeflenen tam bağımsızlık elde edilemediği gibi yeterli ve adil bir ekonomik gelişmeyi de başaramadı.⁵⁴

Marsot'un Mısır'ın erken liberal dönemi hakkında yaptığı analizde de belirttiği gibi; “Genç Mısırlılar, özellikle de Zağlul döneminde gösterilerde kullanılarak, siyasal yaşamda etkin bir rol oynamış olan öğrenciler, siyasal liderleri yüzünden hayal kırıklığına uğramış durumdaydı. Bir anaysa ile meclisin, gerçek bir demokratik sistemin kurulmasının başlangıcı olacağını ve bunu hemen İngiltere ile olan sorunları çözecek bir Mısır-İngiltere antlaşmasını izleyeceğini, böylece hem İngilizlerin Mısır'ın içişlerine müdahalesine hem de Mısır'daki İngiliz askeri varlığına bir son vereceğini düşünmüşlerdi. Bunların hiçbiri olmamıştı ve umutların yitirilmesi, otuzlu yılların belirgin özelliği idi. Siyasetçilerden duyulan hayal kırıklığı, herkesi hatta zengin toprak sahiplerini bile etkileyen bir gerilemeyle birleşerek, yükselen ve Vefd'in kitleler üzerindeki hâkimiyetine meydan okuyan bir dizi hareket ve cemiyetin doğmasına yol açtı. Bu cemiyetlerin arasında en önde geleni, ileride detaylı bir şekilde üzerinde durulacak olan Şeyh Hasan el Benna adında, bir ilkokul öğretmeni tarafından kurulan Müslüman Kardeşler idi.”⁵⁵

Mısır'da ilerleyen süreçte monarşi, İngilizler ve Vefd arasındaki mücadeleye dâhil olacak olan bu az sayıda insanın oluşturduğu hareketin temelinde ülkenin sahibi olan Mısırlıların ülkenin yönetiminde en üst yetkili bulunmaları, sömürgecilikten kurtulup ülkenin bağımsızlığının kazanılması ve en önemlisi ülkenin İslam hukukuna göre

⁵⁴Lapidus, a.g.e., s. 110.

⁵⁵Marsot, a.g.e., 90-91.

yönetilmesini bulunmaktaydı. İleriki konularda görüleceği gibi ilk yıllarından salt söylem olarak dini ve uhrevi mesajlar veren grup ilerleyen dönemlerde siyasi bir yapı haline dönüşüp mevcut Mısır rejimlerini tehdit edecek en kuvvetli muhalif hareketlerin başında yer alacaktır.

Hakikatte Mustafa Kamil, Saad Zağlul ve Vefd Partisi zayıf bir İslami bağa sahiptir ve Batı modeli milliyetçilik fikirlerinden oldukça çok etkilenmişlerdir ve siyasi fikir mücadelelerinin başına milliyetçilik programını koymuşlardır. Bununla beraber Ülkenin kültürel yapısı açık bir şekilde Batı etkisinde kalırken, yakın gelecekte Mısır'ın İslami geleneklerini korumayı hedef alan Müslüman Kardeşler adında Hasan el-Benna tarafından örgütsel bir hareket kurulacak ve liberal akımının en güçlü muhalefeti haline gelecektir.⁵⁶ Bu hareketin selefleri ise başta Afgani ve Abduh'un başını çektiği İslamcı reformist düşünce akımlarıdır. Çalışmanın daha sonraki bölümlerinde bu konulara daha detaylı yer verilecektir.

⁵⁶ Alan R. Taylor, **The Islamic Question in Middle East Politics**, Westview Press, London, 1998, s.54.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HASAN EL BENNA VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİ

Çalışmanın bu bölümünde, Müslüman Kardeşler'in kuruluşundan 1952 Devrimine kadarki süreç içerisinde Mısır politikasında var oluş mücadelesi ve Mısır Devleti ile ilişkileri bağlamında liberalizm anlayışına karşı durdukları yer açıklanacaktır. Müslüman Kardeşlerin başlangıçta küçük bir grup iken ilerleyen süreçte bir kitlesel hareket haline dönüşmesinden kaynaklanan söylem değişiklikleri de çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır. Müslüman Kardeşler'in Rejim ile olan mücadelelerinde John Lock'un tarif ettiği eşitlik, yaşam hakkı ve bireyin özgürlük hakları gibi konular Müslüman Kardeşler tarafından ilahi ölçütlerde ve söylem farklılıkları ile dile getirilmiştir.

3.1. HASAN EL BENNA

Her kitlesel hareket gibi Müslüman Kardeşler'in de aksiyon tarzı, hedefleri ve direniş biçimi ilk olarak kurucu liderleri tarafından belirlenmiştir. Bundan dolayı hareketin kurucusu olan el Benna'nın hayatı hem hareketin kendisi hem de çalışmamız adına büyük önem taşımaktadır.

Hasan el Benna'nın hayat ve fikirlerine bakmada önce yaşadığı, kendini geliştirdiği ve fikirlerini eyleme döktüğü dönemin şartlarına baktığımızda; özelde Mısır toplumunda ve İslam toplumlarında, genelde ise küresel düzeyde siyaset, düşünce ve sosyo-ekonomik alanda çok hızlı değişimlerin getirdiği çatışma ve istikrarsızlıkların dönemi olduğu anlaşılır.⁵⁷ Müslüman Kardeşler⁵⁸ hareketinin lideri olan Hasan el-Benna'nın (1906-1949) çocukluk ve gençlik dönemlerine denk gelen İngiliz sömürgeciliği ve Osmanlı gibi büyük bir İslam Devletinin, Batı karşısındaki zafiyeti ve mağlubiyetleri kendisinin siyasi ve psikolojik olgunluğunun hazırlanmasında büyük bir etkisi olacaktır.

Hasan el Benna eser ve fikirleri ile bir ideoloji ve teori ekolünden ziyade bir eğitim ve örgütlenme tarzını benimsemiştir.⁵⁹ Hasan el Benna'nın o günün Mısır toplumu içerisinde oldukça muhafazakar bir ailede doğmuş ve büyümüş olması ile beraber, ilk okul

⁵⁷ İbrahim el-Beyumi Ganim, Hasan el-Benna'nın Siyasi Düşüncesi, Ekin Yayınevi, İstanbul, 2012, s.42

⁵⁸ Orijinal adı ile al-İhvan'ul Muslimin

⁵⁹ Raşid el Ganuşi, İslami **Yöneliş**, çev. Abdullah Baykal, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1987, s.270.

eğitimini Reşadiye Dini Bilgiler Okulunda Muhammed Zehran diye bilinen bir âlim tarafından alan Hasan el Benna, ilerleyen zamanlarda ülkesinin istiklali ve inandığı dininin izzeti için sürdüreceği mücadelesinde bu müderrisin çok önemli bir payı olmuştur. Bunun yanında okul sonrası babasının saat tamirhanesine giderek kendini dünyevi meşguliyetler ile de geliştirmeyi devam ettirmiştir. Babasının sahip olduğu bu mütevazı saat tamirhanesi aynı zamanda Mahmudiye'nin önde gelen hocalarının toplanma yeri olması münasebetiyle, burada gerçekleştirilen ilmi münazaralar genç Benna'nın düşünce ufkunu olabildiğince genişletiyordu.

Benna on iki yaşına geldiğinde bir taraftan ailesi tarafından Kuran hafızı olması için teşvik edilmiş fakat kendisi ailesinin bu isteğine karşı çıkararak Öğretmen Yetiştirme Okulu'na kaydolmuştur.⁶⁰ Ortaokul yıllarında ise henüz bir çocuk olmasına rağmen “Ahlak ve Edep Cemiyeti”nin idare üyeliğine kendi arkadaşlarının seçimi ile getirilmiştir. İlerleyen yıllarda Hasan el Benna'nın mücadelecı kişiliği onu “Haramların İşlenmesini Önleme Cemiyeti”nin aktif bir üyesi yapacaktır

1920'ye gelindiğinde ise bir taraftan İngiliz kuvvetlerinin halka olan baskısı artmaktaydı. Hasan el-Benna ise daha 14 yaşında genç bir öğrenci olması ve tasavvuf ile meşgul olmasına rağmen, İngilizler aleyhine düzenlenen miting ve protestolara arkadaşlarıyla beraber aktif olarak hep ön saflarda katılmaktaydı. Kendisi bu tutumunu;⁶¹ “Tasavvuf ve ibadetle uğraşmakta olmama rağmen, vatana hizmet etmenin kaçınılması mümkün olmayan, farz kılınmış bir cihat olduğuna inanıyordum” diye ifade etmiştir.

1927'de Hasan el Benna, Kahire'de kurulan Genç Müslümanlar Birliği(GMB)'nin en önde gelen aktif üyelerinden birisi olmuştur. O günün şartlarında GMB İngiliz işgaline şiddetle karşı çıkan Milliyetçi Parti(el-Hizbul Vatani)'yi temsil eden bir örgüt konumundaydı. Bu parti İngilizler ile Mısır topraklarından çekilmeyene kadar konuşmaya karşıydı. GBM'nin bu uzlaşmaz tutumu ilerleyen yıllarda Müslüman Kardeşlere bir kronik miras olarak kalacaktı. Müslüman Kardeşler bir hareketin temelleri olarak bu küçük grup üzerine bina edildi.⁶² Ayrıca GMB Libya ve Fas'taki Müslümanlara karşı baskıcı emperyalist politika izleyen yabancı güçlere karşı mücadele gösteren en etkili

⁶⁰ Lia, a.g.e. s.47.

⁶¹ Hasan el-Benna, **Hatıralarım(Müslüman Kardeşler)**, çev. M. Beşir Eryarsoy, 3b. Beka Yayınları, İstanbul, ty, s.52.

⁶² Lia, a.g.e., s.53.

kuruluşlardan biridir.⁶³ Müslüman Kardeşler her ne kadar GMB menşeli bir hareket gözükse de bazı temel ayrımlar da söz konusudur. Bunlardan en önemlilerinden biri GMB'nin sahip olduğu liberal ve milliyetçi söylemdir. Müslüman Kardeşler ise, ileriki yıllarda daha açıkça görüleceği gibi, söylemlerinde İslami değerlere öncelik olarak söylemlerinde yer vermiştir.

3.2. MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN DOĞUŞU

1927 yılında pekiyi dereceyle Dar'ül Ulumdan mezun olan Benna'nın tayini İsmailiye'ye çıkmıştı. Burası daha çok İngilizlerin yaşadığı bir kasabaydı. Her yerde İngilizlerin dev askeri üslerini görmek mümkündü. Hasan el Benna bir taraftan ders okuturken diğer taraftan da kahvehanelerde halka çeşitli konularda konferanslar veriyordu.⁶⁴ Hasan el Benna daha çok genç olması ve derin ilmi alt yapısı olmamasına rağmen, Mısır toplumunun problemlerini kavramada belki de zamanındaki birçok siyasi ve dini liderden daha etkiliydi. Benna Mısır toplumunun özgür yaşama hakkının emperyalist güçler tarafından esir alındığına inanmaktadır. Ayrıca liberalizmin diğer bir kavramı olan J.J Rousseou tarafından metodolojisi kurulan halkların kendi seçtiği kişilerce idare edilmesi felsefesi İngilizlerin hüküm sürdüğü Mısır'da sadece bir ironiydi.

Hasan el Benna ilerleyen dönemlerde şahsi ve içtimai mücadelesinde Mısır'da etkili olmaya başlayan misyonerler ile de mücadele etmeye başlamıştır. Hasan el Benna Mısır'da gün geçtikçe güçlenen misyonerlik faaliyetlerini Müslümanların dini kişilikleri üzerine Haçlı Seferlerinin modern bir şekli olarak tanımlamıştır. El-Benna Avrupa'nın dinsiz olmadığını ve bundan sonra da olamayacağını, çünkü; Avrupalıların sömürdüğü topraklara bakıldığında tahakkümü altında bulunan toprakların insanların doğal kaynaklarını sömürürken insanların da özellikle Müslüman olanlarını her vesileyi kullanarak Hıristiyanlaştırmaya çalıştığını ve bunda kısmen Fas'taki Berberiler, Filipinlerdeki Müslümanların oralarda faaliyet gösteren misyonerler ile Hıristiyanlaştığına dikkat çekmiştir.⁶⁵ Benna, misyonerliği; Müslümanlar için kesinlikle mücadele edilmesi gereken bir akım olarak görmüş ve yakın çevresinde bulunan fikir arkadaşlarına da bu konunun hafife alınmaması gerektiğini belirtmiştir.

⁶³ Lia,a.g.e., s.81.

⁶⁴ Seyyid Kutub, **İslam'da Cihad**,çev. Akif Nuri, Çağrı Yayınları,6b, İstanbul, 1980,s.69.

⁶⁵ Ganim, a.g.e. s.229.

Benna'nın güçlü bir liderlik özelliğine sahip olduğunu siyasal İslam'ın Tunuslu savunucularından Gannuşi şu şekilde ifade etmiştir; “Müslüman Kardeşler'in yapısını inceleyen bir araştırmacının ilk tanık olacağı: ruhi derinlik ve disiplindir. Çünkü Benna eşsiz bir teşkilatçı olduğu kadar, her şeyden önce bir İslam davetçisi ve mürididir.”⁶⁶ Benna, Başkent Kahire'deki Dar'ul Ulum'u bitirip, 1927'de Mısır'ın İsmailiyye şehrindeki el-Emiriyeye ilkokuluna öğretmen olarak atanır.

1928 yılında Benna'nın arkadaşları; Hafız Abdulhamid, Ahmed el-Husari, Fuad İbrahim, Abdurrahman Hasebullah, İsmail İzz ve Zeki el- Mağribi⁶⁷ İslam davasına hizmet etmek, Müslümanların saadet ve kurtuluşuna vesile olmak, insanlara hak ve doğru yolu göstermek adına, canları, malları ve kanları ile Hasan el Benna ile olacaklarına biat etmişlerdir. Biat gerçekleştikten sonra kullanacakları topluluk ismine sıra gelmişti Benna;⁶⁸“Biz, İslam'a hizmet etmek yolunda kardeş olan kimseleriz. Buna göre biz ; “Müslüman Kardeşleriz”. Bu dönemde Müslüman Kardeşler sadece aktiviteleri kısıtlı ve politikadan uzak bir dini grup niteliğindedi. İlerleyen yıllarda ise bu niteliğin değişmesi ile hareketin amaçlarını ifade eden söylemlerde değişime uğrayacaktır.

Hasan el Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler hareketi, yirminci yüzyılın en popüler İslami hareketi ve diğer birçok İslami hareketlerin de temeli niteliğinde olacaktır.⁶⁹ Diğer bir ifade ile Mısır'daki İslami hareketin zamanımızın bütün Arap ve hatta Müslüman ülkeleri içerisindeki en güçlü ve dinamik hareket olduğunu söyleyebiliriz.⁷⁰

Hareketin aksiyon süreçlerindeki aşamalar şöyledir: Önce Müslüman ferdin yaşamsal dinamiklerini inşa etmek, sonra sırayla Müslüman aile, Müslüman topluluk (toplum), İslamî hükümet, devlet ve bütün dünyaya İslam medeniyeti çerçevesinde öğreticilik yapmak gelmektedir. Cemaatin sloganı ise şöyledir: Allah gayemiz, Resul önderimiz, Kuran anayasamız, cihat yolumuz, Allah yolunda can vermek en yüce emelimiz.⁷¹ Benna Avrupa liberal düşünürlerinin aksine klasik bir muhafazakar Müslüman

⁶⁶ Ganuşi, a.g.e. s.143.

⁶⁷ Benna, a.g.e. s, 133.

⁶⁸ Benna,a.g.e., s.135.

⁶⁹ Serpil Açıkalin, **Muslim Brotherhood's Relationships with Egyptian Government From 1952 to 2008: An Accomodation and Confrontational Relationship**, Ortadoğu Araştırmaları Programı(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009, p. 13.

⁷⁰ Nazih Ayubi, **Arap Dünyasında Din ve Siyaset**, çev.Yavuz Alogan, Cep Kitapları Yayınları A.Ş, İstanbul, 1992, s.88.

⁷¹ Hayrettin Karaman, **Müslüman Kardeşler**, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/HayrettinKaraman/musluman-kardesler/32365>, (23.08.2013)

fikir adamı olarak gaye edindiği anayasal sistemi ilahi hükümlere bağlı olması ve beşeri akıldan üstün olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu topluluk doğası gereği onun gençlik devrinde tecrübe ettiği fikirlerinden azami derecede etkilenmiştir ve el-Benna, çevresindeki sosyal sorunlara karşı gençlik dönemlerinden beri aktif bir rol takınmasından dolayı Müslüman Kardeşler topluluğu, onun engin tecrübeleri üzerine bina edilecektir.⁷²Bütün fikir akımlarında olduğu gibi Müslüman Kardeşler’de kurucusunun liderlik ve karizması örgütün kurumsallaşması adına oldukça önemli olmuştur.

3.3. İSLAMİ ÖZGÜRLÜKÇÜ BİR İDEOLOJİNİN GELİŞİMİ

Müslüman Kardeşler’in düşüncelerinin en kısa şekilde tarif etmek gerekirse, İslam dininin belirlediği kuralları uygulamalı olarak yeniden pratik zemine oturarak bu uygulama ile İslam’ın devlet olmasına kadar mücadele etmektir. Topluluğun oluşumundaki en büyük etmenler; bir araya gelip İslam’ın günlük hayatta yaşanmasını yansıtan pratik bir takım davranışlar koymak, aralarında sevgi saygı bağıni pekiştirmek, hayatlarındaki eksik noktaları tamamlamak, her konuda yardımlaşmak ve nefislerini fiili cihata hazırlamaktır.⁷³Müslüman Kardeşlere göre her inançlı Müslüman ilk önce kendisinden sorumlu, daha sonra aile ve yakın çevresi, ve ülkesinin İslami yaşantısından sorumludur. Ayrıca Benna’nın sözleri, liberal politikada bireyin doğasında toplum içinde düzenli ve barış içerisinde yaşama isteği olduğunu ifade eden Grotius’un düşüncelerine⁷⁴ de paralellik göstermektedir.

Benna’nın fikir dünyasında dolayısı ile Müslüman Kardeşler Hareketinin günümüze kadar gelen ideolojik alt yapısının hazırlanmasında bir önceki konuda da tafsilat ile yer verdiğimiz gibi çağdaş İslam düşünürlerinden olan Afgani, Abduh ve Reşid Rıza’nın çok önemli etkileri olmuştur. Dönemin önemli fikir adamlarından olan Cemaleddin Afgani ve Muhammed Abduh’un ortak bir ideal olarak “sömürgeciler karşısında kimliklerin, kaybeden Müslümanların yeni bir ruhla hayata dönmeleri, Müslüman Doğu milletlerinin milli menfaatlerini takip ederek sömürgecilerden kurutulması, İslam ülkelerinde gerekli

⁷²Ganim, a.g.e., s.146

⁷³ Beşir İslamoğlu, **İslami Hareketin Tarihi Seyri**, Denge Yayınları, İstanbul, 1993, s. 250.

⁷⁴ Arı, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, s.29.

ıslahatların yapılması ve hilafet'in canlanması”⁷⁵ fikirleri Benna'nın da fikir dünyasında yer etmeye başlıyordu, özellikle Batı'nın revizyonist ve haksız işgallerine direnme, İslam kardeşliğini diri tutma ve tecdit ruhunu uyandırma⁷⁶ metodu ve Müslümanları esaretten kurtulmasını sağlayacak ve Müslümanların birliğini sağlayacak bazı reformları savunmuştur. Bunlar; dini düşüncenin yenilenmesi, edebiyat ve dil reformu, eğitim-öğretim reformu, Ezher reformu(Ezher Üniversitesinde din ve fen ilimlerinin beraber okutulması) ve siyasi reformlar.⁷⁷

19 yy. yarısında Muhammed Abduh gibi yenilikçi önderlerin sunduğu İslami reform metodu, 1928 yılında Hasan el Benna tarafından Mısırda kurulan Müslüman Kardeşler'in hareketinin kuruluşunda ve ana esasların belirlenmesinde büyük bir etkisi olmuştur.⁷⁸ Müslüman Kardeşler'in ilerideki programlarında ve faaliyet alanlarının incelenmesi sırasında daha net olarak anlaşılacaktır ki; onlar Abduh'un düşüncelerini hareketlerinin temellerinde kaynak olarak almışlar fakat bundan daha önemlisi Müslüman Kardeşler sadece bir kaynaktan beslenmeyerek farklı İslami fikir akımlarından faydalanarak global bir vizyon elde etmeyi hedeflemişlerdir. Bu da onların gelecekte farklı grup ve milletler tarafından kabul görmesini kolaylaştıracaktır.

Benna'nın fikri alt yapısında diğer önemli bir isim ise Reşit Rıza dır. Kavak'ın da bir yazısında belirttiği gibi; “Reşid Rıza, modern dönem İslam ilimleri söylemini en fazla etkileyen kişilerden biridir ve o, ilk yazılarından itibaren dinî düşünce başta olmak üzere eğitim, siyaset, toplumsal yaşam gibi konularda kapsamlı bir projeye gereksinim olduğunu ifade etmekte ve geliştirmeye çalıştığı bu çok yönlü projesini İslâm düşüncesinin önemli kavramlarından “ıslah” kavramıyla nitelendirmektedir.”⁷⁹ Reşid Rıza'nın siyasal sistemi ıslahı yönü özellikle Müslüman Kardeşler hareketinin ilerleyen yıllarında faaliyet programına oldukça tesiri bulunacaktır.

Reşid Rıza'nın, Mısır'da veya dünyanın herhangi bir yerindeki Müslüman Kardeşler'in ideolojilerinin oluşmasında oldukça önemli tesirleri olmuştur.⁸⁰Reşit Rıza'ya

⁷⁵ Ramazan Balcı, **Sultan İkinci Abdulhamid ve Mısır Kuşatılmış Vatan**, 2b, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011, s.47.

⁷⁶ Ganim, a.g.e., s.52

⁷⁷ Huriye Tefvik Mücahid, **Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce**, çev. Vecdi Akyüz, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995, ss.234-242.

⁷⁸ Raymond William Baker, **Islam Without Fear**, Harvard University Press, London, 2003, s.2.

⁷⁹ Özgür Kavak, **Reşid Rıza**, <http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=181507>(10.08.2013)

⁸⁰ Hamid İnayet, **Muhammed Reşid Rıza'da İslami Hükümet Düşüncesi**, http://elif-der.org/emesaj_dergisi/10/MResitRizadaIslamiHukümet_inayet.htm(19.08.2013)

göre sömürgecilik, dünyanın farklı bölgelerindeki zenginlik kaynaklarının ve birikmiş servetin Batıya aktarımı demektir. Buna göre sömürüye maruz kalan taraf büyük bir zarara uğrayıp fakirleşirken; sömüren ülkeler ise gelirlerini kat kat arttırıp aşırı bir şekilde zenginleşmektedirler. Bu nedenle Reşid Rıza, Batı sömürgeciliği ve şark meselesiyle yakından meşgul olmuş ve bu konuya çok vakit ayırmıştır.⁸¹ İslam ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması gerektiğine ve bunun fikri bir aydınlanma temelleri üzerinde etkinleşeceğine inanmıştır. Reşid Rıza, inandığı fikirleri el Urvatu'l Vuska dergisi ve el-Menar tefsiri aracılığı ile geniş halk kitlesine yaymaya çalışmıştır.

Mısır'da yaşanan ekonomik sıkıntılar, Müslüman Kardeşler'in taraftarlarının çoğalmasına ve mücadelelerinin toplumun diğer gruplarına ulaşmasında büyük etkisi olmuştur. 1930'lardan sonra tarım kesiminde yaşanan krizler ve toprak üzerindeki nüfus baskısı sonucu kentli nüfus büyük artış gösterdi. Kentlerde artan işsizlik, yoksulluk daha radikal siyasal eğilimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Siyasal liberalizmin temsilcisi Vefd Partisi'nin bu sorunları çözmede gösterdiği başarısızlıklar, Genç Mısır Örgütü gibi aşırı milliyetçi faşist örgütlenmelerin önünü açmıştır. Aynı dönemde, aynı sanayi merkezlerinde hem komünistlerin hem de Müslüman Kardeşler Örgütü'nün işçiler arasında örgütlendiği görülüyordu.⁸² Müslüman Kardeşler toplumda oldukça etkin bir sosyal hareket olarak kuruluşunu izleyen bir iki yıl içerisinde üye sayısını oldukça arttırmıştır.

Aynı dönemde Müslüman Kardeşler Örgütü'nün sendikacılık anlayışı, Liberal Vefd Partisi'ne yakın görüşler içermektedir. Bu bir tür sosyal dayanışma ve finansal alanda karşılıklı yardımlaşma oluşturulmasıdır. Sendikal alana ilişkin özel bir taktik ve strateji söz konusu değildir. Bu nedenle II. Dünya Savaşı'nın sonlarına gelindiğinde sendikalar içerisinde komünistlerin etkisi artış gösterdi.⁸³ Müslüman Kardeşler, İslami yaşantıyı sosyal hayatın bütününde uygulama düşüncesi ile; sendikacılık, lobicilik, eğitim, sağlık gibi çeşitli sosyal hizmet faaliyetlerinde bulunmuştur. Zaman zaman kendilerine muhalif olan Vefd gibi siyasal partiler ile de kısmi olarak ortak faaliyet oluşturma yoluna gitmişlerdir.

⁸¹ Ahmet Bayer, **Reşid Rıza'nın el-Menar Adlı Tefsirinde Hıristiyanlığa Yaklaşımı**, (Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007. S.19

⁸² Güler, a.g.e. s.99.

⁸³ Güler, a.g.e., s.101.

Benna'nın titizlik ile yürütülen çalışmaları başka şehirlerde de yankı bulur. Birçok yerel cemiyet, programı ve yerel çalışmalarına hayranlık duyarak teşkilata katılır. Örneğin; Kahire'de faaliyet gösteren Cemmiyytu'l Tezhibi'l İslami adlı gençlik teşkilatı Müslüman Kardeşlere bütün üyeleri ile beraber katılma kararı alır. Müslüman Kardeşler takipçilerinin giderek sayılarının artması ve Benna, gerek bu karar gerek ise diğer gelişmeler üzerine 1932'de hareketin merkezini Kahire'ye taşır.⁸⁴ İsmailiye de kurulum ve gelişme aşamasını gösteren teşkilat Kahire'de ise büyüme ve Mısır toplumunda etkinlik dönemine girecektir.

1930'lu yıllarda Müslüman Kardeşler, çalışma şekilleri ve kalkınma yolu üzerine bazı programlar belirlediler. Bu programın bazı maddeleri şöyledir: Evlerde, camilerde konferanslar verilmesi. Salı Günü Dersleri'nin kurumsallaşması, çeşitli yayın ve risalelerin yayınlanması, şube sayısının artırılması, beden eğitimi ve izci örgütlerinin düzenlenmesi, üniversitelerde ve diğer okullarda davanın kök salması, öğrenciler kısmının kurulması ve el Ezher in ilim adamı ve öğrencilerin çalışmalarından yararlanması, İslami-ulusal davaların özellikle Filistin davasının desteklenmesine katkıda bulunulması, Misyonerlik hareketlerine karşı koyma ve dini öğretinin teşvik edilmesi gibi İslami hareketlere katkıda bulunulması, İslami açıdan kusurları bulunan anti İslami ve laik hükümetlere karşı çıkılması ve partizanlığa karşı çıkılıp açıkça İslami usullere çağırılması, Siyasi partilerin kapatılması, çünkü İslam'ın birleştirici özelliğinin olduğu ve Müslümanların ülkelerinin esenliği için birbirleriyle işbirliği halinde hareket etmeleri gerektiği, İslam devletinin amacının İslam hukukunu hakkıyla uygulamak olduğu şeklinde sıralanabilir.⁸⁵

Müslüman Kardeşler İsmailiyede üyelerinden toplanan aidatlar ile kendilerine ait bir mescit ve yanında bir okul ile faaliyetlerini organize edecek bir teşkilat merkezi yapmaya başlayınca bu kez de mevcut yönetim ile karşı karşıya geldiler. Benna'nın komünist Rusya'dan yardım aldığını, yöneticileri kötülediğini, mevcut rejimi gayr-i meşru bulduğunu ve bu yönetimin mutlaka değiştirilmesinin gerektiğini içeren ayrı ayrı mektuplarla hükümet bildiriler. Bu ittihamlar Müslüman Kardeşler'in popülaritesini ve Mısırlı Müslümanların onlara olan desteğini artırmıştır. Öyle ki; örgüt, kısa zamanda İsmailiye'den Port Said, Ebu Sabir, El Bahr, Süveyş ve nihayetinde Kahire'ye ve Mısır'ın

⁸⁴ Ömer Turan, **İslami Hareketler**, Step Ajans Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 46.

⁸⁵ Taş, a.g.e., **1928'den Günümüze Müslüman Kardeşler** (26.04.2013)

diğer ücra kesimlerine kadar uzandı.⁸⁶ Cemiyet, Mısır'ın önemli şehirlerinde toplantılar, konferanslar, paneller organize ederek Müslüman Kardeşler Cemaati'nin gelişmesi için çaba harcamıştır. Ayrıca eğitim ve öğretim alanında Hira İslam Enstitüsü ve genç kızların eğitimi için Müminlerin Anneleri Okulu gibi oluşumlar ile Müslüman Kardeşler Mısır'da eğitim alanında ülkenin sömürgeci güçleri lehine olan mevcut boşluğu kendi imkanları ile gidermeye gayret göstermişlerdir.

Liberal anlayışta önemli olduğu vurgulanan eğitim faaliyetleri, düşünce dünyasına ve bireyin kendisini ve toplumunu tanımasına yardımcı olacak yukarıda geçen kurumların varlığı Müslüman Kardeşler hareketini sadece mücadeleci bir İslami hareket olmaktan çıkarıp toplumun sosyal ve ekonomik problemleri ile ilgilenen bir harekete çevirmiştir. Müslüman Kardeşler Mısır'da düzenli ve kurumsallaşan bir sosyal hareket olarak özel okul, hastane, yetimhane vb. sosyal hizmetleri yaparken kurumun özel mülkiyetine ait olan fonlardan karşılamaktadır. Bundan dolayı Müslüman Kardeşler için devletin ekonomi ve mülkiyet sistemine karşı herhangi bir kontrolde bulunması tabiatıyla hoş karşılanmamaktadır.

3.4. CEMAATTEN HAREKETE

1930 yılında en popüler kitle hareketi tamamen ülkeye özgü bir hareket olan Müslüman Kardeşler Cemiyeti, Mısır'da İslam kurum ve geleneklerinin yeniden ve daha güçlü bir şekilde tesis edilmesini istiyordu. Hıristiyan ve Musevilere saldıran ve modern toplum modası ve diğer Batı icatlarına karşı gösteriler düzenleyen Müslüman Kardeşler'in geçerli özelliği, birçok Mısırlıya çok az yarar sağlayan ve nüfusun çoğuna zarar veren Batılılaşma reformlarının damga vurduğu bir yüzyıllık geçmişe tepki gösteriyorlardı. Çoğu Mısırlı Müslüman için bu hareketin sloganı olan “ Anayasamız Kurandır” sözü Vafd ve diğer politik partilerin ileri sürdüğü bağımsızlık ve demokratik yönetim taleplerinden çok daha fazla anlam içeriyordu. Ülke sorunlarının çözümlerine yardımcı dokunmayan parlamenter sistem, genç Mısır ve Müslüman Kardeşler'in meydan okumalarına yanıt veremiyor ve hükümet el değiştirip duruyordu.⁸⁷

Müslüman Kardeşler Mısır halkını bir araya getiren ve derin tarihsel bağlara dayanan dini söylemleri, toplumda var olan sosyolojik boşluğu doldurmalarını sağlamıştır.

⁸⁶ İslamoğlu, **İslami Hareketin Tarihi Seyri**, a.g.e.s.252.

⁸⁷ Goldschmidt ve Daxidson, a.g.e. ss.346-347.

Mısır'da geçerliliğini yitiren dini kurumlar ve modern Batı düşüncesine mukabele edemeyen eski ulema sınıfının yerine, daha bilinçli ve eğitilmiş, üstelik modern bilimi ret etmeyen bir muhafazakar hareketin doğuşu, Mısır'da bütün kesimlerin; İngiltere, monarşi ve Vefd olmak üzere dikkatini çekmekteydi.

İngiltere'nin 1936 yılında Mısır ile imzaladığı antlaşmaya göre İngilizler Süveyş Kanalı'nda 10.000 asker bulundurabilecekti. Bundan da anlaşılacağı gibi bu antlaşma Mısırlılara tam bir bağımsızlık vermiyordu. Buna tepki olarak halk ise hem İngilizlere hem de Vefd Parti'sine karşı kitle halinde gösterilere katılıyordu. Bu da bir sonuç olarak toplumda Müslüman Kardeşler gibi askeri ve yarı askeri nitelikte hareketlerin doğmasına sebep oldu.⁸⁸ Bu meydana gelen olaylar Müslüman Kardeşler'in kurumsallaşmasını hızlandırıyor. Bu hareketlerin politikaları; ülkedeki emperyalist güçleri yok etmek ve Mısır'ın tam bağımsızlığını tam olarak kazanmak daha sonra ise kendi programlarını uygulamak istemekteydi. Başlangıçta çok küçük olan bu sosyal gruplar ilerleyen yıllarda rejime karşı en kuvvetli baskı aracına dönecektir.

İsmailiye'de yaşayan Müslüman Kardeşler genellikle eğitim seviyeleri düşük ve alt sınıflardan oluşuyorlardı. Burada, çimento işçileri ve diğer işçiler ile olumlu ilişkiler geliştirildi. Kahire'de ise, örgüt toplumun daha üst tabakalarıyla buluştu ve onları etkileme fırsatı ele geçirdi. Bunlar arasında El Ezher'den azımsanmayacak sayıda öğrenci, memurlar ve mühendis, tekniker vb. türü vasıflı çalışanlar, işçiler, Mısır ordusunun subayları yer almaktaydı.⁸⁹

Ezher ulemasının dikkatini çeken Benna mevcut yapılardan çok farklı bir yöntem izlemiştir. Kendi asırları kısır döngüler içerisindeki paradigmlar ile meşgul olurken Benna ve yenilikçi arkadaşları sıfırdan bir toplum inşa etmeyi hedef edinmiştir. Bu Mısır'ın 1930'lu yıllarında olağanüstü bir girişim olarak nitelendirilebilir. Çünkü ülke işgal edilmiş, maddi ve manevi kaynakları sömürgeci güçlerin eline geçmiş ve en önemlisi ise ülkede oluşabilecek bütün muhalif hareketler en katı şekilde bastırıldığı bir zamanda, Benna Müslüman Kardeşler ile beraber bu olanlara karşı en dinamik bir direnç akımı oluşturmuştur.

⁸⁸ Ines Emmermann, "Foreign Policy of States", **A Hand Book on World Affairs**, editors Wolfgang Gieler, Kemal İnat, Claudio Kullmann, Tasam Publication, İstanbul, 2005, s.133.

⁸⁹ Şükrü Taş, **1928'den Günümüze Müslüman Kardeşler**, <http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/74-sayi-219/352-1928den-gunumuze-musulman-kardesler>, (26.04.2013)

Müslüman Kardeşler Mısır toplumunda hem işçileri hem de daha önce Vefd ya da diğer radikal milliyetçi ideolojilerin etkisinde bulunan kamu görevlilerini etkileme başarısı gösterip, kitlelere İslam dayanışması inancını hayata geçirmeyi arzu edinmiştir. Müslüman Kardeşler bu dönemde ayrıca zenginler ile yoksulların arasındaki farkı küçülteceğine dair radikal vaatlerde bulunmuştur. Müslüman Kardeşler seküler ve liberal bir ideolojiye sahip Vefd Partisi ve diğer Partiler ile kitleleri etkileme çabası içerisinde sürekli rakip haline gelmiştir. El Benna Kral'a ülkenin geleceği adına önemli konularda görüşlerini ifade eden mektuplar yazmıştır. Mısır'ın sosyal ve ekonomik yapısına faydalı olabilecek bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Özellikle yönetici sınıflar içerisinde ortaya çıkan bozulma ve yolsuzluklar halkın gözünde laik ve modernleşmeci ideoloji ile birleştirilmiş ve bu da İslami propagandanın güç kazanmasına neden olmuştur.⁹⁰

Müslüman Kardeşler ülkenin giderek yoksullaşması ve Vefd Partisi'nin buna karşı yararlı olabilecek politikalar üretememesi nedeni ile oluşan siyasal boşluğu çok iyi değerlendirip toplum gözündeki itibarını oldukça arttırmışlardır. Said Havva⁹¹ Ellinci Yılında Müslüman Kardeşler Hareketi adlı eserinde belirttiği gibi, "Müslüman Kardeşler Hareketinin en önemli özelliklerinden biri, Müslüman'ı ferdi çalışmadan cemaat halinde çalışmaya aktarmış olmasıdır." Müslüman Kardeşler hareketi üyelerinin ferdi olarak davrandığı, karar aldığı dağınık grup değil ortak akıl ve karara göre aksiyon alan veya aldığı aksiyonu değiştiren kurumsallaşmış ast-üst ilişkileri bulunan bir modern İslam hareketidir.

Sonuç olarak değinmek gerektiğinde; Vefd Partisi'nin siyasette başarısız olması liberal ve laik söylemleri güvensizleştirmiş ve insanları dini bağların kuvvetleştirilmesine itmiştir. İslami dönüşüm bu sefer Mısır'ın geleneksel dini kurumları tarafından değil Benna'nın liderliğini yaptığı ve toplumdaki sosyal adaletsizlik, gelir dağılımı ve ülkenin tam bağımsızlığını kazanamamasını en sert dil ile eleştiren Müslüman Kardeşler tarafından yerine getirilecektir. Müslüman Kardeşler disiplinli çalışmaları ve attıkları cesur adımlar ile liberallerin karşısında en önemli rakip haline en kısa zamanda gelecektir.

⁹⁰ Güler a.g.e. s.92.

⁹¹ Said Havva, **50 yılında Müslüman Kardeşler Hareketi**, çev. M. Said Şimşek, Uysal Kitabevi, Konya, 1980, s.10.

Bu gelişmeler örgütte olumlu gelişmeler meydana getirdi. Marsot'un⁹² da belirttiği gibi; "Müslüman Kardeşler, kısa bir süre içerisinde mücadele edilmesi gereken bir toplumsal güce dönüştü ve Kardeşler artık sadece kentsel yoksul insanlardan değil, aynı zaman da İngilizlerden ve hükümetin ekonomik politikalarını beğenmeyen, üyelerinin önemli bir kısmı toplumda söz sahibi ve zengin Mısırlıları da içerisinde barındıran bir hareket şeklini almıştır."

3.5. MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN DEVLET ANLAYIŞI: LİBERALİZME BAŞKALDIRIŞ

Bu bölümde ilk olarak Mısır'da din düşüncesinin gerilemesindeki etmenler daha sonra Mısır modern dini hareketinin özelde Benna'nın öngördüğü fikir akımları ve bu hareketin Devlete bakışı incelenecektir.

Mısır'da İslami kurum ve kişilerin önemi bazı dönemlerde azalsa da bunlar Mısır toplumunda her zaman önemli rol oynamışlar. Güler'in⁹³ de belirttiği gibi; "Mısır'da 1820-1920 arası dönemde Mehmet Ali Paşa ve Hıdiv İsmail ve sonrasında yaşanan hızlı modernleşme ve Batılılaşma hamlesi sonucu din düşüncesi ve örgütlenmesi zayıflık gösterir. Diğer yandan güçlü merkezi hükümetler; yasaları ve yargı sistemini, dini örgütlenmeleri, vakıfları laik bir tarzda denetim altında tutmaya çalışmıştır. Ezher gibi geleneksel dini kurumlar çeşitli reformlardan geçirilmiştir. 1923'te kurulan laik yönleri ağır basan liberal parlamenter sistem bunun göstergesi niteliğindedir. Reform çabalarının başarısızlığı, reformcu aydınların başarısızlığı halktan uzaklaşmalarına, o da devlet ile halkın aralarının açılmasına neden oldu. Mısır 1923 Anayasasında İslam'a devletin resmi dini olarak yer verirken, din ve devlet işleri birbirinden ayrılarak vatandaşlık; seküler ölçülerle tanımlanmıştır. Devletin diğer unsurlara öngördüğü eşit haklar vaadinden herkesin eşit olarak yararlanmadığının görülmesi, toplumda devlete yönelik yabancılaşmayı da arttırmıştır. Buna rağmen din ve dini olgular Mısır'da yine de tüm siyasi iktidarlar tarafından pragmatik amaçlar için her zaman kullanılmıştır. Dinin siyasal düzen açısından oynadığı rol konusunda netleşmeyen ve laik bir devlet yapısını tercih eden rejime yönelik hayal kırıklıkları 1930'lar da ifadesini Müslüman Kardeşler, Genç Müslümanlar Birliği (GMB)ve Genç Mısır(GM) gibi örgütlerin ortaya çıkmasında bulur."Ortaya çıkan bu örgütler laik söylemi olan siyasal düzene karşı hızlı bir mücadeleye girişmiştir.

⁹² Marsot, a.g.e. s.91.

⁹³ Güler, a.g.e. ss.90-91

Müslüman Kardeşler GM ve GMB gibi grupları kendi potasında eriterek kısa bir zaman içerisinde en güçlü muhalefet haline geldi.

Hasan el Benna şekli olarak liberal ölçülerde oluşturulan 1923 Anayasasını, Mısır toplumunun ruhuna hitap edebilecek bir kanun olarak görmemektedir. Mısır'ın ve Mısırlıların tek ve basit olarak kurtuluşunun, toplumun refaha ermesinin Mısır'ın şeriata (İslam hukukuna) göre idare edilmesi ve Kuran'ın yönetimin anayasasının Kurani hükümlere bağlı olmasında olacağını öngörmektedir. İslami devlet anlayışı politik sınırlarını İslam'ın temel kaynağı olarak Kuran-ı Kerim ve son Peygamber Hazret-i Muhammed'in sözlerinden almaktadır. Geniş bir vizyona sahip olan Benna, vatancılık konularına da değinmiştir. Fakat onu modern anlamda ulus devletlerinin anladığı gibi milliyetçilik kaynaklı bir vatanseverlik değil İslam dünyasını tek bir vatan ve onun içindeki ülkelerinde bu vatanın ayrılmaz ve bölünmez parçaları olarak tanımlamıştır.

Konu ile alakadar olarak Kardawi, Benna'nın eserleri arasında "Beşinci Kongre"de geçen sözlerinden bir bölüm şu şekilde⁹⁴ aktarmaktadır: "Benna şöyle söylemiştir: "İslam, her insanın kendi vatanını, içinde yaşadığı ümmeti ve en yakınından başlayarak komşuları ve yakınları için, çalışmasını kaçışı olmayan bir farz kılmıştır. Hatta zekâtın, uzakta bulunan kimselere verilmesini caiz görmemiş yakında bulunanlara verilmesini öngörmüştür ki, ihtiyaçları temin edebilsin. Üzerine büyüdüğü vatanına hizmeti emretmiştir. Bu noktada Müslüman herkesten daha fazla vatanını sever, herkesten daha fazla vatanına fayda sağlar. Çünkü bu âlemlerin Rabbinden ona bir farzdır. Müslüman Kardeşler vatanları için daha da sıkı davranırlar. Vatanlarına hizmette büyük gayret içindedirler. Onlar bir izzet ve şeref hissiyle kalkınması ve yücelmesi başarıya ve kurtuluşa kavuşması için şu aziz vatanlarına bağlıdırlar."

Müslüman Kardeşler'in fikirlerinde vatan sevgisi Müslümanların kalbinde bulunan iman akidesinin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Müslüman Kardeşler'in genel vatancılık anlayışını Adam Smith'in bireylerin kendileri için çalışmalarının ülkeyi kalkındırmaya çalışacağı ve sıradan vatandaşların bu gibi konularda aktör gibi davranmaması gerektiğini belirten ifadelerle oldukça zıt bir durum arz etmektedir.

Hareket ile Mısır devleti arasında başka ters düşülen nokta şudur; Mısır'ın resmi siyasal ideolojisinin liberalizm uygulamaya konulduğu bu dönemde, genel olarak Batılı

⁹⁴ Kardawi, **İslam Ümmeti Hayal mi Gerçek mi?**, ss.32-33.

fikirlerin yayılması ve toplum tarafından cazibedar görülmesine ilişkin büyük bir fırsat doğdu. Fakat bu ortamın verdiği rahatlıktan yararlanılarak özellikle laiklik gibi liberalizm kavramına bağlı olarak Batı toplumunun değerleri olan kişisel özgürlük fikri altında; dinsizlik, isyan ve yasakları mübah kılan bireycilik savunuldu ve kadın özgürlüklerinin yoğun olarak propagandası yapıldı.⁹⁵

Liberalizme göre bireyin dış zorlamalardan korunması için dini inanç ve kurallardan da sıyrılması gerekmektedir. Müslüman Kardeşler tarafından liberalizmin bu hükmü eleştirilmektedir. Yayla'nın da ifade ettiği gibi; "Liberalizmin özgürlük anlayışı negatif özgürlüktür. Negatif özgürlük bireyin dışarıdan gelen bir zorlama altında kalmaksızın davranabilmesidir. Birey davranışlarına müdahale edilmediği oranda özgürdür. İnsanın herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmadan davranabildiği alan ne kadar geniş ise özgürlüğü de o oranda geniştir. Burada özgürlük "bir şeyden özgürlüktür", "bir şeye özgürlük" değildir. Özgürlükte esas olan bireye bir şey sağlanması değil onun dış zorlamalara ve baskılara maruz kalmamasıdır."⁹⁶

Hasan el Benna'nın kurduğu Müslüman Kardeşler Teşkilatı, Mısır'da kalmayıp diğer İslam ülkelerinde de örgütlenerek İslamcı çağrının kısa sürede tüm İslam dünyasına yayılmasını sağlar. Kısacası Müslüman Kardeşler teşkilatı gerek yapısı gerekse taşıdığı mesaj itibari ile, yirminci yüzyıl Siyasi İslam düşünce hayatına damgasını vuran hemen hemen tüm çağdaş İslami hareketlere beşiklik, öncülük etmiştir.⁹⁷ Söylem olarak Benna'nın dile getirdiği "Anayasamız Kurandır" ifadesi ile Müslüman Kardeşler'in devlet biçiminin İslam devleti olacağı ve bunun yönetiminin de beşeri kanunlar değil ilahi yasalara göre olması gerektiğini dile getirmiştir. Bu dönemde demokrasi kavramı ile çok uzak mesafede bulunun hatta ret eden bir hareket olan Müslüman Kardeşler gelecek yıllarda demokrasi eğilimi gösterecektir.

El-Benna Müslümanların çoğunlukta olduğu diğer ülkelere de eleştirel bakış açısı ile yaklaşmış ve Osmanlı Devletinin külleri üzerine kurulan ve bir ulus devlet kimliği kazanan Türkiye gibi ülkeleri ve anayasalarında "devletin dini İslam'dır" ibaresine sahip olan İslam ülkeleri Liberal Mısır da dâhil olmak üzere, bunun sadece bir reklam ifadesi olduğunu gerçekte İslami teamüllere dayanmadığını ve İslami bir devlet olamayacağına

⁹⁵ Ganim, a.g.e.s.95.

⁹⁶ Atilla Yayla, **Liberalizm**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992, s.149

⁹⁷ Turan, **İslami Hareketler**, s.45.

inanmaktadır.⁹⁸ Ayrıca el Benna din ve devletin birbirlerinden tamamen ayrılmasının mümkün olmadığını tam anlamıyla özgür bir İslami hayat tarzının ancak İslam'ın ilke ve kurallarına uygun bir şekilde yönetilen bir devlet vasıtasıyla gerçekleşebileceğini, aksi takdirde inanan kişilerin hür olmayacağını belirtmiştir.

El-Benna'nın hareket içerisinde önemli fikirlerini dikkatli bir şekilde incelediğimizde İslam siyaset düşüncesinde adalet, özgürlük, cihat gibi aktif kavramları güncellemeye çalıştığını ve bu fikirlerin Avrupa'nın Müslümanlara sunduğu ulus devlet modelini savunan kuklaları ile çatışmasını tabii karşılamak gerektiğini bilmek zor olmayacaktır.⁹⁹ Benna adaleti sadece Müslümanlar için değil ülkelerinde yaşayan Kıpti Hıristiyan ve Yahudi halk içinde geçerli olması gerektiğini ve bu adaletin kendilerine muhalif olanların dahi korunması gerektiğini savunmuştur. Özgürlük ise adaletli yönetimin kanunları çerçevesinde, bu kanunların İslam'a zıt olmaması şartıyla herkesin başta Mısır halkının sahip olması gereken en temel hak olması gerektiğini savunmuştur.

İslam devleti, Avrupa'nın tanımladığı kapsamda herhangi bir unsuru içerirse fesada bulaşmış olur. Bu unsurlardan biri yeryüzünü bölgelere ayırıp coğrafi sınırlar çizerken bunun karşısında İslam'ın evrensel düşüncesi bütün İslam devletlerini bir bütün ve dolayısıyla bütün toplumları bir ümmet sayar. İslam devletinde ise bir din olarak İslam'ın kendisine mensup olma temelinde sınırlar belirlenir. İslam devletinin toplumuna mensup olabilmek için kişinin ırkı, rengi ne olursa olsun Müslüman olması yeterlidir. Evrensel mantık bütün insanlığın (bilfiil olmasa bile) İslam devletinin gözetiminde olmasını gerektirir.¹⁰⁰

İslam devleti kavramını ise Ganim şu şekilde¹⁰¹ açıklamaktadır. “İslam devletinin özellikleri ise; Müslüman Kardeşler'in “İslam Devleti” anlayışına uygun olarak her şeyden önce devletin üzerine bina edildiği sistemin bir “davet” misyonu taşınmalıdır. Yani devletin bir fikir devleti olması ilkelerinin bir ideoloji ile beslenmesi gerekmektedir. Müslüman Kardeşler devletin sistemli bir şekilde ilahi hedeflere yönelik bir azim taşıması gerektiğini, İslam'ı kabul etmemiş toplumlara ise İslam'ın gerektiği gibi anlatılmasını gaye olarak algılamışlardır. Ayrıca İslam Devletinin şeriat kuralları ile yönetilmesi, idarenin tek elde toplanması ama aynı zamanda da teokratik bir yapıdan uzak olması lazım gelmektedir.”

⁹⁸ Ganim, a.g.e. s.249.

⁹⁹ Ganim, a.g.e., s.261.

¹⁰⁰ Ganim, a.g.e., s.263.

¹⁰¹ Ganim, a.g.e., ss.263-265.

Özetlemek gerekirse; Hilafetin kaldırılmasının doğurduğu İslami devlet talebi ilk kez Reşit Rıza tarafından dile getirilir. Takipçilerinden Benna, Batılı kavramlardan ayrı olarak tasavvur ettiği siyasal hareketliliği Müslüman Kardeşler hareketini kurarak bu talebi kısa sürede tüm İslam Dünyasına yankı bulacak siyasal harekete dönüştürmeyi başarır. Eleştirel olarak baktığımızda ise, hareket terminoloji, metot ve öngördüğü toplumsal projeler noktasında fikri gelişimini tam anlamıyla tamamlamış olduğunu o yıllar için söylemek doğru olmayacaktır. Metottan, öne sürülen yönetim tarzına kadar birçok konuda kapalıdır. Söylem ve eylemler de de içi doldurulmamış genel ifadeler yer almaktadır. Detaylı bir doktrin çalışmasından ziyade iyi hatta mükemmel programlanmış teşkilat faaliyetleri ön plana çıkmaktadır.¹⁰² Bununla beraber, Müslüman Kardeşler'in İslami Devlet-Siyasal İslam gibi konularda öncü durumda olması ve bu alanlarda yapılan akademik çalışmalarda, meselelerin özünü anlamada temel referans alınması çalışmamız içinde çok önemli bir yaklaşımı ifade etmektedir.

Müslüman Kardeşler'in İslami kanun ve kurallara göre idare edilmesini savunduğu devlet anlayışına zıt olarak, Mısırlı liberallerden Mahmud Azmi, kanunların mümkün oldukça medenileştirilerek 1923 Anayasasındaki "devletin dini İslamdır" maddesinin değiştirilip yerine seküler ifadeler kullanılmasını istemiştir. Ayrıca bu kişiler dinin siyasi düzen dışına atılması gerektiğini ve inanç esasları yerine pozitivizme yönelik çalışmalar yapılması gerektiğini ifade etmiştir.¹⁰³ Müslüman Kardeşlere göre; bu çeşit tutumlar demokrasi ve liberal değerler uğruna kişinin ebedi hayattaki huzurunu sağlayan İslami inanç yok edilmek isteniyordu.

Sonuç olarak Benna'nın İslam devleti tasavvuruna baktığımızda; idealist söylemlerinin hareketin geleceğinde, özellikle politikaya girdikten sonra çok önem arz edeceğini; fakat Benna'nın tafsilattan uzak ve yüzeysel ifadelerinden de bu konunun Müslüman Kardeşlerde en azından uzun bir süre tanım ve bu tanıma bağlı olarak destekleyici ifadelerden uzak durulduğu anlaşılmaktadır. Müslüman Kardeşler gücün seçim sistemi esaslarına göre Şura(meclis) e verilmesini kabul ederlerken, kuvvetler ayrılığı ilkesi olan yasama, yürütme ve yargının birbirinden tamamen ayrılmasına da karşıdırlar. Bununla beraber teokratik ideoloji ve yapılara karşı olması da hareketi liberalizme yakınlaştıran diğer bir özelliktir.

¹⁰² Turan, **İslami Hareketler**, a.g.e. s.57.

¹⁰³ Ganim, a.g.e. s.96.

3.6. MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN VİZYONUNUN ŞEKİLLENMESİ

Benna tezimizin başında da vurguladığımız gibi kendi düşünce sisteminde İslam'ın anlaşılmasındaki geleneksel, fakat kısır düşüncelerden kendini mümkün olabildiğince uzak tutmaya çalışmış, yeni fakat özünde İslam'ın duruluğu olan bir hareketin kuruculuğunu yapmak istemiştir. O, mevcut İslami çalışmaların sadece akademik düzeyde kaldığı kalp ve ruha bir tesiri olmadığından aksiyona dönüşmediğine inanmış yenikçi bir düşünce adamıydı. Ayrıca entelektüel dünyada İslam'ın karşılaştığı sorunlara karşı cevap veremeyen bu eski yapıların işlevselliği de Benna'nın kurucusu olduğu hareket tarafından sorgulanacak ve buna karşı alternatif düşünce paradigmaları geliştirilecektir.

Mısır'da Kral I. Fuad ve Faruk dönemlerinde ülkede giderek artan ve belirginleşen hukuksuzluk, rüşvet ve yolsuzluk yanında İngilizlerin ülke yönetimindeki ağır baskıları insanları bıktırıyordu. Bu dönemde iki hareket ortaya çıkmıştır. Birincisi Liberal-Laik görüşte olan Vefd, diğeri ise 1928 yılında Hasan el-Benna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler hareketidir.¹⁰⁴ Müslüman Kardeşler'in yeni şekillenen vizyonunun temellerinde iki önemli unsur vardır. Bunlar; devlet ve toplum ilişkilerinin düzenlenmesinde İslam Hukukunun temel alınması ve İslam ülkeleri ve devletlerinin arasında birliği sağlamayı başarmak ve bu ülkeleri yabancıların işgalinden kurtarmak için çalışmaktır.¹⁰⁵ Müslüman Kardeşler bir ideoloji olarak bazı dönemlerde küçük değişiklikler olsa da bu amaçlarını günümüze kadar sürdürmüştür.

Liberal düşüncenin sosyal hayatı düzeni altına alan dernek ve vakıflarına uygun bir örnek olarak Müslüman Kardeşler gösterilebilir. Benna sosyal hayatta ise Müslüman Kardeşler vakıf müesseselerine ciddi manada önem vererek kentlileşmiş kitlelerin bütün aile bireylerine hitap edebilecek sosyal örgütler kurmuşlardır. Bunlar; fen bilimlerinin yanında klasik dini eğitim veren okullar, iş bulma kurumları v.s.¹⁰⁶ Müslüman Kardeşler söylemlerinde olduğu gibi Mısır toplumunda ortaya çıkardığı kurumlar ile de İslam'ın sosyal hayatta yaşanabilirliğinin güze örneklerini göstermeye çalışmışlardır.

¹⁰⁴ Hamza Türkmen, **Gelecek Tasavvurumuz ve Ortadoğu İntifadası**, Ekin Yayınları, İstanbul, 2012, s.147.

¹⁰⁵ Mohammad Ma'mun El-Hudaibi, **The Principles of Muslim Brotherhood**, <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=813>, (04.12.2012)

¹⁰⁶ Araf Lutfi al Sayyid Marsot, **Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne**, çev. Çağalı Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, ss.84-85.

Müslüman Kardeşler, Esposito' nun da ifade ettiği gibi ¹⁰⁷; “Mısır toplumundaki gücü sadece siyasal, ekonomik mülahazalar ile kalmayıp dini mülahazaları da bir alternatif olarak sunup, oldukça normatif bir alternatif düzen oluşturmaya çalışmıştır. Müslüman Kardeşler’in bu alternatif düzeni, dine dayanan ve dinle meşrulaştıran ideolojik bir dünya görüşü ve dinin toplumsal gerçekliklere ve sorunlara uygunluğunu gösteren alternatif bir sosyal hizmet sunmaya çalışmıştır.” Böylece İslam dininin kurallarını sadece akademik ortamlarda tartışılan veya gerçek üstü normlardan oluşan bir düşünce yapısı değil, hayatın içinde olan ve günlük hayatın problemlerine alternatif çözümler sunan aktif bir düşünce ve eylem sistemi kurulmuştur.

Müslüman Kardeşler sosyal adalet konularına da yönelmişlerdir. Müslüman Kardeşler Peretz’in ifadeleri ¹⁰⁸ ile “herkesin rahat yaşayabileceği bir ücret, yeterli bir eğitim ve tatminkâr sosyal hizmetler alma hakkı olmalıdır. Seçimler, kamu yararı mevzuatı ve iş kanunları Kuran’a dayanmalıdır. Bankacılık sistemi millileştirilmeli ve faiz, İslami uygulamalar gereğince yasaklanmalıdır.” Yani kısacası Müslüman Kardeşler, İslami kurumların topluma egemen olup, beşeri uygulamaların teamüllerden kaldırılmasını öngörmekteydi.

1930’ların ortalarında Müslüman Kardeşler faaliyetlerini İslam coğrafyasının en önemli merkezleri olan Mekke ve Medine’ye düzenlenen Hac organizasyonları ile duyurma fırsatları elde ettiler. Ayrıca Suud Monarşisinin başında duran başta Kral Abdulaziz es Suud ve diğer Suudi aile üyeleri ile ciddi stratejik ilişkiler gerçekleştirdiler. Suudi Arabistan’ın konumu Müslüman Kardeşler için çok önem arz etmektedir. Bunun başlıca nedenleri: birincisi; İslam Dünyasının şekil ile de olsa liderlik pozisyonunun Suud yönetiminin elinde bulunması, ikincisi ise; Suud yönetiminden Müslüman Kardeşler’in Mısır’da icra ettikleri faaliyetlere gelmesi muhtemel olan finansal destek. ¹⁰⁹

Müslüman Kardeşler ve doğrudan Suud ailesi ile dolaylı olarak Vehhabizim ile olan ilişkileri pragmatik bir görünüş sergilemektedir. Değişen konjunktüre göre paralelleşen ilişkiler bazen çatışma düzeyinde gelmektedir. Temelde Selefî düşünce sistemin sert ve Suudilere özel yapısı ile Müslüman Kardeşler’in ortaya attığı İslam’ın

¹⁰⁷ John L. Esposito- John O. Voll, **İslamiyet ve Demokrasi**, çev. Ahmet Fethi, Sermal Yayınevi, İstanbul, 1998,s.274-275.

¹⁰⁸ Don Peretz, **The Middle East Today**,3rd ed, Holt, Rinehart and Winston, inc., New York, ty, s.215.

¹⁰⁹ Lia, a.g.e. s.197-198.

sosyal hayatta uygulanmasını temel alan söylemler ve akaidi kuralların anlaşılmasındaki birçok esas ile anti paralellik arz ediyordu.

Müslüman Kardeşler tam teşkilatlanmasını tamamlayıp koordine edilmiş, hedefi belirlenmiş bir kurumsal harekete dönüşmüştür. Aşağıda da yer vereceğimiz gibi Teşkilat'ın idari yapısı düzenlenmiş, teşkilatın merkez, taşra, sportif, sosyal ve ilmi faaliyetlerinden sorumlu olanlar belirlenerek görev dağılımı gerçekleştirilmiştir. Müslüman Kardeşler'in şekillenen vizyonu ileriki yıllarda daha da kurumsallaşarak ve fikir olarak ta daha sağlam temellere oturtularak dünyanın diğer coğrafyalarında hareket bulan İslami akımları etkileyecek ve hatta bir kısmını kendi içerisinde eritecektir. Özellikle soğuk savaş döneminde şaşkınlık içerisinde ve komünist-kapitalist blok arasında bocalayan muhafazakar İslami grupların fikir dünyasının geliştirilmesi ve alternatif paradigmalardan sunulmasında çok önemli misyonları bulunacaktır.

Lia'nın da söylediği gibi ¹¹⁰; “Müslüman Kardeşler'in ideolojilerinin çekiciliği; Mısır toplumunun maruz kaldığı liberalizm ile dini gelenekçilik arasındaki kültürel çatışmaya hitap ediş tarzıyla yakından ilgilidir. İdeolojileri, çok yönlü bir yapıda olup modern ve geleneksel kamplar arasında bir köprü konumundadır. Müslüman Kardeşler'in görüşünde dini; dünyevi, siyasi ve ekonomik meselelere bağlama yeteneği kuşkusuz, geleneksel bir dini çevrede büyüyen, ama aynı zamanda muhafazakârlıktan ve din elitinin inzivasından ümidi kesen daha genç bir kuşak arasında Cemiyet'in çekiciliğini izah etmektedir.”

Benna'nın ifadesi ile ¹¹¹”Müslüman Kardeşler'in prensipleri sağlamdır ve kolay anlaşılabilir. Fakat ihlas (samimiyet) ve çalışma gerektirmektedir. Bu prensipler tek bir şeyi hedef olarak göstermektedir. O da doğru ve sağlıklı İslam hükümlerini ümmet içerisinde sağlıklı bir şekilde oluşturabilmektir. Bunu gerçekleştirmek içinde tek araca ihtiyaç vardır; o da, güzel örnekler ve nefsin ıslahını doğuran sevgi, kardeşlik ve dayanışmadır. Kalkınma dönemine yeni girmekte bulunan ümmetin ise böyle bir yola her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardır.” Benna bu sözleri ile üyelerini teşkilatın kuruluşunda belirlenen hedeflere yönelik motivasyonunu sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca kendi karizmatik yapısı ve güzel hitabeti ile bunun etkinliğini arttırmıştır.

¹¹⁰ Lia, a.g.e. s. 111.

¹¹¹ Benna, a.g.e., s.295.

3.7. FİLİSTİN SORUNU VE MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN LİBERAL İKTİDARA KARŞI GÜÇLENMELERİ

Bu bölümde Müslüman Kardeşler'in Mısır ve Ortadoğu siyasetindeki önemini ve Batılı ideolojilerin Müslüman Kardeşler tarafından değerlendirilmesini anlamak için Filistin sorunu ele alınacaktır. Burada Müslüman Kardeşler'in takındığı tavır ve siyasi düşüncelerine geçmeden önce kısa bir özet olarak Filistin sorununun tarihi süreç içerisinde nasıl geliştiğini açıklamakta fayda olacaktır. Çünkü Orta Doğu coğrafyasında Müslüman Kardeşler kendiliğinden ortaya çıkan bir cemiyet olmadığı gibi İsrail devleti de Filistin sorunu da kendiliğinden ortaya çıkan meseleler değildir. Bunlardan her biri derin sosyal ve siyasal nedenlere bağlı olarak vücut bulmuştur. İlk olarak Filistin sorunun kökenlerine ineceğimiz bu bölümde daha sonra Müslüman Kardeşler'in soruna bakış açısını, aldığı pozisyonu ve bazı temel söylemlerine değinilecektir. En son olarak Filistin sorunun Mısır ve bölgede liberalizmin gelişmesini negatif olarak nasıl etkilediği değerlendirilecektir.

Filistin toprakları başta Kudüs olmak üzere ilk defa Halife Ömer döneminde 637 yılında Bizanslılar ile yapılan Yermük Savaşı sırasında fetih edilmiştir.¹¹² 1009'da Haçlıların bölgeyi işgal ederek Filistin topraklarında Kudüs Latin Krallığını kurması ile Yahudilerin büyük bir kısmı tekrar bu topraklardan sürgün edilmiştir. 1187 yılında Selahaddin Eyyubi'nin Haçlı ordularını yenmesi ile Kudüs tekrar Müslümanların eline geçmiş ve Yahudiler tekrar Filistin'e dönemeye başlamışlardır. Osmanlıların 1517 yılında bölgeyi egemenliği altına almasına kadar ki süreçte Yahudiler Memluklar ile de sıkıntılı süreçler yaşamış ancak Osmanlıların bölgeyi idaresi altına alması ile rahat bir nefes almışlardır.¹¹³ Bu dönemde Osmanlı devleti engin hoşgörü anlayışı ile 1492 yılında İspanya'dan kovulup Osmanlılara sığınan Yahudilere kendi topraklarında yaşam alanı vermişlerdir.

Yaşar ve arkadaşlarının Siyonizm'in tarihsel süreci ve Ortadoğu bölgesinde Yahudi toplumunun tarihini açıkladıkları "Siyonizm Düşünden İsrail Gerçeğine Filistin" eserinde de yer verdiği gibi¹¹⁴; "Siyonizm 19. yüzyılda ortaya çıkmıştır ve ilk etapta diasporadaki Yahudilerin durumunun iyileştirilmesi ve "geri dönüş" fikrinden ibarettir. "Halkı olmayan

¹¹² Yusuf el-Kardavi, **Her Müslüman'ın Davası Kudüs**, çev. İzzet Marangozoğlu, 2b, Nida Yayıncılık, İstanbul, 2010, s.67.

¹¹³ Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, a.g.e. s.111.

¹¹⁴ Fatma Tunç Yaşar, Sevinç Alkan Özcan, Zahide Tuba Kor, **Siyonizm Düşünden İsrail Gerçeğine Filistin**, İnh Yayıncılık, 7b, İstanbul, 2011, s.35.

bir ülkeyi, ülkesi olmayan bir halka devredin!” diyen Israel Zangwill, Filistin’de Arap varlığını inkâr eden Siyonist hareketin tavrını açıkça ortaya koymuştur.

Dünya Siyonist Örgütü’nün kurulmasının planlandığı ilk Siyonist Kongresi, 29-31 Ağustos 1897 tarihinde İsviçre’nin Basel kentinde yapılmıştır. Farklı görüşlere ve kesimlere mensup 200’ü aşkın delegenin katılımıyla düzenlenen kongre dindar, reformcu ve asimilasyon yanlısı üç farklı eğilimi bir arada toplayabilmiştir. Siyonist lider Herzl’in açılış konuşmasındaki “Biz, Yahudi ulusunu barındıracak olan evin temelini atmak için buradayız.” ifadesi kongrenin hedefini açıkça ortaya koymuştur. Basel Kongresi’nde Siyonizm’in resmî programı “Yahudiler için Filistin’de kamu hukukuyla güvence altına alınmış bir vatan yaratmak” olarak açıklanmıştır. Bu hedefi gerçekleştirmek için yapılacak girişimler ise şöyle özetlenmiştir:

•Filistin’de Yahudi kolonisinin tesisi.

•Yahudilerin yaşadığı ülkelerdeki kurumlar vasıtasıyla dünya Yahudilerini birleştirmeye yönelik bir örgütün kurulması.

•Yahudi ulusal fikrinin güçlendirilmesi.

•Siyonizm’in hedefinin gerçekleşmesi için yönetimin onayının sağlanması.”

Theodor Herzl yukarıda geçen planlarını Orta doğu coğrafyasına tatbik etmek istemesinin önünde engel olarak bölgeye hakimiyeti devam eden Osmanlı Devletini ve Sultan Abdulhamit Hanı bulmuştur. Buna karşılık siyonistler Genç Türkler ve İttihat ve Terakki gibi yönetime muhalif bulunan bütün gruplarla işbirliği yapmaya karar verdi.¹¹⁵ Siyonistler İngilizlerin yardımını da alarak bölgede kendi çıkarlarına uygun aksiyon almışlardır.

Birçok Arap-İsrail Savaşına sebep olacak, sayısız çatışmaları ortaya çıkaracak ve I Dünya Savaşı sonrasında Filistin’de ki kurulacak olan Manda sisteminin de temellerini Balfour antlaşması oluşturacaktır.¹¹⁶ Büyük bir bedel ödemekle karşı karşıya bırakılan Filistinliler ise kendilerini yok sayan topraklarını işgal eden Siyonizm ve onun doğal sonucu olan İsrail’e karşı meşru hakları olan direnişi başlatırlar.¹¹⁷ İlk başlarda kendi

¹¹⁵ El-Kardavi, **Her Müslüman’ın Davası Kudüs** , s.72.

¹¹⁶ Sander, **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918’e**, s.384.

¹¹⁷ Ömer Turan, **Düşman Kardeşler, Siyonizm, İsrail ve Filistin Direnişi**, Ak-ka Yayıncılık, İstanbul, 2002,s.153.

imkanları ile kurdukları gerilla grupları ile Yahudiler ile başa çıkmaya ve kendi hayatlarını korumaya çalışan Filistinliler daha sonra sistemli bir şekilde Yahudiler ile mücadele etmeye çalışacaktır. Ne var ki bu da çok fazla bir direnç sağlayamayacaktır.

Mısır politik ortamına baktığımızda ise Vefd ve diğer laik partiler ülkedeki komünistler ile birlikte Filistin sorununa karşı herhangi bir ses çıkarmaya karşı iken Müslüman Kardeşler kendilerini bu soruna karşı daha çok sorumlu hissetmişler ve Filistin’de kurulacak bir Yahudi devletine en başından beri karşı çıkmışlardır.¹¹⁸Bundan dolayı Mısır Müslüman Kardeşler teşkilatı Filistin davasına bir İslami vecibe olarak dahil olmuş ve ilerleyen süreçte problemin önemli bir parçasına dönüşmüştür.

1936, Müslüman Kardeşler’in Arap Ortadoğu’sunun meselelerine ilk olarak karıştığı, dolayısıyla örgütün tarihinde bir dönüm noktası oluşturan yıl olmuştur. İlerleyen dönemlerde dönüşümün boyutuna siyasi hayata dahil olması ile devam edecek olan Müslüman Kardeşler, o yıllar içinde, Filistinlilerin, topraklarında İsrail’in genişlemesinin yol açtığı rahatsızlıkla İngiliz manda yönetimine karşı ayaklanması, Müslüman Kardeşler’e siyasal etkinlik sağlaması için beklenmedik bir fırsat sundu.¹¹⁹Cemiyetin İngilizlere karşı ilk sert tepkisi 1936’daki el-Benna’nın Filistin olaylarına tepki olarak yaptığı konuşmadır. Bu konuşmada İngilizler sömürgeci olarak nitelendirilmiş. Müslüman toplumlara cihat çağrısı yapılmış ve Mısırlı gençler İngilizlere karşı örgütlenmeye başlamıştır.¹²⁰İngilizler ise Müslüman Kardeşler’in kitlesel tepkilerine karşı monarşiyi kullanarak muhalefeti susturmaya çalışmışlardır.

Müslüman Kardeşler, propaganda, konuşma, yayın, para toplamak gibi birçok yollarla Filistinli Müslümanların yardımlarına koştular.¹²¹ Müslüman Kardeşler’in bu hareketleri İslam Dünyasındaki diğer Müslümanlar tarafından takdir ile karşılanırken, Mısır yönetiminin karşısında ise potansiyel tehlike olarak gözükmeye devam ediyordu. Müslüman Kardeşler, 1928’de İslam Dünyasını işgal eden emperyalist güçleri İslam topraklarından atarak yerine İslami kanunlara göre yönetilen, din ve devletin ayrı olmadığı bağımsız bir İslam devleti kurma ve her açıdan İslami ulusu oluşturma amacıyla kuruldu.

¹¹⁸ Walid M. Abdelnassr, **The Islamic Movement in Egypt and Perception of International Relations 1967-1981**, Graduate Institute of I.S, Geneva, 1994, s.41.

¹¹⁹ Taş, **1928’den Günümüze Müslüman Kardeşler**, (26.04.2013)

¹²⁰ İbrahim TİĞLİ, **Müslüman Kardeşler’in Siyasi Tarihi**

I,<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=146440> (26.02.2013)

¹²¹ Benna, a.g.e.ss.366-377.

Benna'nın hedeflediği bu amaç Mısır ile sınırlı olacak kadar küçük bir hedef değildi.¹²² Benna ve arkadaşları bundan dolayı Filistin davasına çok ayrı önem gösteriyorlardı. Çünkü Filistin meselesi, örgütün idealleri ile uygulamasının göstergesi niteliğinde olacağı için bu mesele örgütün hem lehine hem de aleyhine olabilme potansiyeli taşımaktadır.

Muhammed Salih'in de ifade ettiği gibi¹²³; “Benna Müslümanların sorunlarıyla ve realiteyle yakından ilgilenmesini sağlamıştır. “Cihad yolumuz” ve “Allah yolunda ölmek en büyük arzumuzdur” sloganlarını şiar edinen hareket İslam topraklarının savunulması, kurtarılması konusunda mensuplarının içine müthiş bir sorumluluk duygusu yerleştirmiştir. El-Benna Balfour Deklarasyonunu reddettiği gibi 1937 yılında Filistin'i ikiye bölme projesini de reddetmiştir. Bölünme kararının Filistin'de yaşayan halkın hakkını yok saydığını belirtmiştir.” Bu deklarasyon Müslüman Kardeşler tarafından kabul edilmediği gibi de, kabul eden devlet otoriteleri Müslüman Kardeşler'in tenkitlerinden kurtulmamışlardır.

Hasan el-Benna'nın soğukkanlı aksiyon alanı kurmak istemesine rağmen bazı radikal unsurların cemaat içerisinde doğmasına engel olamamıştır.¹²⁴ Bu yöntem hareketi yavaşlatmak ve etkisini kırmak amacı ile Mısır idaresi tarafından günümüze kadar devam edecektir. Örgüt 1940'ların sonlarına geldiğinde diğer siyasi partiler gibi önemli konularda tarafgirlik ve toplumsal meseleleri sorgulamaya başlamıştı. Filistin sorunu bu önemli konuların başındaydı. Müslüman Kardeşler, Filistin sorununu bir İslam meselesi olarak ele alıyor ve başlangıcından itibaren İngiltere'nin önemli bir rol oynadığına inanıyordu. Siyonizm'in İngiltere olmaksızın bölgede bir potansiyel güç haline gelmeyeceğini düşünülüyordu.¹²⁵

1930'lardan sonra Müslüman Kardeşler Davis'in de belirttiği gibi “Müslüman Kardeşler'in asıl taraftar kitlesini şehirli lümpen proletaryanın geleneksel sınıflardan değil, profesyonellerden, sivil memurlardan ve yüksek eğitim düzeylerinin, en azından Batılı

¹²² Selin Çağlayan, **Mısır ve Müslüman Kardeşler**, http://www.birgun.net/research_index.php?news_code=1353577434&year=2012&month=11&day=22(20.05.2013)

¹²³ Muhsin Muhammed Salih, **İmam Hasan el-Benna ve Filistin Davası**, <http://www.dogruhaber.com.tr/Haber/Imam-Hasan-El-Benna-ve-Filistin-Davasi-26364.html>(05.03.2013)

¹²⁴ Mustafa Özcan, **İmam-ı Rabbanî ve Bediüzzamanın Tecdidî Işığında Siyaset ve İtidal**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2008, ss.233-237.

¹²⁵ Abd-Al-Fattah Muhammed El Awaisi, **The Muslim Brothers and the Palestine Question:1928-1947**, Tauris Academic Studies, Londra, 1998, s202.

sözlerle laik ve modern bir dünya görüşüne işaret ettiği öğrencilerden çekmiştir.¹²⁶ Müslüman Kardeşler'in sahip olduğu bu potansiyel gruplar Filistin savaşına katılan Mısırlı Hareket üyelerinin finansörü olarak İsrail ile yapılan savaşlarda büyük etkileri olacaktır. Müslüman Kardeşler daha önce belirttiğim gibi Filistin meselesini bir politik mesele olarak görmekten çok dini bir vecibe olarak algılamaktadırlar.

Arap-İsrail çatışması, Filistin Sorunu ve etnik-dinsel-empyralist düşmanın varlığı ülkenin yönetimini elinde tutan seküler iradeye karşı alternatif olarak, iktidar olma iddiasında bulunan İslamcı hareketin ortaya çıkmasının ana kaynağıdır. Mevcut Arap-İsrail probleminin yarattığı etkiler ile Mısır politikasında gücünü arttıran Müslüman Kardeşler'in, eğer Filistin Sorunu olmasaydı hükümete karşı çok güçlenemeyeceği ve dolayısı ile mevcut rejime karşı bir tehdit oluşturmayacağı ileri sürülebilir.¹²⁷ Özetlemek gerekirse, Mısır hükümetinin mevcut Filistin sorununa karşı yeterli çözüm yolları bulamaması, hükümete alternatif olabilecek Müslüman Kardeşler'in güçlenmesine sebep olmuştur.

3.8. 1941 DARBE GİRİŞİMİ VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER'İN SİNDİRİLMESİ

Bu bölümde Müslüman Kardeşler'in 1941 yılındaki darbe girişimindeki rolü ve bu darbeye olan katılımlarının nedenleri ve darbeden sonraki süreçte hareketin liberal anlayış karşısında takındığı tavır analiz edilmeye çalışılacaktır.

Müslüman Kardeşler Mısır'da oluşan liberal rüzgârdan faydalanarak 1930 yılında kanuni olarak yasal faaliyetlerine başladı. Benna çeşitli dini okullar kurdu. Müslüman Kardeşler için bir genel merkez binası yapıldı. 1932 yılında ise hükümet, Benna'nın çalışmalarını kontrol altına almak amacı ile İsmailiyye'den Kahire'ye tayin etti. Bu gelişmeler Benna'nın hareket alanını azaltmaktan ziyade arttırdı. Benna öğretmen olarak görev yaptığı okul haricindeki bütün vaktini Kahire'ye taşıdığı ofisinde geçiriyordu. Müslüman Kardeşler, 1938 yılından itibaren "dava formu" kurdu. Üyeler gelirinin beşte birini bu fona vermek sureti ile maddi olarak desteklemişlerdir. Burada toplanan paralar ile başta Filistinli Müslümanlar olmak üzere yardım faaliyetleri düzenlenecek, diğer kalan para ile de Mısır'ın kırsal kesiminde eğitim kampları kurulup, başta yetimler daha sonra

¹²⁶ Lia, a.g.e. s.265.

¹²⁷ Mansur Hikmet, **Politik İslam'ın Yükseliş ve Düşüşü**, <http://hekmat-public-archive.net/tu/2070tu.html> (01.10.2013)

fakir öğrencilere yardım edilecektir.¹²⁸ Yapılan bu tür organizasyonlar ile Müslüman Kardeşler'in etkinliği toplumda oldukça arttı. Özellikle eğitim kamplarından yetişen gençler, gelecekte Kardeşlerin faaliyetlerinde oldukça önemli roller oynayacaklardır.

Müslüman Kardeşler'in çok partili sistem karşısında aldığı ideolojik tavır, diğer partiler ile olan ilişkilerini de etkilemiştir. Müslüman Kardeşler Vefd Partisini ideolojik yönden eleştirirken Vefd başkanı Mustafa El-Nahas'ın İslami söylemlerinin yanında, şeriatı eleştiren düşünce yapısından huzursuz oluyorlardı.¹²⁹ Vefd'in İngilizler ile kurduğu kendileri için olumlu fakat Mısır'ın geleceği açısından olumsuz ve kendi menfaatine dönük ilişkileri Mısır toplumunun ve Müslüman Kardeşler'in Vefd Partisine olan düşmanlığını arttırırken Müslüman Kardeşler'in yıldızını parlatıyordu.

1939 yılında II. Dünya Savaşı ilan edilmişti. İngilizlerin elinde bir kuklaya dönüşen Mısır hükümetinin idarecilerini korkunç bir endişe almıştı. Ülke çapında bu gelişmeler olurken Müslüman Kardeşler teşkilatı ise her yerde etkinliği arttırıyordu.¹³⁰ El- Benna 1923 yılındaki Mısır anayasasını tasvip etmemesine rağmen, 1938'de düzenlenen anayasa hakkındaki fikirleri genelde olumluydu. Çünkü; 1938 Anayasası, bireysel özgürlüklerin korunması, ülkenin geleceğini ilgilendiren kararların meclis tarafından alınması, hükümetin halkın iradesine dayanması ve devletin kanunlar çerçevesinde sınırlandırılması ilkelerine dayandırılmaya çalışılmıştı.¹³¹ Ülkede bulunan İslamın Sunni Selefî ekolüne zıt olarak Müslüman Kardeşler, demokrasi ve hükümetin ıslah edilme fikrine her zaman daha yakın durmuşlardır. Hatta bu görüşünden dolayı muhafazakar diğer gruplar ile dönem dönem fikirsel ayrılıklara ve çatışmalara girilmiştir. Müslüman Kardeşler 1938 anayasasında hükümetin içki, kumar ve fuhşa karşı açık bir kanuni önlem alınmayışını ise eleştirmişlerdir.

Mısır politikasının etkili kişilerinden biri olan Ali Mahir Paşa, monarşinin otoritesine karşı en güçlü muhalefet tarafında bulunan Vefd Partisinin popularitesini zayıflatmak için Müslüman Kardeşleri kendi amaçları doğrultusunda kullanmayı başarmıştır. Müslüman Kardeşler bu dönemde izledikleri politika gereği, kralın taç giyme

¹²⁸ Abdullah Manaz, **Dünyada ve Türkiyede Siyasal İslamcılık**, Eylem Vakfı Yayınları, İzmir, 1998, s.126.

¹²⁹ Fethi Osman, **İhvan-İslam ve Demokrasi**, haz. Aydın Ünlü, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991, s.73.

¹³⁰ Kutup, a.g.e.s.73.

¹³¹ Osman, a.g.e., s.20.

gününde monarşi'ye karşı temsili bir hilafet ve İslami bir imaj yükleyerek Kral'a karşı sadakatlerini göstermişlerdir.¹³²

Liberal dünyanın en güçlü olan demokratik yönetim şeklini ifade eden partileşme ve seçimlerdir. 1941 yılına gelindiğinde Müslüman Kardeşlerde seçimlere katılma kararı aldı. Bu aynı zamanda hareketin geleneksel temel ideolojilerinden uzaklaşmanın dini bir hareketin, politik bir harekete dönüşmesinin ilk tezahürleridir. Seçimlerde önemli derecede başarı sağlayan ve Mısır'ın siyasi hayatında yeni bir aktör olduğunu anlayan Müslüman Kardeşler, seçimlerden hemen sonra iktidarı elinde tutan Vefd Partisine karşı en etkili muhalefet olarak Mısır siyasetinde yer almaya başlamıştır. Müslüman Kardeşler her ne kadar dönem dönem monarşiyi destekler gözüke de, aslında Kral Faruk'un politik yönetme biçimine de açık olarak karşıydı.¹³³

1941'de İngilizler, Kral Faruk'a (1936'da tahta çıkmıştı) baskı yaparak parlamentoyu feshettirdiler. Seçimleri seküler, Batı yanlısı elitlerin partisi Vefd kazanırken, Müslüman Kardeşler de seçimlere katılmışlar ancak parlamentoya üye sokamamışlardı. Ama böylece popülerliklerini arttırmışlardı. Bu tarihten itibaren örgüt orta ve alt sınıflara yönelik sosyal ve ekonomik faaliyetlerle daha çok yoğunluk gösterdi.¹³⁴

“1941 yılında Müslüman Kardeşler'in de İngilizlere karşı desteklediği General Aziz el Mısri Hüseyin Sırrı Paşa liderliğindeki sömürgeci güçlerin desteklediği hükümete bir darbe girişiminde bulunmuştur. Bu başarısız darbe girişiminde Hasan el Benna ve binlerce Müslüman Kardeş mensubu tutuklanarak hapisanelere konulmuştur. Fakat Mısır'ın her köşesinde gittikçe İngilizler'in aleyhine artan kitlesel gösterilerden Sırrı Paşa endişelenerek Hasan el Benna ve arkadaşlarını tahliye etmiştir.”¹³⁵ Başarısız bir devrim hareketinin olması yanında Müslüman Kardeşler'in kamuoyundan aldığı desteğin görülmesi, İngiltere'yi Müslüman Kardeşler'in toplumdaki yerini anlamasını sağlamıştır. Ve bundan sonraki dönemde ise Müslüman Kardeşler İngilizler için Mısır siyasetinin kuvvetli bir rüknü olarak görülmüştür.

¹³² Lia, a.g.e. s.25.

¹³³ Esra Avşar, **The Transformation of the Political Ideology and the Democracy Discourse of The Muslim Brotherhood in Egypt**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2008,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) s.31.

¹³⁴ Hür,a.g.m. (10.03.2013)

¹³⁵ Tığlı,**Müslüman Kardeşler'in Siyasi Tarihi II**, (26.02.2013)

1941 darbe girişimi Müslüman Kardeşler için çok büyük önem arz etmektedir. Hareket ilk defa başarısız da olsa siyasete dâhil olmuştur. Müslüman Kardeşler'in kamuoyundan kaynaklanan gücü sömürgeci güçler tarafından fark edilmiştir. Bu da Müslüman Kardeşler'in Mısır siyaset denkleminde bundan böyle bir yer edindiğinin en açık göstergesidir.

3.9. MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİNİN SİYASALLAŞMASI VE HASAN EL BENNA'NIN ÖLDÜRÜLMESİ

Tezimizin bu bölümünde Müslüman Kardeşler hareketinin salt dini ve akaidi konulara gaye edinen bir hareketten siyasal örgütsel bir harekete dönüşüm evresi ve bu dönüşümün nedenleri incelenilecektir. Müslüman Kardeşler'in siyasi hayata yönelmesi diğer Müslümanların çoğunlukta bulunduğu, özellikle sömürü altında yaşayan ülkelerde geniş yankı bulacaktır. Müslüman Kardeşler siyasetteki genel söylemlerine bakıldığında ilk dönemlerde görülen sert ve uzlaşmadan uzak, daha çok dar kapsamda ele alınabilecek bir yapı sergilemektedir.

Müslüman Kardeşler bir düşünce ve eylem hareketi olarak özellikle Mısır'da Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesinin ardından İngiliz sömürge yönetimine karşı direnişte ve Batı değerlerine karşı Arap ve Müslüman kimliğinin savunulmasında önemli rol oynadı¹³⁶. Örgüt her ne kadar siyaseti asli amaçlarında buldurmadı ise de kaçınılmaz olarak bir süre sonra kendisini siyaset meydanında buldu.¹³⁷ Müslüman Kardeşler hareketindeki bu dönüşümü ve dönüşümden sonra hareketin izlediği politikalar hem Mısır siyasetinde ve hem daha sonra da Müslüman Kardeşlerden etkilenecek olan diğer İslam ülkelerindeki grupların faaliyetlerini anlamak adına önemli olduğu düşünülmektedir.

Kuruluşunun ilk yıllarında Benna tarafından¹³⁸ “Bizler ne bir hayır kurumu, ne siyasi bir parti ve ne de sınırlı ve mevzii hedefleri gerçekleştirme peşinde koşan bir teşkilatız.” diye tarif edilen Müslüman Kardeşler hareketi; 1931-1932'yi izleyen yıllarda Benna tarafından modern bir İslami ideolojinin temelleri oluşturulmuş ve siyasi, ekonomik, dini ıslahata ilişkin programlar formüle edilmiştir. Cemiyet siyasi meselelere ilgi duymayı gün geçtikçe arttırmış, hayır cemiyetlerinin siyasi faaliyetlerde bulunması yasaklanmasına

¹³⁶ Müslüman Kardeşler,

http://www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2011/02/110204_profile_muslimbrotherhood.shtml (17.05.2013)

¹³⁷ Watt, a.g.e., s.87.

¹³⁸ Havva, 50 yılında Müslüman Kardeşler Hareketi, a.g.e. s.269.

rağmen İslam'ı siyaseti içeren kapsamlı bir kavram olarak tekrar ve daha detaylı olarak tanımlamışlardır.¹³⁹

“Müslüman Kardeşler örgütü bir siyasal parti olarak kurulmamıştır ve daha sonra da bu şekilde adlandırılmayı istememiştir. Büyük bir örgütlenme becerisi gösteren Müslüman Kardeşler hareketi, yerelliklerde kendilerini yeniden ve koşullara göre üretebilen ve bu yolla çoğalan bir yapıya sahipti. Ulusal çapta faaliyet gösteren liderlerin düşünceleri ve direktiflerinden gazeteler aracılığı ile ya da doğrudan iletişim yolu ile haberdar olan yerel örgütler birbirleri ile gevşek bir biçimde ilişkilendirilmiştir.”¹⁴⁰

Ayrıca dünya siyasi gelişmelerine bakıldığında ortaya çıkan gelişmelerin Müslüman Kardeşleri de etkilediğinden söz edebiliriz. Bulaç'ın ifade ettiği gibi,” ilk defa İslamlaştırılmış modern ulus devlet modeli, 1947 yılında Pakistan'da kuruldu. Pakistan ilk modern-ulus devlettir. Pakistan'dan sonra zaten İslami hareketlerde büyük bir hızlanma meydana geldi. Mısır'da Müslüman Kardeşler hareketi, bu tarihten sonra yepyeni bir siyasi kimliğe büründü. Bir ıslah ve irşat hareketi olmaktan çıkıp politik bir harekete dönüştü. Şöyle düşünüldü: eğer Pakistan'da bu mümkünse o zaman Mısır'da da, Hint yarımadası kıtasında, İran'da ve başka yerde de mümkündür.¹⁴¹ Hareket bu yıllardan sonra gittikçe radikalleşerek rejim aleyhine açık bir tehdit gözüktü. Rejim ise Müslüman Kardeşler'in siyasi hayattaki faaliyetlerini bahane ederek, rejime karşı olan yıkıcı söylemlerini de delil göstererek her fırsatta birçok hareket üyesini Mısır hapisanelerinde cezalandırdı.

Müslüman Kardeşler'in siyasallaşması ve sonraki süreci ile ilgili olarak Gürsoy'un ifadesi şu şekildedir¹⁴²; “Genel olarak Müslüman Kardeşler hareketi İslami prensiplere dayalı İslami rejimlerin kurulmasını hedeflemekte ve ekonominin İslami ve sosyal prensiplere göre düzenlenmesini istemektedirler. Gelir dağılımının daha adil ve eşit olarak yapılmasını arzu etmekteydiler. İslami, komünizme ve liberalizme ideolojik ve siyasi bir alternatif sistem olarak ummaktaydılar. Müslüman Kardeşler Hareketi giderek siyasi hayatı daha fazla etkilemeye ve savunduğu ilkeleri daha radikal ve katı usuller ile topluma yansıtması ile ileride birçok problem ile karşı karşıya kalacak ve bu yıllarca devam edecektir.” Müslüman Kardeşler İslam dininin sahip olduğu derin tecrübe ve ilahi destek

¹³⁹ Lia, a.g.e. ,s.79.

¹⁴⁰ Güler, a.g.e. ,s.91.

¹⁴¹ Ahmet Hakan Coşkun, **Ali Bulaç ile İslamcılık Üzerine**, Eylül Yayınları, İstanbul, 2001, s.24.

¹⁴² Gürsoy, a.g.e., s.21.

unsurlarının metalaşmış liberal politikalarından üstün olduğunu ve Müslümanların bu ideolojilere tenezzül etmesini gerektirmediği inancındaydı.

Hareketin kuvvete bakış açısı da iktidara yönelik bu iki aşamalı yöntem ile paralellik arz eder. Kuvveti İslam'ın parolası olarak görmesine mukabil, kullanımı konusunda hassas davranmıştır. Kuvvetin, ancak son seçenek olarak ele alınmasını gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Kuvvet kullanımının en katı şekli olarak gördükleri devrime ise son derecede temkinli yaklaşırlar. Ama şartların zorlanması durumunda ise bunu bir seçenek olarak ele alabileceklerini söyleyerek açık kapı bırakmayı da ihmal etmezler.¹⁴³

1945 yılında Başbakan Ahmet Mahir Paşa, Birleşmiş Milletler'de Mısır'ın da yer alabilmesi için Japonya'ya karşı savaş açıp, Mısır'ın II. Dünya Savaşına katıldığını ilan etmiştir. Ahmet Mahir bu önemli kararı Mecliste duyurmaya giderken Mısırlı fanatik bir genç tarafından suikasta kurban gitmiştir. Katilin Müslüman Kardeşler Cemiyetine mensup olduğu anlaşılınca, Müslüman Kardeşlere muhalif bazı çevreler tarafından, cemiyet merkezinde gizli bir teşkilatın varlığı propagandası yapılmaya başlandı. Birçok Mısırlı, Müslüman Kardeşler Cemiyetinin esrarını ve gizli bir teşkilata sahip olup olmadığını öğrenmek için bu davayı büyük bir ilgi ile takip ediyordu. Buna rağmen katil ise idam edilene kadar sustu ve en ufak bir açıklamada bulunmadı.¹⁴⁴ Bundan da anlaşılıyordu ki; bu cinayet senaryosu açık bir şekilde Müslüman Kardeşleri fişlemek, giderek güçlenen ve rejimi sorgulayacak seviyeye gelen potansiyeline engel olmaktı. Nitekim kısmi de olsa başarılı fakat ilerleyen senelerde Müslüman Kardeşler'in hem toplumsal hayatta, hem ekonomik ve siyasal hayatta önemlerinin artması ile birlikte yapılan engellemelerin çok da bir şeye yaramadığını söylemek abartı olmaz.

Müslüman Kardeşler, 1940 yıllarında İngilizlerin sömürü politikaları ve liberallerin başarısızlığını ifade etmede Mısır'da ortaya çıkan en güçlü kitle hareketine dönüşmüştür. Müslüman Kardeşler, gelir düzenindeki eşitsizlikler, adalet ve hürriyet gibi konuları söylemlerinin en başına aldıklarından dolayı geniş halk kitleleri tarafından da desteklenmiş. Ayrıca, diğer muhafazakar İslami gruplar da Müslüman Kardeşlere katılarak hareketin üye sayısı oldukça artmıştır.

¹⁴³ Turan, **İslami Hareketler**, s.55.

¹⁴⁴ Güler, a.g.e. s.94.

1948 yılında ise dönemin Başbakanı Nukraşi Paşa Müslüman Kardeşleri sindirme politikasına başladı, buna mukabil Kardeşler de Nukraşi Paşa'ya cephe almaya başladılar. Müslüman Kardeşlerde Nukraşi Paşa'nın İsrail ile pazarlığa oturmasına karşı ise Müslüman Kardeşler Mısır meydanlarında Nukraşi aleyhine sloganlar ve önemli protestolarda bulundu.¹⁴⁵ Monarşi'nin hareketi yasaklamasına tepki olarak 21 yaşında veterinerlik fakültesinde okuyan Abdel Meguid Ahmed Hassan isimli Müslüman Kardeşler üyesi birisi tarafından 28 Aralık 1948 yılında Başbakan Mahmud Fahmi al- Nukraşi'ye karşı suikast düzenlendi.¹⁴⁶

Kral Faruk ve Mısır hükümeti daha fazla kayıtsız kalmayarak Müslüman Kardeşlere karşı harekete geçerler. Diğer taraftan, Başbakan Nukraşi ise; 8 Aralık'ta teşkilatı fesih ettiğini açıklar. Müslüman Kardeşler tarafından söz konusu karar, büyük tepki ile karşılanır. Bu kararın ardından, teşkilatın mallarına el konulur, önde gelen liderleri tutuklanan Müslüman Kardeşler sıkı takibe alınır ve bütün faaliyetleri kontrol altına alınmaya çalışılır. Her ne kadar Benna parlamentonun önünde dört saatlik konuşma ile kapatılma kararını protesto etse de, bu konuşmanın bir faydası olmaz. Konuşmasında; açık bir şekilde Kraliyeti ve hükümeti İngilizler ile iş birliği yapmak ile suçlar. Tam bu sırada Başbakan Nukraşi'nin öldürülmesi Benna'yı bir muhalefet olarak açık hedef haline getirir. Nitekim cenaze töreninde de Benna'nın ismi intikam haykırıışları ile birlikte telaffuz edilir.¹⁴⁷ Suikast süsü verilen bu olay ile Müslüman Kardeşler'in tamamı zan altında kalarak, başta Benna ve diğer üyelerin üzerine uygulanan baskılar kat kat arttırılacaktır. Rejim bu suikast girişimini de Müslüman Kardeşler'in üzerine yıkmak suretiyle hareket üzerine çok ağır baskılar başlattı ve 12 Şubat 1949 yılında Benna'yı otomobilinde öldürerek Müslüman Kardeşler hareketini tamamen durdurmaya çalıştı.

“Benna'nın öldürülmesi ve Müslüman Kardeşler'in hapisanelere doldurulmasının diğer bir sebebi de, Müslüman Kardeşlere bağlı gerilla timlerinin 1947 yılında Filistin Savaşında önemli başarılar elde etmesidir. Müslüman Kardeşler'in Mısır ve Filistin'deki başarılarını müşahede eden İngiliz Emperyalistleri, Despot Hükümete emir göndererek bütün ihvan yöneticilerinin tutuklanmasını istediler. Bu emirler yerlerine getirilerek, bölgede büyük çaplı operasyonlara geçildi. Hatta cephede Filistin Siyonistleri ile çarpışan

¹⁴⁵Manaz, a.g.e. s.122.

¹⁴⁶**Egypt: Dam-Bid-Dam**,<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,804971,00.html>(07.12.2012)

¹⁴⁷Turan, **İslami Hareketler**, s.47.

Müslüman Kardeşler zindanlara atıldılar. Birkaç ay sonra da Benna, Kahire de Mısır Hükümeti özel polis timi tarafından vurularak şehit edilmiştir.”¹⁴⁸

Benna'nın öldürülmesini takip eden dönemlerde, hareket içerisinde ılımlılar hakim oldular. Herkesin rahatlıkla kabul edebileceği bir “Genel Mürşit” (rehber) aramaya başladılar. Sonunda, hem saygın bir hâkim, hem de Hasan El-Benna'nın yakın ve sadık arkadaşı olan Hasan İsmail El-Hudeybi “Genel Mürşit” yapıldı. Fakat o; Hasan El-Benna kadar karizmatik, saygın ve etkin bir liderlik yürütecek güce sahip olmadığından etkisi de çok azdı.¹⁴⁹ Benna'nın ölümü üzerindeki gizli perdeler Hür Subaylar Darbesi'nin yapıldığı 1952'den sonra aralanmaya başladı. Yeniden açılan soruşturmalar sonucunda; Mısır İçişleri Bakanlığı Cinayetleri Soruşturma Genel Müdürü Albay Mahmut Abdulmecid tarafından suikast emrinin verildiği anlaşılır. Ayrıca, hastanede hayatını kurtarabilecek gerekli müdahalelerin bilerek yapılmadığı da soruşturmadan sonra ortaya çıkmıştır.¹⁵⁰ Bu da yapılanın bir cinayet olduğunu ve failinin de rejimin emri altında bulunan derin güçler olduğunu hatıra getirmektedir.

Kurucu lideri olan Benna'nın öldürülmesi (1949); hareketi kısa sürelik bir fetret dönemine sokar. Cemaat üzerindeki yasak yine aynı yıl Başbakanlığa gelen Nahhas Paşa tarafından kaldırılır. Malları iade edilip tutuklular serbest bırakılarak özgürlüklerine kavuşturulur. Siyasi kaygıların yansıması olan kararlar Müslüman Kardeşler'in Mısır yönetimine ve onların hamisi konumundaki İngiltere'ye karşı olan tutumunu yumuşatmaz. Özellikle, İngilizlere karşı gösterilen tepki silahlı boyut kazanacak derece de radikalleşir.¹⁵¹ Benna'nın ölümü teşkilat üzerinde çok büyük boşluk oluştursa da, Müslüman Kardeşler'in kurumsallaşmış yapısı sayesinde en kısa zamanda bütünlük sağlanmış ve teşkilat Benna'nın kaldığı noktadan programına devam etmiştir. Burada dikkati çeken noktalardan en önemlisi ise; Müslüman Kardeşler'in Benna'nın ölmesine karşın aksiyonunu yitirmeyişidir. Teşkilat içerisinde her ne kadar ayrışmalar olsa da çok kısa bir zamanda düzeninde revize yapan Müslüman Kardeşler, kurulduğu zamandaki hedefleri doğrultusuna yürümeye devam etmiştir.

¹⁴⁸İslamoğlu, **İslami Hareketin Tarihi Seyri**, s.253

¹⁴⁹ Taş(26.04.2013)

¹⁵⁰ Turan, **İslami Hareketler**, s. 48.

¹⁵¹ Turan, **İslami Hareketler**, s.48.

3.10. 1948 ARAP-İSRAİL SAVAŞI VE MÜSLÜMAN KARDEŞLERİN MISIR SİYASETİNDE ARTAN ÖNEMİ

II. Dünya Savaşının sonuna kadarki olan süreye dikkat edildiğinde; emperyalist güçlerin revizyonist politikalarını gerçekleştirmek için sömürü yarışına giriştikleri görülmektedir. Orta Doğu coğrafyasında dünyanın diğer bölgelerine benzer olarak, bu bölge de doğal olmayan sınırlar ile bölünüp, bu bölünen parçalar üzerinde meşruiyet hakkı olmayan, fakat Batı çıkarlarını koruma adına ülkesinin idaresini elinde tutan liderler iktidara getirilmiştir. Batı desteği ile Orta Doğu'da yaşam mücadelesini veren Yahudiler açısından Filistin'e ilk göç ettikleri masumiyet dönemlerini unutarak kurumsal ve örgütsel bir güç olma ihtiyacı belirlemiştir.

Arap-İsrail çatışması; günümüz dünyasında uluslararası ve bölgesel çatışmalar arasındaki en çatallı ve kompleks olanı şeklinde tanımlanmaktadır. Çünkü bu çatışma farklı paradigmalardan kesişme noktasını oluşturmaktadır. Somutlaştırmak gerekirse; bölgenin Batı dünyası ile oluşturduğu stratejik ilişkileri çelişkili ve karmaşık görüntüler arz etmektedir. Bu çelişikler, Araplar ve İsraililer arasında kanlı ilişkiler şeklinde gözlemlenmektedir. Bunda da din; etken ve merkezi bir rol oynamaktadır.¹⁵² Bu nedenle, Arap-İsrail çatışmaları; salt siyasetin hakim teorileri ile açıklanılmakta zorlanılmaktadır. İsrail'in elinde bulunan Kudüs gibi stratejik bir yer, üç ilahi dinin mensupları olan Müslümanlar, Hıristiyan ve Yahudiler için önem arz etmekte ve yüzyıllar boyunca bu bölgeye sahip olmak adına birçok çatışma yaşanmış ve ilerde de yaşanması muhtemeldir.

II. Dünya Savaşı, Mısır toplumunun yapısını etkilediği gibi, Filistin Savaşı ve Mısır ordusunun mağlubiyeti de; Mısır toplumunun kitle hareketlerine yönelimini hızlandırdı. 1945-1947 yılları arasında öğrencilerle işçiler arasında İngilizleri def etmek ve sarayın baskısına karşı durmak amacıyla ittifaklar kuruldu. Öte yandan, Mısır ordusunun mağlubiyeti, halkta liderlerinin politik açıdan iflas ettiği kanaatini daha da pekiştirdi ve ordu içinde küçük burjuva subaylardan oluşan Hür Subaylar adlı devrimci askeri grupların oluşumunu hızlandırdı.¹⁵³

Müslüman Kardeşler; İsrail ile çatışma konusunda İslam birliği düşüncesini merkeze almaktadır. Müslüman Kardeşler'in bu düşüncesine göre İslam Dünyası İslami bir

¹⁵² Nebil Abdulfettah, *Mısır İslami Hareketleri'nin Varlığı, Sınırları ve Uzlaşma-Normalleştirme*, Çev. İslam Özkan, Ekin Yayınları, İstanbul, 1996, s.191.

¹⁵³ Hüseyin, a.g.e. s.88.

vatandır ve cemaat onu yabancı boyunduruğunda kurtarmak için çalışmaktadır.”¹⁵⁴ Müslüman Kardeşler, Filistin meselesini bir milletin sorunu olarak değil İslam toplumunun ve her Müslüman ferдин sorunu olarak benimsemiştir. Ve aynı zamanda hareket, insanların ilgilerini çekerken söylemsel olarak tek ümmet, tek millet ve tek devlet inancının davetinde bulunmuşlardır.

1947 taksim kararından iki ay sonra Müslüman Kardeşler Filistin’in kurtuluşu için cihat ilan etmiştir. Bunun için Mısır ve Suriye’deki Müslüman Kardeşler ortak kararlar alarak, sıkı bir iş birliği içinde askeri birlikler oluşturarak çalışmışlardır. Özellikle Suriye Müslüman Kardeşler gurubu, “12 Eylül 1947’de Filistin ile ilgili teklifleri Milli Misak olarak dile getirmişlerdir. Bu hususlar; Filistin’de bir Arap Devleti kurulmalı, Arapların Filistin üzerindeki egemenliğini ihlal edecek veya bölünmeye, ayrılmaya sebep olacak planlara kesinlikle karşı çıkılmalı, I. Dünya Savaşından sonra Balfour Beyannamesi ile Filistin’e girmiş olan Yahudiler yabancı vatandaşlar olarak kabul edilmeli ve en kısa zamanda kendi topraklarına geri gönderilmelidir. Yahudilerin sahiplendiği topraklar tekrar Filistinlilere verilmelidir. Arap topluluklar sorunun çözümünde Batı’ya değil yalnızca kendilerine ve kendi kaynaklarına güvenmelidir. Batılı ülkelerin bu konuda adil olamayacaklarına inanıp, kendi çözüm yollarını kendileri bulmalıdır. Filistin’deki Yahudilere yardım eden hangi ülke olursa olsun karşı çıkılmalıdır. Filistin’in kurtuluşu için Arap Kurtuluş Ordusu kurulmalı ve bu ordu diğer Arap orduları ile koordineli hareket etmelidir. Ürdün Kralı Abdullah’ın Emperyalist nitelik taşıyan “Büyük Suriye” planına karşı çıkılmalıdır ve demokratik sistem kurulmalıdır.”¹⁵⁵

1947 yılının Kasım ayından itibaren, Birleşmiş Milletler’de Filistin sorunu; Birleşmiş Milletler’in oturumlarında dile getirilmeye başlanmış ve sonraki süreçlerde Filistin’in Taksim Planı ile paylaşılmasına karar verilmiştir. Taksim Planı’ndan sonra Mısır’ın dış politikasında Arap politikasına önem verme konusu daha öncelikli hale gelmiştir. İsrail’in kuruluşuna müteakip yıllarda Mısır ordusu askeri gücünü geliştirmeye başlayarak bölgedeki oluşumlara tepki vermiştir. 1948’de İsrail’in bağımsızlığını elde etmesi ile Arap-İsrail Savaşı resmen başlamıştır.¹⁵⁶ İdareye ve monarşiye olan güvensizlik

¹⁵⁴ Abdulfettah, a.g.e., s.204.

¹⁵⁵ Ali Öner, **Dünden Bugüne Filistin**, Ekin Yayınları, İstanbul, 2006, ss.69-70.

¹⁵⁶ Güler, a.g.e. s.89.

Mısır'da en çok Müslüman Kardeşler'in işine yaramıştır. Toplumda harekete olan ilgi artmış ve monarşi ve liberal hükümet çok ciddi şekilde eleştirilmeye başlanmıştır.

Monarşi ve azınlık hükümetine karşı kitlesel bir muhalefet olarak başta İslamcı kesim ve bunların arasında da radikal hareketler, Komünistler, Vefd çevresi ve askeri kanallar tarafından sert eleştiriler yapılmıştır. Kanal bölgesinde konuşlanmış bulunan İngiliz askeri güçleri artık ülkede yalnızca bir yabancı işgalci güç olarak algılanmıştır.¹⁵⁷

İhvan hareketi bu dönemde Monarşiye meydan okuyordu. Hareketin savaşı kanadı 1948 Filistin savaşına katılarak sadece küçük bir gerilla gurubu olarak değil Mısır ordusuna ait kuşatılmış bir Garnizonu kurtarmakta gösterdikleri cesaret ile kurumsal bir yapı olduğunu Mısır ve diğer Arap halklarına da ispat etmiş oldular.¹⁵⁸ Müslüman Kardeşler'in bu cesur adımları ve Filistin Savaşında gösterdikleri başarılar İsrail ve müttefiklerinin gözlerinden kaçmamış olup, ilerleyen yıllarda bütün vesileleri kullanarak iktidardan uzak tutmak istemişlerdir.

Müslüman Kardeşler, Yahudilerin, Filistin'i işgal etmeleri komşu Arap ülkelerini bir bir ele geçirme hedefinin başlangıcı olması düşüncesinden dolayı İslam Dünyasının korunması adına Mısır'ın stratejik konumunun korunması gerektiğini düşünmüşlerdir. Buna dayanarak Müslüman Kardeşler, Filistin sorununun Yahudiler ile antlaşma yolu ile bitirilmesini ve savaşan taraflar arasındaki her türlü ateşkesi ret etmişlerdir.¹⁵⁹ Bu özellikle savaşan taraflar arasında Müslüman Kardeşler'in en büyük ayrıcalıkları olarak nitelendirilebilir. Gerek devlet nezdinde gerekse sivil toplum hareketleri olarak Arap dünyasındaki her grup İsrail ile olan ilişkilere yönelik anlaşma kapısını açık bırakırken Müslüman Kardeşler, hiçbir zaman Yahudiler ile antlaşmaya oturulmayacağı kararını almışlardır. Bundaki sebep ise Yahudilerin Ortadoğu'nun diğer toplumlarından farklı olarak bölgeye sonradan gelmesi ve bölgenin gerçek unsurları olan Arapları bölgeden uzaklaştırma politikasıdır.

Ortadoğu'da Filistin sorununa bakış Arap ülkelerinin iç siyasetlerinde de bölünmeleri ve askeri rejimlerin iktidarı elde etmesine sebep olmuşlardır. 1948-1949 Arap-İsrail Savaşı'nda uğranılan yenilgiye müteakip olarak, Ortadoğu ülkelerinden Mısır, Suriye ve Irak'ta gerçekleştirilen darbeler ile askeri yöneticiler iktidarı ele geçirip karşılığında

¹⁵⁷ Güler, a.g.e., s.107.

¹⁵⁸ Hüseyin, a.g.e. s.241.

¹⁵⁹ Abdulfettah, a.g.e. s.205.

bulunan muhalefeti tasfiye etmeyi başarmışlardır. 1948 Savaşında Arapların uğradığı yenilgi eski liderliklerin yani monarşilerin iflasını ve ulusal zayıflığı ortaya çıkarmış, ama aynı zamanda halk ve orduda mevcut bulunan ulusal gücü göstermiştir.¹⁶⁰ Sonraki dönemlerde ortaya çıkmış olan askeri darbeler ile Ortadoğu toplumlarında hepsinin karakteristik özelliği olan güçlü halk zayıf yönetim Mısır'da da çok belirgin şekilde kendini göstermektedir. Filistin yenilgisi hem Mısır'ın eskimiş rejimini, hem monarşinin hem de demokrasi deneyiminin sonunu getirmiştir.

Hür Subaylar, 1950 yılında Başbakan olarak seçilen Nahhas Paşa'nın İsrail Savaş'ında ki başarısızlığından dolayı görevinden uzaklaştırılmasını fırsat bilerek, ülkede en kritik stratejik önem arz eden yerleri ele geçirerek iktidarlarını koruma altına almışlardır. 1952 yılında ise devrimsel bir hareket yaparak monarşiyi ilga ettiklerini, ülkenin bir cumhuriyet olduğu ilan edilmiştir.¹⁶¹ Sonuç olarak baktığımızda Liberalizm söylemli olan ve kendilerini o şekilde ifade eden, aynı zamanda monarşiye karşı iktidar savaşı veren Vefd Partisinin iktidara geldikten sonraki yanlış politikalarından kaynaklanan kırılma noktaları Mısır'da vücut bulmak isteyen liberal rejimin belini kırmıştır. Bunun İngilizler ve monarşi ile olan çıkmaz tartışmaların yanında bazı içsel nedenleri de vardır.

Mısır'da 1922 yılından itibaren şekli de olsa egemen olan liberal hükümet Mısır toplumunu boğan ekonomik sorunları ortadan kaldırmakta etkisiz olmuştur. Mısırlı tüketiciler ve üreticiler için önemli değişiklikler yapılmıştır. Kurulan Mısır Bankası gibi. 1930'lu yıllara doğru ekonomik kontrolü ele almaya başarabilse de fakat bu iyileşen ekonomiden Mısır halkının çok cüzi bir kısmı yararlanabilmiştir. Genel yaşam standardı ve işsizlik seviyesi değişmeyen Mısır'da, dünya çapında pamuk fiyatlarının düşmesi ile durum daha da kötüye gidiyordu. Liberal politikaları gerçekleştirmesi ümit edilen Vefd hükümeti ülkenin burjuvazi, toprak sahibi sınıfını temsil ettiklerini sürdürdükleri politika ile de göstermiş oldular.¹⁶² Vefd hükümetinin liberal politikalarda gösterdiği başarısızlık Mısır toplumunun parlamenter rejimler başta olmak üzere, bireysellik, serbest mülkiyet ve özgürlük gibi liberalizmin temel konularına olan inancı zedelenmiştir.

1923-1952 yılları, liberal uygulama bağlamında incelendiğinde, Mısır siyasi düzenin resmi ideolojisini oluşturmuştur. Mısır'da liberalizm, sadece bazı düşünsel

¹⁶⁰ Güler, a.g.e. s.105.

¹⁶¹ Emmermann, a.g.e. s.134.

¹⁶² Lapidus, a.g.e. s. 112.

teorileri tartişılan bir ideoloji değil, modern Mısır tarihine de damgasını vuran en önemli siyasi girişimdir.¹⁶³

¹⁶³ Ganim, a.g.e. s.95.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CEMAL ABDÜLNASIR VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Mısır'da başta muhafazakâr İslami grupların ve milliyetçi çevrelerin gittikçe artan İngiliz aleyhtarlığına karşı, İngiltere'nin Mısır monarşisi ile politik anlamda olumlu ilişkiler kurması da artık netice vermemekteydi. Sıdkı Paşa hükümetinin, İngiltere'ye, Mısır hükümetinin askeri yapısını denetleme ve kontrol etme yetkisini veren gizli antlaşmanın da su yüzüne çıkması ile hem Hükümet hem de Kral aleyhine protestolar artmıştır. Tam bu sırada 1948 Arap-İsrail savaşının ortaya çıkması ile beraber bu yolsuzluklar Mısır gündeminden geçici bir süre düşmüştür. Savaşın Batılı güçlerin galip çıkması ile beraber İngilizlere karşı girişilen devrimci faaliyetler yoğunluk kazanmıştır. Soğuk Savaş konjonktüründe Amerika'nın önderliğinde Batı bloku tarafından teklif edilen Orta Doğu Komutanlığını da ret eden Mısır'ın diğer Arap ülkelerinin gözünde yıldızı parlamıştır. 1948 savaşının faturasının tamamının monarşiye kesilmesi ve İngiltere'nin emperyalist politikalarına sert bir tepki olarak Batı Blok'undan uzak durması Mısır'da yönetsel anlamda yeni bir dönemin başlayacağını en önemli işaretleri olarak görülmüştür.¹⁶⁴

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda Mısır'da güçlü milliyetçilik akımları hız kazanmıştır ve 1947-48 Birinci Arap-İsrail Savaşı'nda Mısır ordusu İsrail'e karşı savaşmış ama başarısız olmuştur. Başarısızlığın faturasının tamamı Monarşi ve hükümete kesilmiştir. Sokaklarda ise halk, monarşi ve hükümete olan güvensizliği aleyhte olan geniş çaplı protestolar ile göstermiştir. Tam bu olaylar içerisinde yıldızı yavaş yavaş parlayan Cemal Abdul Nasır da o savaşa katılan subaylardan biridir.¹⁶⁵ Nasır'ın 1948 savaşında gösterdiği askeri başarılar onu ordu içerisinde karizmatik bir subay olarak göstermiştir. Aynı zamanda 1948 savaşına katılmaları Müslüman Kardeşler'in Nasıra ilk bakışları için oldukça önemlidir. Birçok Müslüman Kardeşler taraftarı onu; 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndan dolayı inançlı, vatanperver ve cesur bir subay olarak tanımıştır.

¹⁶⁴ Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, a.g.e., ss.253-255.

¹⁶⁵ Ali Oğuz Diriöz, "Mübarek Öncesi Mısır: Jeopolitik Konum, İç ve Dış Politika", *Ortadoğu Analiz*, Ocak 2012 - Cilt: 4 - Sayı: 37,s.84.

4.1. OTOKRATİK BİR LİDER OLARAK NASIR

Geleceğin Arap sosyalizminin en önemli lideri olan Nasır Güney Mısırlı yoksul bir ailenin çocuğu olarak İskenderiye kentinin varoşlarında doğmuştur. Nasır sonraki yaşamında yoksulluğu ve küçük bir köy olan Beni Morra'a ait olduğu için, tam bir sosyalist gibi davranarak övünmektedir. Nasır yoksul bir aile içinde doğduğunu ve yoksul bir adam olarak yaşayacağını ve öleceğini ilan eder, tarihe böyle geçmek ister. 1936 İngiliz-Mısır Antlaşması'nın imzalanmasından sonra eğitim imkanlarının genişlediği bir ortamda 1937 yılında askeri koleje başlar. Bu okulda Nasır'ın girdiği yıl doksandan az öğrenci okumaktadır. Nasır, 1938 yılında askeri kolejden mezun olur ve genç bir subay olarak Mısır ordusuna katılır.¹⁶⁶ Okuduğu Askeri okulda da zekiliği ile öne çıkan Nasır, gelecekte icra edeceği devrimin anatomisini bu yerde ilk temellerini atacaktır.

Kraliyet Askeri Akademisi'ni 1939 yılında bitiren Cemal Abdülnasır daha sonra Ordu Kurmay Koleji'nde eğitim görmeye başladı. İngiliz ve emperyalizm karşıtlığı nedeniyle İskenderiye'de İngiliz güçleri tarafından tutuklandı. Çeşitli grupların içinde yer aldığı Hür Subaylar Örgütü'nün kurulmasında da çok önemli rol oynadı.¹⁶⁷ Nasır, 1945 yılında Müslüman Kardeşler ile ilk temasa geçmiştir.¹⁶⁸ Nasır, uzun yıllar Müslüman Kardeşler ile stratejik ortaklığı devam ettirmiştir. Örgütten edindiği önemli bilgileri ve Müslüman Kardeşlerin siyasi desteğini zamanı geldiğinde en iyi şekilde kullanmıştır.

1951 yılı ortalarına kadar Nasır ile Müslüman Kardeşler arasındaki münasebetler, birliğin diğer subay üyeleri, bilhassa Abdülmümin Abdulrauf vasıtası ile beraber devam ettirildi. Bu defa birliğin siyasi komitesinin şefi Abdulkadir Udeh ile görüşerek, Müslüman Kardeşler'in takip ettiği usullerin değiştirilmesini istedi. Udeh, Nasır'ı birliğin gözde ve itimada şayan bir azası olan genç avukat Hasan el Aşmavi ile tanıştırdı. Bundan sonra ilerleyen süreçte Nasır, Aşmavi ile olan dostluğunu iyice arttırarak ordu depolarından çaldığı silah ve cephaneleri örgüt üyelerine teslim başlandı. Bu silahlar, doğrudan Süveyş Kanalı bölgesinde, İngilizler ile çarpışan gönüllü kuvvetlere gönderiliyordu. İkisi arasındaki artan samimiyet öyle bir noktaya geldi ki, Nasır bütün gizli malumatı Aşmaviye ile paylaşmakta bir beis görmüyordu. 1951 yılı Aralık ayı ikinci haftasında kanal

¹⁶⁶ Güler, a.g.e. s.109.

¹⁶⁷ <http://www.nkfu.com/cemal-abdul-nasir-kimdir/>(21.05.2013)

¹⁶⁸ Feth, a.g.e. s.203.

bölgesindeki çarpışmalar çok şiddetli bir hale geldiğinde Nasır, bir askeri hükümet darbesi hazırladığından Aşmavi'yi haberdar etti.¹⁶⁹

1951 yılına kadar, Benna'nın şahadetinin etkisi ve öncülerin zindanlarda bulunması ile Müslüman Kardeşler hareketinde geçici olarak bir duraklama dönemi yaşanmıştır. Ancak 1951 yılında Müslüman Kardeşler'in zindanlardan çıkması ile hareket daha aktif bir görev üstlenmiştir. Öncelikle, İngiliz işgalci kuvvetlerini kendilerine hedef olarak seçtiler. Hükümetin aldığı sıkı tedbirlere rağmen Mısır sokakları Müslüman Kardeşler'in başını çektiği cihat dalgası ile katlanmış, özellikle üniversitelerde askeri eğitim kampları kurulmuştu.¹⁷⁰ Küçük bir yerleşim yerinde kısa bir zaman önce beş altı kişilik insanların oluşturduğu dini toplumsal bir hareket olan Müslüman Kardeşler Mısır'da öyle güçlenmiş ki, artık siyasi otoriteyi elinde tutan hükümet ve ülkenin bütün kaynaklarını sömüren İngiltere'nin bile endişelerine sebep olmuştur.

4.2. 1952 HÜR SUBAYLAR İHTİLALİ: REALİZM VE LİBERALİZM BAĞLAMINDA DEĞİŞEN GÜVENLİK ALGISI

Arap-İsrail savaşında gösterdiği başarılar ile orduda yıldızı parlayan Nasır, Başbakan Nahhas'ın İngiliz yanlısı kral tarafından görevden alınması, yeni Başbakanın da istifası ile ortaya çıkan idari boşluk ve kaos ortamından en iyi bir şekilde yararlanmayı bildi. **Nasır ve arkadaşları, 22-23 Temmuz 1952 geci ulkenin siyasi idaresini ele geçirerek Mısır toplumunda devrimci bir dönüşümü gerçekleştirmiştir.** İhtilal sabahı saraya yakınlığı ile bilinen Muhammed Necib ile ilişki kuran ve onu darbenin başına getiren Nasır, Mısır'da yeni bir dönemin başlamasında çok önemli rol oynamıştır. Nasır muhalefeti baskı altında tutarak iktidar koltuğunu sağlamlaştırmak için özel istihbarat servisleri kurdu muştur. Muhalefetin sindirilmesinde kullanılan bu örgütler ile Nasır yönetimi çok geçmeden diktatörsel bir idari yapıya dönüşmüştür. İlk aylarda Muhammed Necib tarafından bir hükümet kurulmuş, ihtilala destek veren Müslüman Kardeşler örgütü hariç, bütün muhalefet tasfiye edilmiş ve mallarına el konulmuştur. Nasır'ın daha bağımsız davranması ile başlayan iç çatışmalar, ülkenin siyasal yapısını belirleyecek olan; siyasi partiler, anayasa ve devletin yapısı gibi konularda farklı yaklaşımlar göstererek aralarındaki mevcut anlaşmazlıklar artmıştır. Zira Necip, Parlamenter Demokrasi ve Monarşiyi savunurken Nasır her ikisine de açık bir şekilde karşıydı. Nasır aynı zamanda

¹⁶⁹ Feth, a.g.e. s.204-205.

¹⁷⁰ İslamoğlu, **İslami Hareketin Tarihi Seyri**, s.253.

Müslüman Kardeşler'in temelde savunduğu İslam Devleti sistemine de soğuk bakıyordu ama kendisine karşı muhalefetini birleştirmemek için devrimin ilk günlerinde dostane olan ilişkilerini bozmak istememiştir.¹⁷¹ Nasır politik sistemi kendine özel bir çizgide tutmak istiyordu. Bu aynı zamanda kendi koltuğunu garanti altına almak adına oldukça önemlidir.

Çalışmanın bu bölümünde konu liberal düşüncenin güvenlik algısı, Mısır rejiminin güvenliğe bakış açısı ve Müslüman Kardeşler'in her ikisi arasında nasıl bir yol izlediğine değinilecektir. Konuyu daha iyi açıklamak adına liberalizmdeki güvenlik anlayışına yer verilecektir.

Dedeoğlu'nun tanımladığı gibi; “güvenlik kavramı ‘varlığını koruma ve sürdürme’ amacı taşıyan her davranış biçiminde karşılaşılan bir olgudur. Güvenlik, öncelikle amaca ilişkin bir anlam taşımaktadır. Varlığı koruma ve sürdürme çerçevesinde amaçlar, aslında bireyin kendisini birden çok özelliği ile tanımlamasında ortaya çıkan duruma benzemektedir. Güvenlik olgusu, tüm toplumsal, ulusal ve uluslararası kurum, kuruluş, olgu ve olaylarda karşılaşılan bir durumdur. Çünkü güvenlik ile amaç arasında doğrudan bir ilinti bulunmakta, amaç değiştikçe ya da geliştikçe, iç ve dış tehdit algılamasında artış olmakta ve yeni güvenlik arayışları doğmaktadır.”¹⁷² Rejimlerin de kendine göre bir güvenlik ve tehdit algısı mevcuttur. Her bir otorite kendisini yok etmek isteyen idareye karşı güvenlik kaygısı duymaktadır. İleriki konularda anlatacağımız gibi Mısır rejimi de realist bakış açısı ile meseleye yaklaşarak ülkede güçlenen ve büyüyen aynı zamanda radikal İslami söylemlere sahip olan Müslüman Kardeşlere güvensizlik algısı ile yaklaşmıştır.

Liberal güvenlik anlayışını anlamaya çalışırken ortak değerler üzerinden yola çıkan liberal dünya tasarımı, baskıcı rejimler yerine demokrasinin hâkim olduğu; korumacı ekonomi yerine serbest ticaretin desteklendiği; güç dengesi siyaseti yerine hukuka dayalı kolektif güvenlik rejimini tercih etmiş ve uluslararası birlikteliği baskıya değil “ortak iradeye” dayandırmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede tüm dünyada demokratik yönetimlerin kurulması -ki butür rejimlerin birbirleriyle savaşmayacağı varsayımına dayanmaktadır- ve serbest ticaretle belirlenen karmaşık bağımlılık ilişkisinin var olmasıdır.¹⁷³ Liberal güvenlik anlayışında toplumda çatışmalara sebep olan nedenler devletin otokrasi ile idare

¹⁷¹ Davut Dursun, **Cemal Abdunasır**, DİA, VII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 297.

¹⁷² Beril Dedeoğlu, **Uluslar Arası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003, s.11-12

¹⁷³ İlkin Özdikmenli ve Şevket Ovalı, “Irak Savaşı Sonrasında Liberal Dünyanın Yapay İkiliği”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 19 (Güz 2008), s. 91

edilmesi, monarşinin hâkim olması ve halkın tabi olmak zorunda olduğu rejimler olmasıdır.

Devrim öncesi liberal Mısır'ın politikalarında önemli yer tutan; bireycilik, özgürlük, akıl, eşitlik, hoşgörü, rıza ve hukukla sınırlandırılmış hükümet söylemleri birer birer terk edilmiştir. Ekonomik alanda ise birey veya grupların mülkiyet, özellikle de özel mülkiyetine müdahale edilerek anti liberal sosyalist politikaları uygulamaya başlamıştır. Liberalizmin ekonomik sistemi olan ve Mısır'da gölgesi dolaşan kapitalizm uygulamaları yok edilmiştir. Liberalizm kişisel hak ve özgürlüklerin korunması amacıyla devlet dâhil her otoritenin sınırlandırılmasını amaçlayan, bireyi toplumdaki ve topluluktan üstün tutan, birey otonomisini savunurken, Nasır iktidarı ele alınca kendisine muhalif olabilecek bütün etmenleri ortadan kaldırarak kendi rejimini kutsallaştırmıştır.

Devrimin ilk günlerinden itibaren liberal politika ve bireysel özgürlüğü savunan muhalefet gruplarına karşı çok acımasız davranan Nasır, Mısır'da kendisine yönelecek her türlü tehdit ihtimalini yok etmeye kararlıydı. Mısır'da devletin sınırlandırılmasını amaçlayan ve mülkiyet sahibi bireyi önceleyen klasik liberalizmle beraber modern liberalizm uygulanmaktaydı. Modern liberalizm, Sanayi Devrimi'nin ve piyasanın kötü işlemesi sonucu oluşan toplumsal sorunlara çözüm yolu olarak ortaya çıkmıştır. Liberalizmin içindeki bölünme sanayici ve tüccarların zenginleşmesine karşı, halk kitlelerinin yoksullaşması sonucu ortaya çıkmaya başlamıştır. Liberaller, yoksul kitlelerin ıstıraplarına gözlerini kapayıp, sadece özel mülkiyet haklarını dikkate almakla suçlanmaktadır.¹⁷⁴

Mısır devleti bu dönemde realist bir güvenlik anlayışını benimsemiştir. Realist güvenlik anlayışının temeli ise klasik realizmde olan insan doğasının kötü olması, toplum ve uluslararası ilişkiler düzeyinde anarşinin varlığıdır. Mısır devleti ise, kendi iç politikasında Müslüman Kardeşler'den kaynaklanan güvensizlik algısı ile hareketin üyelerine karşı devamlı olarak güç ve şiddet artırımında bulunmuştur. Devlet kendi ve erklerinin güvenliğini garantiye almak için toplumun varlığının korunmasına dayanan bir güvenlik anlayışından daha ziyade devlet eksenli olan bir güvenlik anlayışı benimsemiştir.

Uluslararası ilişkilerde realist teori bağlamında ele alınan güvenlik kavramını Mısır'ın güvenlik anlayışına da uygulayabiliriz. Şöyle ki; "Bir devlet gücünü arttırırken, o

¹⁷⁴Berktaş., a.g.m.. ss. 75-76

devletin tehdit olarak gördüğü diğer devletler de gücünü artırıyor. Bu hızlı güç artışı da güvensizlik(security dilemma) ortamını yaygınlaştırıyor ve tedirginliği tırmandırıyor.”¹⁷⁵ Mısır toplumunda ise, Müslüman Kardeşler’in güçlenmesi, rejime güvensizlik ve kendine bir tehdit olabileceği algısını arttırıp, hükümetin harekete karşı şiddet kullanmasına sebep olmuştur. Devlet, harekete karşı savunmacı bir anlayıştan ziyade saldırgan bir güvenlik anlayışı benimsemiştir.

Realizmin güvenlik anlayışı genel hatları ile Machiavelli ve Hobbes tarafından ele alınan bir fikir olarak değerlendirilebilir. Bu realist düşünörlere göre devlet, çıkarını maksimize edecek politikalar ortaya koymaktadır ve askeri gücünü diğer devletlere ve devletin düşmanı olan içsel unsurlara karşı güçlendirmek zorundadır. Özellikle Hobbes’un insanın doğasına olan negatif yaklaşımına realist devlet adamları tarafından çok önem verilmiştir.

“1952 Devriminin amacı başlangıcında özgür ve güçlü bir Mısır’ın oluşturması olarak konulmuştur. Ancak bu sağlanınca ne olacağı devrimin hangi yöne doğru ilerleyeceği bir tartışma konusu olmuştur. Hür Subaylar ideolog ya da teorisyen değillerdir. Ülkede var olan tüm siyasi görüşleri bir ölçüde kesen milliyetçilik ile sosyal reformculuğun genel hatlarını paylaşmaktadırlar.”¹⁷⁶ 1952 yılında özgür subayların kurmuş olduğu rejim, Mısır’ı bazı değişikliklerle de olsa günümüze kadar devam edecek bir rotaya sokmuştur. Daha başından itibaren askeri, otoriter, ama kitle desteğini başarılı bir biçimde temin edecek bir rejimdi.¹⁷⁷ Ayrıca Nasır, 1950’li yıllara kadar ezilmiş olan plorateriya ve tarımla uğraşan işçi sınıfına yeni toplumsal düzende yer vererek, ülkeyi sömüren monarşi ve İngiliz kuklası hükümete olan muhalefeti ile kitlesel desteği kazanmıştır.

Nasır ve Müslüman Kardeşler’in ilişkilerine baktığımızda; Nasır, bir gazeteye verdiği röportajda Hür Subayların 1930’lu yılların ortalarında kurulduğunu ve hareketin Müslüman Kardeşler ve üniversitedeki solcu gençlerle işbirliği içerisinde programlar yürütölerek oluştuğunu söylemiştir. 1948’de İsrail devletinin kurulması ile hareketin Arapçı ve İslamcı bir noktaya geldiğini fakat hareketin liderlerinin Abdöl Raif, dışında hep

¹⁷⁵ Çiğdem Ok, **Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorileri Bölgesel Güvenlik Bağlamında ASEAN Deneyimi Analizi**, <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/diger/1369-uluslararasi-iliskilerde-guvenlik-teorileri-bolgesel-guvenlik-baglaminda-asean-deneyimi-analizi> (09.10.2013)

¹⁷⁶ Güler, a.g.e., s.113.

¹⁷⁷ Lapidus, a.g.e., s.115.

laik olduklarının altını çizmiştir.¹⁷⁸ Bu ifadeden de anlaşıldığı gibi Hür Subaylar Devrimi Müslüman Kardeşler tarafından bakıldığından İslami ve demokratiksel bir anlam taşısa da temel de bunlar ile herhangi bir bağılılığı yoktur. Fakat Nasır ustaca politikaları ile Mısır'da bulunan hem İsrail karşıtı muhalefeti hem de özgürlükleri kısıtlanan Müslüman Kardeşleri kendi çıkarları çerçevesinde yönetmeyi çok iyi başarmıştı. Liberaller, laikler, muhafazakârlığı dava edinen Müslüman Kardeşler ve orduda yer alan subayların karıştığı güç mücadelesinden ordudaki genç subaylar galip çıkmıştır.

Nasır, siyasi partilere karşı mücadele etmeye başlayınca, büyük güçlülere mazur kalacağından korkarak Müslüman Kardeşler ile kısa süreliğine pragmatik bir şekilde onların çoğu arzularını yerine getirerek iyi geçinmeye çalışmıştır. Buna dayalı olarak katil ve sobataj suçlarından dolayı takibat altında bulundurulmuş Müslüman Kardeşlere mensup kişilerin cezalarını affederek Müslüman Kardeşler'in güvenini kazanmış ve bunu kitlesel destek elde etmede çok iyi kullanmıştır. Bu mücadelesinde Müslüman Kardeşler'in de kendisine yardımcı olmasını arzu etmiş ve sonunda mutabakata varılmıştır.¹⁷⁹

1952 Darbesinin ardından, 1924'ten beri yürürlükte olan liberal anayasa askıya alınmıştır. 30 Temmuz'da ise, Devrim Komuta Konseyi tarafından mevcut siyasi partilerin yasal durumları ile ilgili önemli bir karar alınmıştır. Alınan kararlar neticesinde Siyasi partilerin yasallığı Devrim Komuta Konseyinin denetim ve onayına bağlı hale getirilmiştir. 12 Ocak 1953'te Devrim Komuta Konseyi 1923 Anayasası yerine geçecek yeni bir Anayasa taslağı hazırlamak üzere elli üyeli bir komite kurmuştur. Mecliste alınan bir karar neticesinde 16 Ocak 1953'te tüm siyasi partiler kapatılır ve partilerin sahip olduğu tüm mal varlıkları ile maddi kaynaklarına el konulur. 18 Haziran 1953'te Devrim Komuta Konseyi imzalı bir bildiri ile Mısır'ın bağımsız bir Cumhuriyet olduğu ve Mehmet Ali Hanedanı'nın artık ülkeyi idare etmeyeceği ilan etmiştir.¹⁸⁰ Nasır ile aralarında olan güvensizlikten dolayı Necip eski partiler ile ilişkilerini sürdürerek kendisine ek bir stratejik güç elde etmeye çalışmıştır. Özellikle Müslüman Kardeşler ile olan yakın ilişkileri Nasır ile olan bozuk ilişkileri üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır.

¹⁷⁸ Tarık Yalçın, **Mısır'da Darbeler Tarihi**, http://www.hadeka.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=207:msrda-darbeler-tarihi-&catid=37:tarih&Itemid=55(21.05.2013)

¹⁷⁹ Feth, a.g.e. s.212.

¹⁸⁰ Güler, a.g.e. ss.120-121.

Müslüman Kardeşler'in devrime aktif olarak katılarak ülkenin idaresinde söz sahibi olmak istemişlerdir. 1953 yılında ise Nasır, bütün siyasi parti ve grupların faaliyetlerini askıya almıştır. Bundan Müslüman Kardeşler doğrudan bir siyasi faaliyeti olmadığından istisna kalmıştır.¹⁸¹ Zaman içerisinde Nasır, devrimde güçlü desteklerini aldığı ve paralel hareket ettiği Müslüman Kardeşleri de kendine potansiyel bir tehlike olarak görerek nihayetinde ise yasaklamıştır.

1953 yılına gelindiğinde açık olarak görülüyordu ki; Müslüman Kardeşler birliği, Nasır için devrilecek son engeli oluşturmaktaydı.¹⁸² Nasır'ın endişesini arttıran durum ise, Müslüman Kardeşler'in Mısır'ın idaresinde İslami kuralların hâkim olması gerektiği, laik uygulamaların ise devletin yönetimi içerisinde yer verilmemesi gerektiği gibi bazı fikirlerlerdir.

1954 yılına geldiğinde; General Necip ile Nasır arasında olan çekişmelerde Müslüman Kardeşler, Necip'e destek verdiği için Nasır tarafından yasaklanmıştır. Nasır'ın politik hayattaki ideolojisi Sovyetlerin öncülük ettiği Sosyalizm ile Arap Milliyetçiliğini birleştirmek olmuştur.¹⁸³ Kendine özel bir sosyalizm sistemi geliştiren Nasır, başlangıçta Müslüman Kardeşlerin desteğini almak için İslami prensipleri tenkit etmekten ve muhalif olmaktan kaçınıırken, ilerleyen zamanda İslami gruplara baskıyı arttırmıştır.

1954'te Necip'in görevinden ayrılması ile tırmanan Necip-Nasır anlaşmazlığı ordu birliklerinin Necip'in göreve geri gelmesini istemesi ve Nasır'ın buna karşı dayanamaması ile Necip görevine geri dönmüştür. Fakat bu tarihten sonra Mısır siyasetinin tartışmasız olarak tek başına Nasır'ın idaresi hakim olmuş ve önüne çıkan her engeli acımasız bir şekilde yok etmiştir. General Necip'in varlığı ve muhalefetinden kurtulan Nasır, Müslüman Kardeşleri sindirmeye başlamıştır.¹⁸⁴

Nasır'ın başından beri kurmak istediği laik, kendine has Arap Milliyetçiliği ve sosyalist sistem, Müslüman Kardeşler'in düşlediği İslamcı yönetim umutlarından hayli

¹⁸¹ Denis J. Sullivan and Sana Abed Kotob, **İslam in Contemporary Egypt**, Lynne Rienner Publishers, London, 1999, pp.42-43.

¹⁸² Abu el Feth, **Mısır İhtilalinin İç yüzü ve Nasır**, çev. Nusret Kuruoğlu, Rek-tur Kitap Servis, İstanbul, 1965, s.200.

¹⁸³ İbrahim Tığlı, **Müslüman Kardeşler'in Siyasi Tarihi II**, [http://www.dunyabulteni.net/?aType=yazarHaber&ArticleID=15553\(03.03.2012\)](http://www.dunyabulteni.net/?aType=yazarHaber&ArticleID=15553(03.03.2012))

¹⁸⁴ Sude Sancak, **Mısır-Nil'in Bereketli Vadisi**, 3 b, Gümüş Ofset, İstanbul, 2009 s.41.

uzaktır. İslamoğlu'nun ifade ettiği gibi;¹⁸⁵ “İhvan, Kral Faruk'tan istediğini Nasır'dan da istemişti. Ancak, Benna'nın yerine geçen Hasan el Hudeybi'nin Nasır'a merhamet ile bakması bir şey değiştirmemiştir. Çünkü 1954'te Nasır'a yapılan suikast bahane edilerek Abdulkadir Udeh, Muhammet Fergani ve dört seçkin arkadaşının şehit edilmeleri sanırım Hudeybi'nin belini büken darbelerden biriydi.” Bu tarihten sonra Müslüman Kardeşler dağılmış ve uzun bir dönem birliğini toparlayamamıştır. Nasır'ın sindirme politikalarının etkileriyle hareket içerisinde idare aleyhine birçok radikal gurup ortaya çıkmıştır. Bunlardan bazıları Müslüman Kardeşler ile herhangi bir geçmişi yok iken diğerleri ise, Benna'nın Müslüman Kardeşleri kurarken çizdiği pozitif mücadele yöntemini bırakarak, menfi ve kontrolsüz bir hareket tarzı oluşturmuştur.

1954 yılında Nasır'a karşı yapılan suikast girişimi, Müslüman Kardeşler'e göre, Nasır'ın istihbarat servisleri ve casusluk şubesine mensup subaylar tarafından hazırlanmış, tamamen kasıtlı bir suikast olayından başka bir şey değildir. Nasır bu hadise ile beklediği fırsatı elde etmiştir. Müslüman Kardeşler'in bütün üyelerini yakalatmak için, suikast olayı çok mükemmel bir hukuki neden oluşturmuştur.¹⁸⁶ Bu olaylara müteakiben, Mısır siyasi hayatında masum-suçlu ayrımı yapılmadan tutuklama dönemi başlatılmış ve binlerce insan hapishanelerde cezai işlem görmüştür.

Müslüman Kardeşler'in önemli liderlerinin idam edilmesi harekette başıbozukluğa yol açmıştır. Fakat kısa zamanda toparlanma sürecine giren Müslüman Kardeşler, eski faaliyetlerini gizli olarak devam ettirmişlerdir. Nasır rejimi, Mısır siyasetinde idareyi elinde tutan askeri yönetim ile sivil muhalefet arasında güvensizliğin hakim olduğu bir ortam oluşturmuştur.¹⁸⁷

Nasır, işsizliğin en büyük problem olduğu ve milyonlarca insanın işsiz olduğu bir ülkede, devleti en büyük işveren yaparak kendisini kısa zaman içerisinde Mısır toplumunun en önemli bir kahramanı yapmıştır. Nasır ayrıca yönetimin önemli bölümlerine iktidarını ve ideolojisini benimseyen kişileri getirerek kendi arkasını sağlama almıştır. Nasır bu strateji ile iç politikayı elde tutarken siyaset ve idarede rakipsiz bir lider olmuştur.¹⁸⁸ Muhaliflerine karşı son derece acımasız davranırken, Nasır orta sınıf halka

¹⁸⁵ İslamoğlu, **İslami Hareketin Tarihi Seyri** ,s.254.

¹⁸⁶ Feth, a.g.e. ss. 223-225.

¹⁸⁷ Güler, a.g.e. s.122.

¹⁸⁸ Sancak, a.g.e. s.43.

yönelik ekonomik ve siyasal politikaları ile de vatandaşının yanındaki itibarını oldukça arttırmıştır.

Nasır'ın Batılı devletlere Süveyş Kanalı gibi meselelerde direnmesi Arap dünyasında karizmatik liderliğinin bir tescili olmuştur. Nasır, Batılıların İsrail ile olan yakın ilişkilerine karşılık olarak SSCB ile birçok siyasi ve askeri işbirliği gerçekleştirmiştir.¹⁸⁹ Nasır, 1962 yılında hem tarım hem de tekstil sektörünü millileştirerek iktidardaki gücünü arttırmıştır.¹⁹⁰ Fakat bu ekonomik yapı kendisini ikame edecek bir dış ticaret ile desteklenmediği için uzun vadede Mısır ekonomisinin tamamen bozulmasının ana sebebi olmuştur.

Nasır ülkeyi kalkındırma adına attığı ekonomik uygulamalar ile ülkeyi ekonomik olarak daha da zayıflatmış fakat kendisinin otoriter yapısından ve ülkeyi tek adam olarak idare etmesinden dolayı, Mısır siyasetinde herhangi bir ciddi muhalif tepki ile karşılaşmamıştır.

Mısır ordusu, 1956 savaşında mağlup olmasına rağmen, Mısır'ın hem dış güçlere karşı ulusal koruyucusu hem de Nasır rejiminin savunucusu haline gelmiştir. Nasır, sosyalizm ile milliyetçiliği, kendi siyasal ideolojisi ile birleştirmiş ve yeni bir "Arap milliyetçiliği" düşüncesini oluşturmuştur. Nasır, geliştirdiği bu Arap milliyetçiliği fikrini kullanarak Arap ülkeleri arasında birleştirici bir rol üstlenmek istemiş, Arap Dünyasının lideri olma yolunda önemli başarılar elde etmiştir.¹⁹¹

Nasır bir yandan Müslüman Kardeşler ve diğer muhalif hareketleri iç politikada etkisiz hale getirmeye çalışırken diğer yandan Soğuk Savaş konjunktüründe kendine yaşam alanı aramıştır. 5 Ocak 1957'de Amerika Başkanı Eisenhower, "Eisenhower Doktrini" olarak adlandırılan mesajını Amerikan kongresine göndermiştir. ABD, Sovyetler Birliğine yaklaşması muhtemel olan Mısır'dan, Sovyetlerin Ortadoğu ve Mısır üzerindeki etkisinin kırılmasını istemiştir. Fakat Amerika, Nasır'ın bu teklifi sert bir şekilde ret etmesi ile büyük bir hayal kırıklığına uğramıştır. Nasır, bu politikaları ile hiç bir zaman Batı dünyasının ona biçtiği rolü üstlenmeyeceğini açık bir şekilde göstermiştir. Bu gelişmeler

¹⁸⁹ Ersal Yavi-Necla Yazıcıoğlu Yavi, **Tarih Öncesi Çağlardan Günümüze Mısır**, Yazıcı Yayınevi, 2b, İzmir, 1996, s.145.

¹⁹⁰ Birol Ekici, **Mısır Arap Cumhuriyeti Yönetim Sistemi**, a.g.e. s.85

¹⁹¹ Yalçın, **Mısır'da Darbeler Tarihi**(21.05.2013)

Nasır'ı daha çok Sovyet bloğuna yakınlaştırıp, Mısır'ı ABD'nin etki alanından uzaklaştırmıştır.

Nasır'ın ve dolayısıyla Mısır devrim hareketinin milliyetçiliği, 1952'den sonraki yıllarda İslami muhalefetin de zayıflaması ile yavaş yavaş Marksizm'e kaymış ve Nasır 1962'de yayımlanan "Milli Misak" adlı kitabında mülkiyetin tamamen devlet eline geçmesi gerektiğini söylemiştir. Ona göre; sınıf mücadelesi tarihin kaçınılmaz bir gereğidir. Bu mücadelede bütün işçiler, köylüler ve devrimci aydınların el ele vermeleri gerekir. Nasır bunlara "Halk Güçleri" adını vermiştir. Halk Güçleri devrimci bir çatı altında –yani Nasır'ın Arap Sosyalist Birliği adlı partisinde- birleşmiştir.¹⁹²

Nasır, ülkedeki sistemi tamamen değiştirmeye çalışırken bir noktada çok zorlanmıştı: O da, bütün kilit noktalarda bulunan kişilerin, iyi yetişmiş fakat eski rejimin yanlıları olan kişilerden oluşmasıydı. Bu da Nasır'ın iktidardaki rahatını kaçırmaktaydı. Nasır kendi karizmatik ve otokritik yapısı ile kitleleri etkilemeye çalışırken, karizmatik yapısını korumakla kalmamış aynı zamanda Mısır'ı, bir polis devletine çevirerek iktidarda tutunmayı başarmıştır.

Mısır Arap Milliyetçiliğinin, Batı ülkelerinde ortaya çıkan milliyetçi hareketlerden farklı yönleri bulunmaktadır. Bu farklı yönlerinden bazıları şunlardır: Mısır, kendisini sembolik olarak Arap dünyasında otokritik bir "lider" imgesine dayandırmış ve bölgeci politikalara yönelmiştir. Bu milliyetçiliğin en belirgin farkları devletler üstü bir karakter sergilemesidir. Bir başka önemli özelliği ise; Arap Milliyetçiliğinin, "Arap Birliği" düşüncesinin temellerini oluşturmuş olmasıdır.¹⁹³

Nasır 1955'te Bağlantısızlar Hareketi ile başlayarak 1970'lere kadar Arap dünyasının lideri ve uluslararası kamuoyunda sözü dinlenir bir devlet adamı olmuştur.¹⁹⁴ "Nasır, Bandung Konferansı'na (1955) katılarak Yugoslavya Devlet Başkanı Tito ve Hindistan Başbakanı Nehru ile birlikte Batı ve Doğu bloklarına alternatif üçüncü dünyacı Bağlantısızlar Hareketi'nin önderleri arasında kısa bir süreliğine yer almıştır. Fakat ilerleyen süreçte Batı'nın gösterdiği olumsuz tavır nedeniyle üçüncü dünyacılıktan, giderek Sovyet bloğuna kaymak zorunda kalan Nasır, Sovyetler Birliği'nin teknik ve mali

¹⁹² **Millet ve Zaman**, <http://www.akintarih.com/yazilar/milletvezaman.htm>(10.03.2013)

¹⁹³ Raphael Patai, **Society, Culture and Change in the Middle East**, 3th ed, New York, University of Pennsylvania Press, 1969, s. 361

¹⁹⁴ Timuçin Kodaman ve Esme Saraç, " Hamas", **Akademik ORTA DOĞU**, Cilt 1, Sayı 1, 2006, s. 181

yardımla geniş çaplı bir kalkınma hamlesi başlatarak ülkeyi yeniden revize etme politikalarına yönelmiştir. Bu politikalar Mısır'ın jeopolitik durumu ile Ortadoğu da Arap-İsrail sorununa daha yakından karışmasına ve silahlanmaya geniş kaynaklar ayırmasına yol açmıştır. Bunların sonucu ise ekonomik sorunların giderek yaygınlaşmıştır.”¹⁹⁵

1952'den sonra Mısır'da ağırlıklı olarak orduya ve bürokrasiye dayanan oldukça kompleks bir siyasal sistem kurulmuştur. Bu siyasal sistem, 1960'lardan sonra sosyal adalete ve eşitlikçiliğe dayanan daha net bir ideolojik çerçeve olarak ortaya çıkmıştır. 1960'larda ortaya çıkan bu duruma “Nasırcılık” adı verilmiştir.¹⁹⁶ Mısır'da yaşanan bu gelişmeler Müslüman Kardeşler tarafından bakıldığında; askeri yönetimler ile sıcak ilişkiler kurulmaması gerektiğini öğretmiştir. Mısır gibi bazı İslam ülkelerinde iktidara egemen olan bu askeri diktatörlerin, siyasette kuvvet elde etmesiyle, bu idareciler muhafazakar muhalif grupların üstünde baskı oluşturmuşlardır. Bu gibi gelişmeler, İslamcıları diktatörlüğe karşılık, demokrasinin muhafazakar muhalefet açısından benimsenmesi ve korkulmaması gereken bir fikir olduğu kanısına yöneltmiştir.¹⁹⁷

4.3. NASIR, SEYYİT KUTUP VE MÜSLÜMAN KARDEŞLER: LİBERALİZM VE SOSYALİZME KARŞI RADİKAL İSLAMIN DOĞUŞU

Nasır, ihtilalin ardından orduya kendi isteği doğrultusunda bir düzen vermiş ve tüm ülke çapında örgütlü tek muhalif güç olan Müslüman Kardeşleri tasfiye ederek kendi otoritesinin önündeki en büyük engeli kaldırmıştır. Buna rağmen Müslüman Kardeşler'in fikir ve ideolojilerini hiç bir zaman tam olarak susturamamıştır. Hareket, 1954'te yediği ağır darbeye rağmen varlığını sürdürmeye gizli bir şekilde devam etmiştir. Zeynep Gazali, büyük bir gayret göstererek sürgündeki Müslüman Kardeşler mensuplarının da yardımıyla, dağılan örgüt üyelerini toparlamaya çalışmıştır. Gazali, ilk etapta, yardım etme amacıyla ülke genelindeki eski Müslüman Kardeşler mensuplarıyla temasa geçmiştir. Daha sonra da İskenderiye ve Kahire'de oluşturulan küçük gruplarda örgütsel faaliyetlere kalındığı yerden devam edilmiştir.¹⁹⁸ Bu tarihten sonra Müslüman Kardeşler ideolojisinde bazı farklılıklar meydana gelmiştir. Bu farklılıklardan dolayı hareket içerisinde bölünmeler meydana gelmiştir.

¹⁹⁵ Ozan Ömerci, **Mısır: Siyasi Tarihi ve Bugünü**, [http://www.politikadergisi.com/makale/misir-siyasal-tarihi-ve-bugunu\(05.03.2012\)](http://www.politikadergisi.com/makale/misir-siyasal-tarihi-ve-bugunu(05.03.2012))

¹⁹⁶ Güler, a.g.e. s.108.

¹⁹⁷ Osman, a.g.e., s.17.

¹⁹⁸ Turan, **İslami Hareketler**, a.g.e. s.49

Seyyit Kutup, gençlik yıllarında kendi kuşağında yaşayan birçok genç gibi sosyalizmin etkisinde kalmıştır. “Seyyid Kutub, üniversite yıllarında Batılı gibi giyinen, Klasik Batı Müziği dinleyen, Hollywood filmleri izleyen, Darwin, Einstein, Lord Byron ve Mary Shelley’e özel ilgi duyan, Fransız edebiyatını (özellikle Victor Hugo’yu) çok seven biri iken, 1930’lu yıllarda Filistin’deki Yahudi varlığına verdiği destek yüzünden İngiliz düşmanı olacak, 1940’lı yıllarda Pakistan’ın kurulmasında büyük rolü olan Cemaat-i İslamîye örgütünün kurucusu Ebulula Mevdudi’den etkilenerek, sosyalizm, kapitalizm ve komünizm gibi ideolojilerle hesaplaşacak, Kuran’ı sadece dinî değil, sosyal ve ideolojik bir metin olarak yeniden keşfedecekti.”¹⁹⁹

Kutup, daha çok siyasi ve sosyal konular üzerine eğilir. Eserlerinde hükümeti hedef alan çok ciddi eleştirel analizlerde bulunmuştur. Ayrıca, Müslüman Kardeşler ile kurduğu ilişkiyi de ideolojik anlamda zaman içerisinde geliştirmiştir. Onların desteği ile de Yeni Fikir adlı bir dergi çıkartmıştır. Tüm bu olan biten faaliyetler yönetimin dikkatini çekmiştir. Kutup, tutuklanarak hapishaneye konulmak istenmiş, fakat; Kutup’un Vefd Partisi’ne mensup olan önemli dostları sayesinde bir vesile bularak tutuklanmaktan kurtulmuş ve hükümet tarafından Amerika’ya sürgüne gönderilmiştir. Hükümetin Kutub’u Amerika’ya göndermesindeki amacı ise; Kutup’un idareye zıt olan fikirlerini değiştirmeye çalışarak hükümet üzerindeki fikri baskısının kaldırılmasıdır.²⁰⁰

Seyyid Kutup, Müslüman Kardeşler hareketini Hasan el Benna’dan sonra fikren yeniden diriltiren ve kısmen de olsa radikalleştiren bir liderdir.²⁰¹ Amerika’da bulunduğu süre içerisinde Batı medeniyetini yaşamsal alanlarında inceleme fırsatı bulan Kutup, Mısır’a döndüğünde ise bu medeniyeti yazdığı ilmi eserler ile eleştirmiştir.

Seyyit Kutup, Müslüman Kardeşler hareketine katılmasını: “Ben 1951 yılında doğdum.” diyerek bu değişimin kendisi için önemini ifade etmiştir. Kutup, yazdığı eserler ile Benna’nın bıraktığı ideolojik boşluğu doldurarak teşkilatın kısa süre içerisinde yeni bir lideri haline gelmiştir. Kutup’un, kendi eserlerinde²⁰² vurguladığı “cahiliye toplumu” kavramıyla başta Nasır’ın Sosyalist Arap Cumhuriyeti olmak üzere tüm bölge rejimlerinin kastettiğini anlamak hiç de zor değildir. Nitekim Kutup, Yoldaki İşaretler adlı eserinde

¹⁹⁹ Ayşe Hür, **Müslüman Kardeşler Kimdir?**, <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-musulman-kardesler-kimdir.htm>(09.10.2013)

²⁰⁰ Turan, **İslami Hareketler**, s.66.

²⁰¹ Abdullah, a.g.e. s.127.

²⁰² Bknz: Seyyid Kutub, **Yoldaki İşaretler**, Özgün Yayıncılık, Ankara, 2001

mevcut toplumların tamamının cahiliye olduğunu hiç bir teville imkân vermeyecek şekilde ifade eder.²⁰³

Kutup, Benna'nın ölümünün ardından harekette aktif olarak yer almıştır. Kardeşlerin içerisinde Kutup'u aktif bir hale getiren en önemli özelliği; Batı ve Batı'nın sömürge devlet sistemlerini eleştirmesidir. Ayrıca, İslami düşünceyi tanımayan Batı medeniyetini "cahiliye" olarak nitelemesi ve Benna'nın İslam metodolojisi çerçevesinde bütün Müslümanların birlikteliğini savunma fikirlerini savunmasıdır.

Seyyit Kutup'un bir önemli özelliği de; Batı medeniyetini derinlemesine tetkik etmesi, sosyalizm ve kapitalizmin günümüz toplumlarında insanlara özellikle de Müslümanlara mutluluk ve refah getiremeyeceğine olan inancıdır. Kutup'un şahsi fikirleri, Müslüman Kardeşler Cemiyetine katıldıktan sonra, sadece bulunduğu grupta sınırlı kalmamıştır. Kutup'un bazı fikirleri Pakistan'da ortaya çıkan ve el-Mevdudi'nin önderlik ettiği Cemmat-i İslami başta olmak üzere birçok İslami grup tarafından benimsenmiştir.

Kutup'un devrimci yaklaşımına liberal paradigmalara bakılacak olursa; Kutup'un yaklaşımı ile liberalizmin bazı temel varsayımları arasında benzerliklerin bulunduğunu görürüz. Şöyle ki; Locke'a göre; bireyler, kendilerinin özgürlük haklarına tecavüz edenleri cezalandırma hakkına sahiptir. Ancak, sadece hakkı çiğnenen bireyler tazminat alma hakkına sahiptirler. İnsanlar, kendi bireysel hak ve özgürlüklerine olan saldırıları daha etkin bir şekilde önlemek ve zararlarını tazmin ettirmek için, bir sosyal sözleşme ile devleti meydana getirirler. Bunu yaparken bireyler, kendilerini devlete karşı savunma hakları saklı kalmak kaydıyla, doğa durumunda sahip oldukları hakları çiğneyen kurum ve kişileri cezalandırma hakkını tamamen siyasi otoriteye devrederler. Böylelikle siyasal itaatın temeline de bireylerin rızası yerleştirilmiş olur. Ancak, bireylerin siyasal otoritenin yönetimi altına kendilerini sokmaları anlamında gösterdikleri bu rıza, koşulsuz bir teslimiyet de değildir. Devletin, asli amacı olan birey haklarını korumak görevini yerine getirmekte başarısız olması veya bizzat bu haklara kendisinin tecavüz etmesi halinde, bireyler açısından sözleşme hükümsüz sayılıp, devlete karşı başkaldırma hakkı doğar.²⁰⁴ Buna paralel olarak Kutup; devlet, İslam'a ve İslam'ın getirdiği kanunları uygun

²⁰³ Turan, **İslami Hareketler**, s.67.

²⁰⁴ Bican Şahin, **Liberal Demokrasinin Temelleri: Güncel Demokrasi Tartışmaları**, Oreon Yayınları, 2008, s.12.

olmadığında, yani ilahi iradenin emir ve yasaklarının uygulanmaması yönetimin devrilmesi ve yöneticilerinin tekfir edilmesi için yeterlidir.

Kutup'a göre gerçek anlamda İslam, Kuran'ın belirttiği İslam'dır. Kutup, Yunan felsefesi ve mantığının, Fars düşünce ve mitolojisinin, Yahudi hurafeleri ve Hıristiyan metafiziğinin zamanla İslam dinine karıştırıldığı için İslam'ın, sahabe dönemindeki saflığını yitirdiğini söylemiştir. Kutup, eylem sisteminin temeline Mısır toplumunun yeniden İslami eğitime ihtiyaç duyacak kadar İslam'dan uzaklaştığını, bir cahiliye toplumuna dönüştüğüne inanmıştır. Bunun tedavisinin ise ancak İslami şuuru tekrar canlandırmak ve hayata geçirmekle mümkün olacağından bahsetmektedir.²⁰⁵ Kutup bundan dolayı, Batı fikir akımlarının hepsine karşı tekfirci bir vaziyet almıştır. Neticede Kutup'un düşünce yapısı açısından İslam'ın kuralları haricindeki felsefi akımlardan yararlanılarak ortaya konulan ideolojiler, Müslüman ülkelerin siyasal iradelerine bir fayda sağlamamaktadır.

Müslüman Kardeşler'e karşı gösterilen düşmanlık ve baskıların artması ile beraber hareket çok sert bir yapıya bürünerek radikalleşme eğilimi göstermiştir. Böylece eski konumuna göre hükümete ve hükümetin uygulamalarına karşı daha fazla tepki nitelikli bir vizyon kazanmıştır. Nasır rejiminin zindanlarında, devrimsel ve daha sert söylemler ile üslubu sertleşen Müslüman Kardeşler, birçok İslami radikal ideolojinin de fikir önderi olmuştur. Nasır rejimindeki Müslüman Kardeşler'in temel toplanma yerleri olan hapishane ve işkence hücreleri, hareketin daha sonraki yıllarda söylem değiştirmesinin ve bölünmesinin de ilk başladığı yerler olmuştur. Sonraki yıllarda ise, birçok üyesinin hapishanelere girmesi ve uzun seneler ceza almaları Müslüman Kardeşler için olağan bir durum haline gelmiştir. Batı medeniyeti karşıtı, radikal görüşlü ve militarist yapılı düşünceyi benimseyen Kutup, kendisine has İslamcı düşünceyi bu hapishanelerde geliştirmiştir.²⁰⁶

1952 devriminden sonraki yıllarda Seyyit Kutup önderliğinde gerçekleşen radikal değişimleri İslamoğlu şöyle anlatmaktadır²⁰⁷: “Kardeşler tamamen fesih edilip şubeleri kapatılmış ve mal varlığına el konulmuştu. Ayrıca, onbinlerce mensubu zindanlarda çürütülmüştü. Aynı yıl Seyyit Kutup da içeri alınmış ve 15 yıl hapse mahkûm edilmişti.

²⁰⁵ Cihat Başpehlivan, **İhvan-ı Müslimin Teşkilatı Fikri ve Siyasi Yapısı**, <http://www.haksozhaber.net/ihvan-i-muslimin-teskilati-fikri-ve-siyasi-yapi-2-24049h.htm> (10.10.2013)

²⁰⁶ Avşar, a.g.t.,s.34.

²⁰⁷ İslamoğlu, **İslami Hareketin Tarihi Seyri**, a.g.e.,s.255.

Kutup zindanlarda Benna'nın aktivitesini akideci ve fikri bir temele oturtmak için birçok eser kaleme almıştır. Bu temelin, İslami değerler ile cahili değerlerin birbirlerinden ayrılması ile başladığını derinlemesine ele almıştır. Seyyit Kutup hapisanede yazdığı Yoldaki İşaretler eserinde İslam ile Cahiliye'nin bütün sıfatlarını ortaya dökerek tanımlamalarda bulunmuştur.” Mısır ve İslam ülkelerinin siyasi hayatında Kutup'un yeri oldukça önemlidir. Bunun nedeni, Kutup'un mevcut rejimleri tanınamaması ve bu rejimlerin liderlerinin ise birer modern Firavun olduğunu iddia etmiş olmasıdır.

Kutup, dünyada iki sistemin varlığından bahseder; Bunlar; Hizbullah ve Hizbu's-Şeytandır. Allah'ın partisi olan Hizbullah, Allah'ın yeryüzündeki halifesi olarak hareket edenleri ve dünyayı O'nun hükmü ile yönetenleri temsil etmektedir. Geri kalan diğer yönetimler ise şeytanın partisi olan Hizbu's-Şeytanı temsil etmektedir. Bunlar, Allah'a karşı gelmek için kendi aralarında koalisyon oluşturmaktadır.²⁰⁸ Kutup, Batılı kavram ve ideolojileri yalnızca Batının kendi çıkarları için oluşturdukları varsayımlar olarak görmektedir. Onun bu gibi düşünceleri kendisinin Batılı fikir ve ideolojilerden hem daha da çok uzaklaşmasını hem de onlara karşı daha da sert şekilde mücadele etmesine sebep olmuştur.

Seyyit Kutup'un fikirleri birçok farklı kişi tarafından oldukça değişik şekillerde algılanmıştır. Kutup, kimilerince İslâmî radikalizmin kurucusu olarak görülmüş kimilerince el Kaide gibi terör örgütleri tarafından cihat meselesi gibi konularda yazdığı eserler temel referans alınmıştır.²⁰⁹

Kutup, laiklikle dindarlığın aynı toplumda sorunsuzca bir arada bulunamayacağını söylemiştir. Bundan dolayı İslam ülkelerinde mevcut laik yapıdaki rejim ve yöneticilerin yıkılmasını öngörmüştür. Ona göre demokrasi bir Batı icadıydı. Ulusçuluk da, İslam'ı yozlaştırmak için kullanılmaktaydı ve aslen İslam'ın en büyük düşmanıydı. Ona göre, esas olan, İslam dünyasını bir halife yönetiminde bir araya getirmektir.²¹⁰ Kutub'un bu düşünceleri dünya çapında birçok radikal İslami gruplar tarafından benimsenmiştir. Bu gruplar kendi mevcut laik rejimlerine karşı Kutup'un düşünceleri çerçevesinde cephe

²⁰⁸ Süleyman Arslantaş, **Seyyit Kutup'un Demokrasiye Bakışı**,

<http://www.rahle.org/index.php/makaleler/119-makaleler/kavram-dnyas/slam-dncesi/20628-seyyid-kutubun-demokrasiye-bak-as> (16.10.2013)

²⁰⁹ Tayfun Atay, **Müslüman Kardeşler Nedir Ne değildir?** <http://t24.com.tr/yazi/musluman-kardesler-nedir-ne-degildir-iv/3264>(10.10.2013)

²¹⁰ Taş,(26.04.2013)

almışlardır. Hatta bundan dolayı Seyyit Kutub'un bazı eserleri birçok İslam ülkesinde seküler rejimler tarafından yasaklanmıştır.

15 Mart 1965 yılında % 99 oy oranı ile iktidara gelen Nasır, yeniden başkanlığa seçilmiştir. Bu dönemde ülkedeki muhalif hareketler büyük ölçüde kontrol altına alınmış; Müslüman Kardeşler gibi rejime radikal bir şekilde düşman olan gruplar ise yasadışı ilan edilmiştir. Ülkenin toplumsal yapısında önemli yer tutan dini müesseseler ve vakıfların birçoğu kapatılmış veya faaliyetleri minimize edilmiştir. Camiler devlete bağlanarak çeşitli İslami gruplardan kişiler hapslere atılmış ve bu suretle, Nasır güç ve otoritesini halka zorla kabul ettirmeye çalışmıştır. Nasır son olarak ise el-Ezher Üniversitesini devlet tekeline almış ve eğitim müfredatında önemli değişiklikler yaparak bu üniversiteyi pasifize etmiştir.²¹¹ Watt'ın ifade ettiği gibi,²¹² “En dikkate değer toplumsal reform programı siyasi faaliyetlerinden dolayı 1965'te idam edilen üyelerinden biri Seyyid Kutub tarafından yazılmış olan “İslam'da Toplumsal Adalet” adlı kitapta öne sürülmüştür.”

1965 yılında, İhvan iç siyasette tekrar güçlenince Nasır rejimi ve yöneticileri tarafından mevcut düzeni yıkmak suçundan Seyyid Kutub'un yazdığı 'Yoldaki İşaretler' adlı kitabı bahane edilerek Kutub ve kırk bin Müslüman Kardeşler üyesi zindanlara atılmıştır. Müslüman Kardeşler aleyhine öylesine bir kamuoyu oluşturulmuştu ki, gerçekten bunların terör olaylarına karıştığı propagandası ile halkın zihninde harekete karşı nefret uyandırılmak istenmiştir.²¹³

İç siyasetteki gelişme ve Mısır rejiminin korkuları şöyle özetlenebilir; Nasır tek partili ulusalcı bir rejimin lideriydi ve muhalefeti tamamen elimine etmeyi ustalıklı başarmıştı. Nasır, tüm siyasi gücü elinde toplamak amacıyla, bütün İslamcı grupları çeşitli yollarla siyasi arenadan silerek pasifsiz etti. Bunu yapmak için kullandığı yöntemler en basit şekilde cezaevine koymaktan idama kadar uzanmıştı. Nitekim etkili bir İslami ideolog hem de Müslüman Kardeşler'in radikal bir üyesi olan ve fikirleri ile binlerce insanı etkilemeyi başaran Seyyit Kutub'un, 1966 yılında idamı bu sürecin bir ürünüydü.²¹⁴ İdam sehvasında son bulan hayatı ile İslam toplumlarında yer alan mücadeleciler radikal

²¹¹ Sancak, a.g.e.,s.44.

²¹² Watt.a.g.e. s.88.

²¹³ Nevzat Çiçek, **İhvan-ı Müslimin Tarihi**, <http://www.timeturk.com/tr/makale/nevzat-cicek/ihvan-i-muslimin-tarihi.html> (19.10.2013)

²¹⁴ Mehmet Özkan, “Mısır Dış Politikasında Filistin ve Yansımaları”, *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 4, Sayı 1, 2009, s.89.

muhafazakâr akımlar tarafından lider haline gelen Seyyit Kutub, 1970’lerden sonraki küresel dengeleri sarsmaya başlayan İslamcı hareketin en büyük düşünsel önderi olmuştur. Kutup, İslam ülkelerinde ortaya çıkan birçok radikal grupların faaliyet programlarında en çok referans aldıkları fikir adamı haline gelmiştir.²¹⁵

4.4. MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİNDE BÖLÜNMELELER

Siyasal ve toplumsal düşünce tarihinde ve diğer ideolojik akımlarda da rahatlıkla gözlemlenebileceği gibi; zaman içerisinde Müslüman Kardeşler hareketinin içerisinde de bölünmeler meydana gelmiştir. İlk olarak Benna’nın döneminde vuku bulan ayrılmalar, 1952 Devrimi’nden sonraki baskı yıllarında hapisanelerde uzun müddet kalan bazı üyeler tarafından ise radikal ve militarist bir düşünceye bürünmüştür. Bununla beraber Müslüman Kardeşler ideolojisinin muhafazakar kanadı olarak, faaliyetlerine büyük çoğunlukla Benna’nın bıraktığı öğretiler doğrultusunda devam etmiştir. Bu bölüm hareketin bölünmesinde radikal unsurların ayrılması ve muhafazakar olanların demokrasiye yakınlaşmasını göstermesi adına büyük önem arz etmektedir.

4.4.1. Geleneksel Müslüman Kardeşler Grubu:

İslamoğlu’nun da konuya açıklık getirdiği gibi ²¹⁶ ;“Müslüman Kardeşler teşkilatındaki bölünmeler, teşkilat üyelerinin Nasır rejimi tarafından tutuklanıp hapse atıldığı 1954 tarihine kadar uzanmaktadır. Bu dönemde maruz kalınan işkence ve kötü muameleler bazı Müslüman Kardeşler mensuplarının rejime bakış açılarını daha da sertleşmesine yol açmıştır. Fikirler, bu yeni şartlar göz önünde bulundurularak yeniden şekillenir. Ama bazıları, özellikle de örgütün yaşlı üyeleri her şeye rağmen mutedil tutumlarını korumakta ısrar ederler. Daha ziyade metot ve söylemde kendini hissettiren bu ayrışma, Nasır’dan sonraki diğer iktidarlarda da devam etmiştir.

Müslüman Kardeşler Hareketi içerisindeki ayrışma genel itibariyle bakıldığında hapisane yıllarında kaleme alınan iki esere dayanmaktadır. Daha sonra inkılabi hareketlerin tabanını oluşturacak kesimin çoğunu örgütün genç üyeleri teşkil eder. Bu gençler üyeler Kutub’un Yoldaki İşaretler’de işlediği fikir örgüsünü benimserken, büyük bölümünü yaşlıların oluşturduğu diğer üyeler de Hasan el Hudeybi’nin “Hüküm Verenler Değil Davetçiler” adlı kitabını ölçü alır. Söylem ve eylemde bazı temel farklılıklarla

²¹⁵Turan, **İslami Hareketler**, s.64.

²¹⁶ Turan, **İslami Hareketler**, a.g.e. s.137.

sonuçlanacak bu ayrışma Mısır'la sınırlı kalmayıp İslam Dünyasındaki tüm İslami hareketleri derinden etkiler.” Müslüman Kardeşler'in gelenekçi kısmının temelde inandıkları metod, insan unsuru ile alakalıdır. Gelenekçiler, insanların terbiye edilmesi ve İslam'a kazandırılmasıyla sistemin de ıslah edileceğini savunurken, yenilikçiler ise tek ıslah yolunun mevcut sistemin baştan sona yıkılması gerektiği görüşündedirler.

Müslüman Kardeşler, hükümetin örgüt üyelerini serbest bırakmasıyla istemeyerek de olsa açık bir uzlaşma yanlısı olmuştur. Bu uzlaşma neticesinde çıkan ihtilaf, diğer Arap ülkelerindeki teşkilatlara da yansımıştır. Bu gruplardan her biri ülkesindeki mevcut siyasi rejime karşı ya uzlaşmacı ya da radikal bir tavır takınmak zorunda kalmıştır. İhvan hareketinde uzlaşma ve itidal yolunu benimseyenlerin başında, hareketin Benna'dan sonraki lideri Hasan el-Hudaybi ve ölümünden sonra liderliğe getirilen Ömer Tilmisani gelmektedir. Hudaybi, 1973'te hareketin çeşitli gruplara ayrıldığını görerek uzlete çekilmiş ve ölene kadar harekete ait bütünlerden uzak durmuştur. Hudaybi olsun, onun yerine geçen Tilmisani olsun İslami hedef ve nizamın zor ve şiddet kullanarak yerleşeceğine ve inkılâbın bu yolla zafere ulaşacağına inanmıyorlardı.²¹⁷ Onlara göre problemlere yaklaşım tarzı çok açıktır: Pozitif bir mücadele, yani dâhilde şiddetten uzak durmak ve toplumdaki fertleri teker teker aydınlatmaktan geçecek bir süreç, devrimsel bir kurtuluş hareketinden çok daha anlamlıydı. İleriki yıllarda demokratik sistemin İslam ülkelerinin, başta Mısır olmak üzere, yönetim biçimi olabileceği söylemi yaygınlaşmıştır.

4.4.2. Kutupçular Grubu:

Kutup, Müslüman Kardeşlere katıldığı ilk günden itibaren farklı düşünce ve tezleriyle birçok noktada Müslüman Kardeşlerin gelenekselliği savunan muhafazakar grubu ile çatışmıştır. Kutup, İslami akide anlayışını, eylem ve hâkimiyetin sadece Allah için yapılması, sosyal adalet, cihat bilinci, cahiliye toplumunun durumu, emperyalizm zulmünün tanımı gibi birçok temel noktalarda İslam'a yeniden mücadelecı ve devrimci bir üslup ile tanımlamıştır. Ona göre cahiliye düzeni içinde yaşayan Müslüman'ın takınması gereken tavır; düşünce bazında ayrılmak, eylem bazında uzlaşmaktır.²¹⁸

Müslüman Kardeşler hareketi arasında yaşanan ayrılık, hareketin Muhafazakar kesimi tarafından yayınlanan Davet Dergisi'ne de yansımıştır. Mesela; Kutup ve

²¹⁷ İslamoğlu, **İslami Hareketin Tarihi Seyri**, a.g.e., s.258.

²¹⁸ İslamoğlu, **İslami Hareketin Tarihi Seyri**, a.g.e., s.261.

takipçilerinin aksine, Davet Dergisi'ne yansıyan makalelerde daha çok İslam, Yahudilik, Laiklik gibi konulara yoğunlaşmışlardır. Eleştiri okları rejimi direkt olarak etkilemeyen bu unsurlar üzerine yöneltilmiştir. Aslında bu, Müslüman Kardeşler'in, geleneklerine, tarihine aykırı bir durum değildir. Kutub, cahiliyye, tağüt kavramlarını Mısır'daki mevcut rejimi de içine alacak şekilde yorumlayıncaya kadar teşkilatın söyleminde düşman olarak sadece İngilizler yer almaktaydı. Monarşinin tüm hatalarına rağmen Kutup tarafından hedef alınmamaya çalışılmıştır.²¹⁹

Müslüman Kardeşler arasında olan ayrılıklar, 1960'lı yılların ortalarına gelindiğinde daha da netlik kazanmıştır. Kutupçular ve gelenekselcileri takibe çalışanlar olmak üzere güçlü iki kanat vardı. Bu iki akımın temel ihtilaf noktası “düzene karşı tavır belirleme” üzerinde yoğunlaşıyordu. Müslüman Kardeşler'in muhafazakar grubuna göre; mevcut düzen tamamen bozulmamıştır, ıslah edilmesi mümkündür derken; radikal görüşü savunanlar -yani Kutupçular- ise; “Düzen baştan sona kadar bozulmuştur, dolayısı ile mevcut düzenin ıslahı mümkün değildir” diyerek radikal bir tavır sergilemiştir. Ayrıca hareketin birçok üyesinin haksız yere tutuklanması ve öldürülmesi, muhafazakar Müslüman Kardeşler'in, gelenekçi bir çizgi izlemesi ve bunların siyasal değişimler karşısında pasif bir politika benimsemesi de radikal kanadın güçlenmesini sağlamıştır. Mısır'da vuku bulan politik olaylar Müslüman Kardeşler hareketini olumsuz etkilemiştir. Gelenekselci muhafazakar Müslüman Kardeşler grubundan Kutupçu grup ayrılmış, daha sonra ise Kutupçu gruptan da daha radikal diğer bir grup olan et-Tekfir adında bir grup ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllara yaklaşıldığında Mısır'da İslami hareket; Selefilere, Cihat, Tekfir, Kutupçular, Müslüman Kardeşler, el Cemaatü'l İslamiye olmak üzere birbirinden oldukça farklı görüşleri savunan gruplar ortaya çıkmıştır.²²⁰

4.4.3. Tekfirciler Gurubu:

Müslüman Kardeşler arasındaki bölünmelerin içerisinde en güçlü kanadı oluşturan grup Tekfircilerdir.

Tekfirciler Mısır'da şu şekilde gelişmiştir: “Hareketin kurucusu Şükrü Mustafa daha sonra İslamcılarının militan deposuna dönüşecek olan Asyut'un bir köyünde 1942 yılında doğar. Gençliği ve eğitim hayatı ailesinin o daha çocuk yaşta iken tanıştığı Asyut'ta

²¹⁹ Turan, **İslami Hareketler**, a.g.e. s.140.

²²⁰ İslamoğlu, **İslami Hareketin Tarihi Seyri**, a.g.e.s.257.

geçer; hayatının akışını değiştirecek Müslüman Kardeşler ile tanışması da bu şehirde girdiği Ziraat Fakültesi yıllarında gerçekleşmiştir. O da; Nasır'ın 1965'te Müslüman Kardeşlere karşı başlattığı ikinci baskı dalgasından kurtulamamıştır. Üniversitede Kardeşlere ait bildiri dağıttığı gerekçesi ile tutuklanıp önce Tere Hapishanesine daha sonra da Zebol toplama kampına gönderilir. Şükrü Mustafa, Müslüman Kardeşler ile başlayan fikri dönüşümünü altı yılını geçirdiği bu kamplarda tamamlamış. Hapishane süresince diğer arkadaşları ile birlikte Seyyit Kutub'un Yoldaki İşaretler'ini derinlemesine inceleyip genel sonuçlar alır. Eserin ifade ettiği genel mesaj üzerinde hemfikir olmalarına mukabil kavramların yorumlanmasında bazı farklılıklar görülmüştür. Farklılık ve tartışmalar daha ziyade cahiliyyeden ayrılma noktasında yoğunlaşmıştır. Bir grup cahiliyyeden ayrılmanın somut değil soyut anlamda olduğu, bundan manevi uzletin kast edildiğinin anlaşılması gerektiği görüşündedir. Onlara göre mevcut Mısır toplumu cahili bir toplumdur, dolayısı ile tekfir edilmesi gerekir ama doğuracağı zararlar göz önünde bulundurularak kalben yapılmasının daha doğru olduğunu ifade eder.”²²¹ Mısır'ın bazı bölgelerinde birçok üyesi bulunan bu hareket, ilerleyen yıllarda siyasal amaç gözeten bir radikal hareketten ziyade terör saldırıları ile dile getirilen militarilize edilmiş bir yapıda yaşamını devam ettirmiştir.

Şükrü Mustafa, ilk olarak Nasır'ın mutlak surette bir kafir olduğunu ilan etmek ile fikri mücadeleye başladı. 1965-1971 yılları arasında hareketin düşünce yapısını çok zayıf ilkeler ile ortaya koyan Şükrü Mustafa, birçok konuda pasif olarak nitelediği Müslüman Kardeşler'den ayrılmıştır. Et-Tekfir'in en temel düşünceleri şunlardır: Toplum devlet ve fert olarak kâfirdir. Beşeri hükümetler kâfirdir, her türlü günah şirktir ve büyük günahları işleyen de kâfirdir. Ayrıca Tekfirciler; düzene karşı çatışma hareketlerinden hiçbirini onaylamadığı gibi, cihat fikrini de kabul etmemekte ve günümüzde veya gelecekte bir İslam devletinin kurulmasının gerekliliğine inanmamaktadırlar.²²² Bu da onları geleneksel Müslüman Kardeşler ve Kutupçuların görüşlerinden ayıran diğer bir noktadır. Tekfir grubu mensupları siyaset ile meşgul olmaktan kendilerini uzak tutmuşlardır.

Sonuç olarak bakıldığında Mısır rejimi kendi çıkarlarına uygun olan Arap sosyalist rejimini savunurken, gelenekçi Müslüman Kardeşler'in ise, radikalleşen Kutupçu ve Tekfirci gruba karşılık demokrasiye daha çok yaklaştıkları savunulabilir. 1965'ten itibaren

²²¹ Turan, **İslami Hareketler**, a.g.e. s.146.

²²² İslamoğlu, **İslami Hareketin Tarihi Seyri**, s.262.

Müslüman Kardeşler siyasetle seçim ve propaganda yolu ile daha çok alakadar olmaya çalışmıştır.

Liberal açıdan değerlendirdiğimizde ise mevcut rejim, düşünen bireylerin ifade hürriyetine tecavüz ederek fikir özgürlüklerini sınırlandırmak istemiştir. Ayrıca Montesquieu'nun, yönetimde zararlı olarak nitelendirdiği yasama, yürütme ve yargı erkinin tek elde olması, mevcut Nasır rejiminin en belirgin özelliğiydi. Belki de Nasır'ın gerek İsrail ile olan ilişkileri, gerekse Amerika'ya karşı takındığı korkusuz tavrı bu güçleri elinde bulundurmasından kaynaklanmaktaydı. Ayrıca Mısır'da Nasır rejimi süresince halk hiçbir zaman gerçek anlamda iktidar olmamıştı.

4.5. 1967 ARAP-İSRAİL SAVAŞI: NASIR'IN MAĞLUBİYETİ İSLAMCILARIN GALİBİYETİ

Arap-İsrail çatışmaları, Nasırcı siyasal düşünce şeklinin oluşmasında ve olgunlaşmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Hatta denilebilir ki; eğer bölgede Filistin sorunu olmasaydı, bölgede bulunan otokratik askeri rejimler kendi iktidarlarını ayakta tutamayacaktı. Çünkü bu askeri diktatörler kendi halklarına büyük bir düşmanın var olduğu korkusunu yayarak, hem halkın kendilerine olan itaatlerini hem de iktidarlarına karşılık muhalefette bulunabilecek potansiyel grupların kontrolünü sağlamaya çalışmışlardır.

İsrail ile olan çatışmaların kronolojik tarihiyle, Siyasal İslam'ın Ortadoğu'da güç kazanıp gelişmeye başlaması arasında sıkı bir ilişki olduğu görülmektedir. Müslüman Kardeşler hareketi 1928'den itibaren Mısır siyasetinde var olmasına rağmen toplum bazında çok etkili bir örgüt değildi. 1948 yılında İsrail ile olan savaştan Mısır ordusunun mağlup olması ve birçok örgüt üyesinin savaşa gönüllü olarak katılması ve cephede önemli başarılar elde etmesiyle bağlantılı olarak Mısır toplumunda Müslüman Kardeşlerin etkisi ön plana çıkmıştır. 1952 yılından sonra toplumda Nasır'ın rolü ve nüfuzunun arttığı açık bir şekilde gözlemlendi. 1967 yenilgisi ile beraber toplumda Müslüman Kardeşler başta olmak üzere dini yönelimler tırmanışa geçmiştir.²²³

Manaz'ın da ifade ettiği gibi ²²⁴ “Mısır'ın 1967 yılında İsrail'e karşı yenilişi Müslüman Kardeşler'in ülkede tekrar güç kazanmasını ve tabana yayılmasını sağlanmıştır.

²²³ Abdulfettah, a.g.e. s.199.

²²⁴ Manaz, a.g.e. s.124.

Müslüman Kardeşler mağlubiyetin asıl nedeninin Nasır yönetiminin İslami yaşam ve inançtan uzaklaşığına ve bunun bir ilahi ikaz olduğuna inandılar. Ayrıca Nasır yönetimini Müslümanlara zulüm etmekle suçladılar.”

Müslüman Kardeşler tarafından bakıldığında İsrail’e mağlubiyetin ana sebebi Müslümanların inançlarından uzaklaşması ve Müslümanların kâfirler tarafından yönetilmesidir. Müslüman Kardeşler’in ve Müslüman âlimlerin içerisinde büyük bir popülaritesi olan Yusuf el Kardavi, Müslümanların İsrail ile olan savaşlarda neden mağlubiyete uğradıkları sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:²²⁵ “İsrail zafer elde etti biz ise birçok sebepten dolayı hezimete uğradık bunların en önemli sebebi şudur; Onlar bir tek devletten ibaret. Biz ise on kusur devletiz onların iradesi bir, hedefleri bir, araçları belirlenmiş kimselerdi ve iradeleri farklı farklı ve dağınık ve hedefi belli olmayan bir toplulukla savaşıyorlardı.” Bu da Mısır ve İslami grupların dezavantajlarını göstermektedir.

1952-1967 yıllarında Arap sosyalizmi ile yönetilen Mısır’da Müslüman Kardeşler gibi rejime muhalif gruplar yasa dışı ilan edilmiştir. İslamcı camianın siyaset ve sosyal hayattaki etkisi rejim tarafından silinmeye çalışılmıştır. Vakıf ve hayır kuruluşlarına ait arazileri devlet kendi kontrolü altına alarak dini müessese ve hayır kurumlarının faaliyet alanlarını kısıtlamıştır. 1967 savaşında Mısır’ın mağlup olması rejimin çöküşünü haber verirken Müslüman Kardeşler’in ise Mısır tabanında etkisinin artmasına sebep olmuştur. Müslüman Kardeşler, Nasır’ın uluslararası ilişkilerdeki başarısız politikalarını fırsat bilerek bundan olabildiğince faydalanmıştır. Müslüman Kardeşler, Arap-İsrail savaşındaki yenilgiyi kendi lehlerine kullanarak toplumdaki saygınlıklarını arttırmışlardır. Bu gelişmeler ile Müslüman Kardeşler’in Nasır’a olan muhalefetin çoğalmasını ve kuvvetlenmesini gaye edindikleri rahatlıkla söylenebilir.

Filistin Savaşı sadece Mısırlı resmi askerler için değil aynı zamanda yarı askeri nitelikte olan ve gönüllü olarak şehit olmak ve kutsal toprakları Siyonistlerden kurtarmak için çarpışan Müslüman Kardeşler’e de bir eğitim alanı sağladı.²²⁶ Mısır’da perde arkasında varlığını sürdüren siyasi rekabet, Filistin sınırlarının içlerinde de devam etmiştir. Müslüman Kardeşler kendi prensiplerine yakın İslami grupları desteklerken Nasır ise Filistin Kurtuluş Örgütünü (FKÖ) desteklemiştir.

²²⁵ Kardavi, **İslam Ümmeti Hayal mi Gerçek mi?**, s.48.

²²⁶ Lutfi- Marsot, a.g.e.,s.102.

1968 yılına gelindiğinde askeri istihbarat yetkilileri Nasır'a ordu içerisinde Müslüman Kardeşler'in etkili olmaya başladığını, özellikle genç subayların kırsal bölgelerde etkili olduğu hakkında bir rapor sunmuşlardır. Fakat 1967 savaşında başarı gösteren bu subayların ordudan uzaklaştırılarak pasifize edilmesinin topluma rahatsızlık vereceğini düşünen Nasır, yalnız 10-15 subayın disiplinsizlik gerekçesiyle ordudan atılmasına izin vermiştir. Nasır, 1967'de İsrail karşısında alınan yenilgi nedeni ile görevini bırakmak istemişse de bilinçli bir şekilde yine Nasır tarafından organize edilen protestolar ve destek yürüyüşlerinde Nasır yanlılarının sokaklara dökülerek Nasır'ın görevinden istifa etmemesini istemesi üzerine Nasır istifa etmeyerek tekrar devlet başkanlığını sürdürmeye karar vermiştir.²²⁷

Nasır Mısır ve Ortadoğu toplumları için bir karizmatik liderdi. Nasır'ın en büyük sınavı 1967 Savaşı oldu ve bu sınavındaki başarısızlığıyla iktidarı sorgulanmaya başlandı. Hüseyin'in de ifade ettiği gibi²²⁸: “Tarih boyunca karizmatik liderler her zaman tuzaklar ile karşı karşıyadır. Karizmatik lider belki devleti bütünleştirebilir ama kendi otoritesini öylesine tekeline almış ve otoritesinin bekasına öyle kapılmış olabilir ki, kendi kurduğu veya kendisinin etrafında dönen sistemi kurumsallaştıramayabilir çoğu kez bu gibi liderler, iktidarı kendilerinde toplamaya çalışırlar ve kendi otoritelerini politik sistem için öylesine vazgeçilmez ve hayati görürler ki öldüklerinde sanki karizma rutinleşmeyecek, sistem çökecektir.”

Nasır otoriter bir lider olarak kendi halkını kendi kurduğu sisteme entegre etmeye çalışmıştır. Ülkede kendisine karşı olan muhalefeti yok etmeyi başaramayan Nasır özellikle 1967 Savaşı'ndan sonraki yıllarda yönetimdeki meşruiyeti sadece Müslüman Kardeşler tarafından değil diğer vatandaşlar tarafından da sorgulanmaya başlanmıştır.

Genel olarak ele alındığında Mısır toplumu, Nasır'ın ekonomik ve siyasi hayattaki; özellikle İsrail Savaşındaki başarısızlıklarından dolayı sorgulamıştır. Bununla beraber Müslüman Kardeşler Nasır döneminin otoriter yapısından sürekli baskı gördükleri için, bu süreç kendilerinin ileriki yıllarda demokrasi ve liberalizme biraz daha yakınlaşmasında etkili olacaktır.

²²⁷ Yalçın, **Mısır'da Darbeler Tarihi**(22.05.2013)

²²⁸ Hüseyin, a.g.e.s.129.

SONUÇ

Bu çalışma Liberal teori bağlamında Mısır Devleti ve Müslüman Kardeşler arasındaki ilişkileri 1967 yılına kadarki tarihi süreç içerisinde incelemektedir. Çalışmamızın sorunsalı; dini bir örgütün laik devlet ile arasındaki mücadelesinde özgürlük, eşitlik, fikir hürriyetleri veya devletin tanımı gibi kavram ve konularda paralel gittiği veya çatıştığı noktaları belirlemektir.

Müslüman Kardeşlere ilişkin hazırlanan akademik çalışmalarda herkesin dikkatini çeken en önemli yargı, dünyanın en büyük ve en etkili mücadelecisi muhafazakar İslami gurubu olmasıdır. Bu özelliğinden dolayı Müslüman Kardeşler, modern birçok İslami hareketin özü olması nedeniyle İslami gruplar içerisinde çok önemli bir aktör olduğunu göstermiştir. Hatta bazı ülkelerde Müslüman Kardeşlerden esinlenerek kurulan İslami hareketler, Müslüman Kardeşlerin Mısır'da gösteremediği etkinliği kendi ülkelerinde göstermişler; toplumsal ve siyasi hayatta önemli gelişmeleri gerçekleştirmişlerdir. Müslüman Kardeşler, Mısır'da 1928 yılında kurulmuş ve 1970'li yıllara kadar Mısır toplumunda çok önemli fikirselleşme ve sosyal yeniliklere imza atmıştır. Müslüman Kardeşler, Mısır toplumunun dinine hücum edildiği ve ülkenin egemenliğinin sömürgeci güçler tarafından ele geçirildiği bir dönemde, hem dini hem milli meselelere karşı takındığı tavır ile Mısır halkının nazarında ülkeyi yöneten liderlerden çok daha fazla mücadelecisi bir pozisyon kazanmıştır.

Uluslararası ilişkiler teorilerinden liberalizm, 19 yy.da popüleritesi artan ve Soğuk Savaş dönemini içine alan süreç içerisinde devletlerin yönetim şekli ve halkların kendi özgürlük, ekonomik serbestlik ve devlet karşısında birey özgürlüklerinin savunulması ilkeleri ile önemli siyasal gelişmelerin başarılmasına sebep olmuştur. Mısır'da ise, İngiliz emperyalizminin doğurduğu anti milliyetçi liberal akımlar ve monarşi karşıtı muhalefette yer alan diğer baskı grupları arasında siyasal mücadeleler sürmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan ve güçlenen Müslüman Kardeşler hareketi, kuruluşunun ilk yıllarında dini bir cemaat olarak kendilerini tanımlarken, 1940'lı yılların sonunda örgüt içerisinde bağımsız adaylar göstererek siyasal hayata girmiştir. Müslüman Kardeşler, hem liberal milliyetçi akım, hem monarşi hem de İngilizlere karşı yeni dinamik İslami bir muhalefet oluşturmayı başarmıştır. Tezimizde de açıklandığı üzere, birçok temel prensipleri liberalizmin siyasal ve sosyal varsayımlarına zıt düşen Müslüman Kardeşler,

liberal hükümetler ile de belli dönemlerde stratejik yakınlaşmaları da olmuştur. Mısır'da kurulan liberal hükümetlerin başarısızlığı Müslüman Kardeşlerin Mısır toplumunda ve siyasi hayatında etkilerinin artmasını sağlamıştır. 1940'lı yıllarda Mısır'da iktidar olan liberal Vefd Partisi liberal sistemi toplumda yanlış olarak lanse ederek teorik temellerinden uzak politikalar sergilemiştir. Bu gelişmelerin etkisiyle beraber Müslüman Kardeşler hareketi, Mısır'da devletin karşısında alternatif dini ve siyasi bir güç olmuştur.

Müslüman Kardeşler bazı dönemlerde kendi fikirlerine zıt olan grup ve partiler ile de stratejik ilişkilere girmiştir. Müslüman Kardeşler, bazen Monarşiye karşı Vefd Partisi'ni tutmak veya Monarşi ve Vefd'e karşı 1952 yılında görüldüğü gibi Hür Subaylara yakın bulunmak gibi doğrudan pragmatik politikalar da izlemiştir.

Müslüman Kardeşler sadece Mısır'ın problemleri ile ilgilenmemiş aynı zamanda İslam dünyasındaki sorunlara karşı da çözüm önerileri getirmiştir. Müslüman Kardeşlere göre; İslam Dünyasındaki problemlere yönelik tek çözüm, İslam dininin kurallarının Müslümanlarca sosyal hayatta pratik olarak yaşanmasıdır. Güler'in de bu konuya değindiği gibi²²⁹; "Müslüman Kardeşler örgütü kuruluşlarının temelinde İslam'ın bir yaşam biçimi olarak yeniden yaygınlaştırılmasını, bunun ulusal sınırlar ile sınırlı kalmayarak ve tüm Müslüman toplumunu kapsayacak şekilde oluşturulmasını savunuyordu." bu onların aynı zamanda liberalizm, komünizm vb. gibi sosyal hayattaki problemlere çözüm öneren Batılı düşünce sistemlerine alternatif bir ideoloji olduğunu da ortaya koymuştur.

Müslüman Kardeşler hareketi, tezimizde detaylı bir şekilde açıklanan ve yukarıda özet olarak bahsedilen birleştirici görevi ve hedef edinilen misyonu taşımakta oldukça zorlandığı söylenebilir. Başka bir noktada incelendiğinde ise Mısır'da büyük baskılara karşı direnen İslami bir muhalefet grubunun oluşması, Filistin bağımsız savaşçıları olan HAMAS'ın, Müslüman Kardeşler ideolojisine dayanması ve Mısır başta olmak üzere, bir çok İslam ülkesinde mevcut iktidarlara karşı Müslüman Kardeşler hareketi eksenli siyasal muhafazakar partiler bulunması onların bütün bütün başarısız olmadığını göstermektedir.

Müslüman Kardeşler'in çalışmamızda açıklandığı gibi, sosyal bir muhafazakar ve siyasal muhalefet hareketi olarak dünyanın birçok ülkesinde binlerce üyeleri bulunmaktadır. Mısır'ın İslam tarihindeki önemi ve diğer ülkelerden gelen Müslüman ve yeni Müslüman olan öğrencilerin el-Ezher Üniversitesini seçmeleri ve buradaki hareket

²²⁹ Güler, a.g.e. s.93.

üyeleri ile tanışmaları da Müslüman Kardeşlerin Mısır dışında etkinlik göstermesinin önemli nedenlerinden biridir. Bundan dolayı diyebiliriz ki, Müslüman Kardeşler'in potansiyelinde bir İslami grup Mısır'dan başka diğer bir İslam ülkesinde kurulsaydı muhtemelen siyasal ve sosyal hayatta bu kadar etki gösteremeyebilirdi. İslam dünyasındaki muhafazakar muhalefette yer alan İslâmi akımların liberal politikalara olan mesafesinin bir nedeni de, Müslüman Kardeşler hareketine olan ideolojik yakınlıktan kaynaklanmaktadır.

Mısır'da 1954 yılından sonra başlatılan yasaklamalarla birlikte birçok Müslüman Kardeşler üyesi rejimi yıkmak suçundan dolayı hapisanelere atılmıştır. Yapılan İslamcı faaliyetler 1952 devrimi öncesinde Benna, daha sonra ise 1965'te Seyyit Kutup ve birçok dava arkadaşının idamına neden olmuştur. O yıllar Albayrak'ın ifadesi ile²³⁰ “Ülke çapında amansız 'İhvan avları'na çıkarak, binlerce İhvan mensubunu zindanlarda çürüttüler, İhvan'ın işine bulaşan sivil toplum kuruluşlarının ve ticari şirketlerin üzerine inanılmaz bir şiddetle gittiler, ellerinden geleni yaptılar, tekrar tekrar yaptılar...” Bir realite olarak Mısır toplumundaki Müslüman Kardeşler muhalefeti her ne yapılsa yapılsın tam anlamıyla sindirilememiştir. Rejimin bu baskıları neticesinde tepki olarak muhafazakar gruptan ayrılan radikal ve Batı ideolojileri karşıtı olan gruplar ortaya çıkmıştır.

Müslüman Kardeşler hareketi, toplumda ortaya çıkan bazı siyasal değişimlere karşı kronik muhalefet ve alternatif olma yolunu takip etmiştir. Müslüman Kardeşler Monarşinin İngiliz varlığına dayanması başta olmak üzere buna bağlı olarak, 19 Ekim 1954 İngilizler ile Tahliye Antlaşması'nın imzalanmasını sonraki yıllar da ise seküler ve sosyalist politikaları Mısır'da egemen kılmak isteyen Hür Subayları açık bir şekilde eleştirmiştir.²³¹

Müslüman Kardeşler, 1952 yılına kadar Mısır'daki liberal düşüncenin alternatifi olarak kendilerini gördüğü gibi, Hür Subaylar devriminden sonra da kendilerini Arap Sosyalist hareketinin alternatifi ve en güçlü muhalefeti olarak görmüşlerdir. Müslüman Kardeşler'in muhalefetteki yeri iktidarı elinde tutan güçler tarafından uygulanan politikalar ile tescil edilmiştir.

Mısır, aynı zamanda I. Dünya Savaşından sonra dünyada çok etkili olan sol fikir akımlarından toplum bazında etkilenmiştir. Fakat ülkede mevcut geleneksel dini ve muhafazakar yapı, sol fikir akımlarının güçlenmesinin önündeki en büyük engeli teşkil

²³⁰ Hakan Albayrak, **İhvan-ı Müslimin**, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/HakanAlbayrak/ihvan-i-muslim%C3%AEn/4831> (17.07.2013)

²³¹ Güler, a.g.e., s. 95.

etmiştir. Rus Devriminden sonra bütün dünyada yaygınlaşan Marksist ve solcu fikir akımları, Mısırlı yönetici elitlerin bir kısmı tarafından sahiplenmesine karşılık ideolojik olarak İslami esaslara dayalı ve bundan hayat alan sosyal grupları sindirmek kolay olmamıştır.²³² Müslüman Kardeşler dini inanç ve kurallara karşı savaş açan sosyalist, komünist ve Marksist akımlara karşı oldukça yeni ve İslami camia'da ikamesi bulunmayan mücadeleci fikirler ortaya konmuştur. Müslüman Kardeşler, temelde muhafazakâr ve düşüncede İslami esaslara dayalı bir hareket olarak birçok muhafazakâr gurubu etkilemeyi ve iktidara karşı güçlü bir baskı gurubu oluşturmayı da başarmıştır.

Müslüman Kardeşler, 1954 ve sonraki yıllarda ağır takibat ve cezalara maruz kalmıştır. Çok ağır şartlar içerisinde örgütün devamlılığını sağlamak adına yer altına çekilen Müslüman Kardeşler üyeleri, bir sosyolojik etkileşim olarak gün geçtikçe radikalleşmiş ve sonucunda Seyyit Kutup'un yenilikçi ve devrimci fikirlerinden etkilenen bazı kişiler hareketten ayrılmıştır.

Tezimizde de incelendiği üzere Benna'nın ardından Müslüman Kardeşler hareketinin başına geçen liderler Benna'nın sahip olduğu karizmatik lider görünümünü yakalayamamış bundan dolayı hareket rejime karşı daha çekingen ve muhafazakar yapıya dönmüştür. Bununla beraber, rejimin devrilmesi, Nasır'ın tekfir edilmesi ve inançsız insanların yok edilmesi fikrini savunan ve muhafazakar grubu pasif olarak niteleyen Kutupçular grubu hükümet ile açık şekilde çatışma yolunu tercih etmiştir.

1967 yılında İsrail'e karşı ezici bir şekilde mağlup olan Mısır, gerek iç politikada gerekse dış politikada birçok konuda mağlubiyetin etkileri gözlemlenmiştir. Özellikle Müslüman Kardeşler'in kitlesel bir hareket olarak mağlubiyetin asıl sebebinin Mısır rejiminin dine olan saygısızlığı ve rejimin kendi vatandaşları olan Müslümanları baskı altında tuttuğu her ortamda dile getirmiştir. Ülkenin ekonomik olarak çok kötü bir durumda olması da eklenince Mısır rejimi hem muhalefet hem de taraf tutmayan halk tarafından oldukça sert bir şekilde eleştirilmiştir.

Rejime karşı 1967 savaşının kaybedilmesine ilişkin yöneltelen suçlamalardan en büyük kârı Müslüman Kardeşler teşkilatı elde etmiştir. Bunun yanında Nasır taraftarlarının organize ettiği veya büyük olasılıkla Nasır'ın kendisi tarafından organize ettirildiği, Nasır'a karşı suikast planı, Nasır'ın iktidarda kalması için önemli rol oynamıştır.

²³² Hüseyin, a.g.e. s.240.

Ortadoğu ülkelerinin makus kaderlerinin göstergesi olan zayıf halk güçlü iktidar siyasi rejimleri halkı devlete karşı çaresiz bırakıyordu. Mısır siyasi hayatında organize edilmiş en güçlü muhalefet olan Müslüman Kardeşler'in, askeri okullarda da giderek güçlenmesi Nasır'ı oldukça korkutmuştu. Bununla beraber, 1967 yılında Arap-İsrail Savaşında çok başarılı olan bu dindar genç subaylara da ilişmekten korkuyordu. Bunun temel sebebi ise, toplumsal ve birleşmiş bir muhalefete karşı dayanacak gücünün kalmamasıydı.

1967 yılından sonraki süreçte ise, Müslüman Kardeşler'in etkisinin toplumda giderek arttığını söyleyebiliriz. Müslüman Kardeşler'den kopma bazı radikal gruplar ortaya çıksa da, geleneksel çizgi Mısır siyasetinde etkili olmaya devam etmiştir. Müslüman Kardeşler 1940'lı yıllarda liberal düşünceye taban tabana zıt olan siyasal söylemlerde bulunmuştur. 1970'li yıllara doğru ise liberalizmin varlık nedenlerinden biri olan demokratik idare anlayışına yakınlaşmışlardır. Müslüman Kardeşlerin fikirsel anlamda dönüşüm geçirmesiyle beraber ilerleyen yıllarda birçok radikal grup rejime karşı şiddet eylemlerini bırakarak geleneksel çizgiye geri dönmüştür. Müslüman Kardeşler'in ılımlılaşmasının bir nedeni de 1970'de iktidara gelen Enver Sedat'ın birçok örgüt üyesini hapishanelerden çıkarması olmuştur.

Sonuç olarak, Müslüman Kardeşler, başlangıçta dini bir cemaat ve siyasi faaliyetlerden uzak duran bir hareket iken, Mısır Devleti'nin devlet yönetiminde ilahi ölçütlerin kriter alınması gerektiğini ve Batı düşünce dünyasının Müslümanların yaşam ve siyasi hayat alanına girmemesi gerektiğini savunarak siyasi bir harekete dönüşmüştür. Bu dönemden sonra ise siyasi konulara daha fazla eğilim göstererek bir sosyal hareketten ziyade ülkenin siyasetinde belirleyici olmak isteyen bir baskı grubuna dönüşmüştür.

KAYNAKLAR

Kitaplar

- ABDEL NASIR Walid M., **The Islamic Movement in Egypt and Perception of International Relations 1967-1981**, Graduate Institute of I.S, Geneva, 1994
- ABDULFETTAH Nebil, **Mısır İslami Hareketleri'nin Varlığı, Sınırları ve Uzlaşma-Normalleştirme**, Çev. İslam Özkan, Ekin Yayınları, İstanbul, 1996
- ABDULHAMİD Muhsin, **Cemaleddini Afgani, Hayatı ve Etrafındaki Şüpheler**, Fecr Yayınevi, İstanbul, 1991
- ADAMS Charles C., **Islam and Modernism in Egypt**, Russell publication, New York, 1968
- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali, **Kral-Devletten Ulus-Devlete**, İmge Yayınları, Ankara, 2005
- ARI Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi**,4 b, MKM yayınları, Bursa, 2008
- ARI Tayyar, **Uluslararası İlişkiler Teorileri; Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, 6b, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010
- ARI Tayyar, **Uluslararası İlişkilere Giriş**, 2b, MKM Yayıncılık, Bursa, 2010
- AYUBİ Nazih, **Arap Dünyasında Din ve Siyaset**, çev.Yavuz Alogan, Cep Kitapları Yayınları A.Ş, İstanbul, 1992
- BAKER Raymond William, **Islam Without Fear**, Harvard University Press, London, 2003
- BALCI Ramazan, **Sultan İkinci Abdulhamid ve Mısır Kuşatılmış Vatan**, 2b, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2011
- CEVİZCİ Ahmet, **Aydınlanma Felsefesi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002
- COMMİN David , **Hasan al-Banna(1906-1949)**, ed. Ali Rahnema, Book Ltd., London and New Jersey, 1998

- COŞKUN Ahmet Hakan, **Ali BULAÇ ile İslamcılık Üzerine**, Eylül Yayınları, İstanbul, 2001
- ÇAĞIL Orhan Münir, “**İnsan Hakları ve Tabii Hukuk**”, İ. Ü. Hukuk F. Yayınları, İstanbul, 1984
- DAĞ Ahmet Emin, **Hasan el Benna**, Bağımsız Yayıncılık, İstanbul, ty
- DEDEOĞLU Beril, **Uluslar Arası Güvenlik ve Strateji**, Derin Yayınları, İstanbul, 2003
- DURSUN Davut, **Cemal Abdunasır**, DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993
- DURSUN ve KOTOB Denis J. and Sana Abed, **Islam in Contemporary Egypt**, Lynne Rienner Publishers, London, 1999
- el AWAİSİ Abd-Al-Fattah Muhammed , **The Muslim Brothers and the Palestine Question:1928-1947**, Tauris Academic Studies, Londra, 1998
- el FETH Abu, **Mısır İhtilalinin İç yüzü ve Nasır**, çev. Nusret Kuruoğlu, Rek-tur Kitap Servis, İstanbul, 1965
- el GANUŞI Raşid, **İslami Yöneliş**, çev. Abdullah Baykal, Bir Yayıncılık, İstanbul, 1987
- el KARDAVİ Yusuf, **İslam Ümmeti Hayal mi Gerçek mi?**, çev. Mehmet Akbaş, Nida Yayınları, İstanbul,2008
- el-BENNA Hasan, **Hatıralarım(Müslüman Kardeşler)**, çev. M. Beşir Eryarsoy, 3b. Beka Yayınları, İstanbul, ty
- el-KARDAVİ Yusuf, **Her Müslüman’ın Davası Kudüs**, çev. İzzet Marangozoğlu, 2b, Nida Yayıncılık, İstanbul, 2010
- ELPELEG Zvi, **Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin el-Hüseyin**, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999
- ERTUĞRULOĞLU Mehmet, **Ekonomi Doktrinleri Tarihi**, Ankara, 1972
- ESPOSİTO ve VOLL John L.ve- John O., **İslamiyet ve Demokrasi**, çev. Ahmet Fethi,Sermal Yayınevi, İstanbul, 1998
- GANİM İbrahim el-Beyumi, **Hasan el-Benna’nın Siyasi Düşüncesi**, Ekin Yayınevi, İstanbul, 2012

- GOLDSCHMİDT ve DAXİDSON Arthur ve Lawrence, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, çev. Aydemir Güler, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2008
- GÜLER Zeynep, **Süveys'in Batısında Arap Milliyetçiliği; Nasır ve Nasırcılık**, Yeni Hayat Yayıncılık, İstanbul, 2004
- GÜRİSOY İsmail Hakkı, **Çağdaş İslam Ülkeleri Tarihi**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 1997
- HAVVA Said, **50 yılında Müslüman Kardeşler Hareketi**, çev. M. Said Şimşek, Uysal Kitabevi, Konya, 1980
- HÜSEYİN Asaf , **İslam Dünyasına Siyasi Bakışlar**, çev. Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul, 1991
- İSLAMOĞLU Beşir, **İslami Hareketin Tarihi Seyri**, Denge Yayınları, İstanbul, 1993
- İSLAMOĞLU Mustafa, **İslam Birliği Hareketi**, 7b, Denge Yayınları, İstanbul, 1998
- KANT Immanuel, **Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi**, Hacettepe Ü. Yayınları, Ankara, 1982
- KUTUB Seyyid, **İslam'da Cihad**, çev. Akif Nuri, Çağrı Yayınları, 6b, İstanbul, 1980
- KUTUP Seyyid, **Yoldaki İşaretler**, Özgün Yayıncılık, Ankara, 2001
- LAPİDUS Ira M., **İslam Topluları Tarihi 19.YY'dan, Günümüze**, Çev. Yasin Aktaş ve Mevlüde Ayyıldızoğlu, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010
- LEWİS Bernard, **Orta Doğu**, çev. Selen Y. Kölay, 8b, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2011
- MANAZ Abdullah, **Dünyada ve Türkiyede Siyasal İslamcılık**, Eylem Vakfı Yayınları, İzmir, 1998
- MARSOT Araf Lutfi al Sayyid, **Mısır Tarihi Arapların Fethinden Bugüne**, çev. Çağalı güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007
- MÜCAHİD Huriye Tefik, **Farabi'den Abduh'a Siyasi Düşünce**, çev. Vecdi Akyüz, İz Yayıncılık, İstanbul, 1995
- OSMAN Fethi, **İhvan-İslam ve Demokrasi**, haz. Aydın Ünlü, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991
- ÖNER Ali, **Dünden Bugüne Filistin**, Ekin Yayınları, İstanbul, 2006
- ÖZCAN Mustafa, **İmam-ı Rabbani ve Bediüzzamanın Tecdidî Işığında siyaset ve İttidal**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2008
- PATAİ Raphael, **Society, Culture and Change in the Middle East**, 3th ed, New York, University of Pennsylvania Press, 1969

- PERETZ Don, **The Middle East Today**, 3rd ed, Holt, Rinehart and Winston, inc., New York , ty
- SANCAK Sude, **Mısır-Nil'in Bereketli Vadisi**, 3 b, Gümüş Ofset, İstanbul, 2009
- SANDER Oral, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 18b, İmge Kitabevi, Ankara, 2009
- SANDER Oral, **Siyasi Tarih İlk Çağlardan 1918'e**, 18 b, İmge Kitabevi, İstanbul, 2009
- ŞAHİN Bican, **Liberal Demokrasinin Temelleri: Güncel Demokrasi Tartışmaları**, Oreon Yayınları, Ankara, 2008
- TUNÇ ve SEVİNÇ Fatma ve Yaşar, Alkan ÖZCAN, Zahide Tuba KOR, **Siyonizm Düşünden İsrail Gerçeğine Filistin**, İhh Yayıncılık, 7b, İstanbul, 2011
- TAYLOR Alan R., **The Islamic Question in Middle East Politics**, Westview Press, London, 1998
- TURAN Ömer, **Düşman Kardeşler, Siyonizm, İsrail ve Filistin Direnişi**, Ak-ka Yayıncılık, İstanbul, 2002
- TURAN Ömer, **İslami Hareketler**, Step Ajans Yayıncılık, 2002, İstanbul
- TÜRKMEN Hamza, **Gelecek Tasavvurumuz ve Ortadoğu İntifadası**, Ekin Yayınları, 2012, İstanbul,
- TÜRKÖNE Mümtazer, **Siyaset**, Lotus Yayınları, İstanbul, 2003
- WATT W. Montgomery, **İslami Hareketler ve Modernlik**, çev. Turan Koç, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997
- WICKHAM Carrie Rosefsky, **Mobilizing İslam**, Columbia University Press, New York, 2002
- YAVİ Ersal –YAZICIOĞLU Necla, **Tarih Öncesi Çağlardan Günümüze Mısır**, Yazıcı Yayınevi, 2b, İzmir, 1996
- YAYLA Atilla , **Liberalizm**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1992
- YAYLA Atilla, **Siyaset Teorisine Giriş**, Liberte Yayınları, Ankara, 2003

Makaleler

- ALBAYRAK Mustafa, “**Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Liberalizm**”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/809/10289.pdf> (01.10.2013)
- CEYLAN Şule Şahin, “**Francis Fukuyama ve Tarihin sonu Tezi**”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:5 Sayı:10 Güz, İstanbul, 2006
- ÇELİK Fikret ve USTA Sefa, “**Liberal Düşünür Hayek’in Özgürlük Düşüncesi Ve Bu Perspektiften Yerel Yönetimlere Bakışı**”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2011/2, Sayı:14
- ÇETİN Halis, “**Liberalizmin Tarihsel Kökenleri**”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, Sivas, 2002
- ÇETİN Halis, “**Liberalizmin Temel İlkeleri**”, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1, Sivas, 2001
- DİRİÖZ Ali Oğuz, “**Mübarek Öncesi Mısır: Jeopolitik Konum, İç ve Dış Politika**”, Ortadoğu Analiz **Ocak 2012 - Cilt: 4 - Sayı: 37**
- EMMERMANN Ines, Foreign Policy of States, **A Hand Book on World Affairs**, editors Wolfgang Gieler, Kemal İnat, Claudio Kullmann, Tasam Publication, İstanbul, 2005
- GÖRGÜN Hilal, “**Bir İktidar Mücadelesinin Anatomisi: Enver Sedat ve Muhalifleri**”, İslam Araştırmaları Dergisi, sayı 6, İstanbul, 2001
- KODAMAN ve SARAÇ, Timuçin ve Esmey, “**Hamis**”, *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 1, Sayı 1, 2006
- KODAMAN Bayram, **Liberal Demokrasinin Zemini**, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs 2011, Sayı:23
- ÖZDİKMENLİ İlkin ve OVALI Şevket, “**Irak Savaşı Sonrasında Liberal Dünyanın Yapay İkiligi**”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 5, Sayı 19 (Güz 2008)
- ÖZKAN Mehmet, “**Mısır Dış Politikasında Filistin ve Bölgesel Yansımaları**”, *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 4, Sayı 1, 2009
- YAYLI-Hasan VE ÇINAR Emel, “**Klasik Liberalizmde Özgürlük ve J.S.Mill’in Yerel Yönetimlere Bakışı**”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı:32, Eylül- Ekim

Diğer Kaynaklar

- AÇIKALIN Serpil, **Muslim Brotherhood's Relationships with Egyptian Government From 1952 to 2008: An Accommodation and Confrontational Relationship**, Ortadoğu Araştırmaları Programı(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2009
- AVŞAR Esra, **The Transformation of the Political Ideology and the Democracy Discourse of The Muslim Brotherhood in Egypt**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2008,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- ALBAYRAK Hakan, **İhvan-ı Müslimin**, <http://yenisafak.com.tr/yazarlar/HakanAlbayrak/ihvan-i-muslim%C3%AEn/4831>(17.07.2013)
- ARSLANTAŞ Süleyman, **Seyyit Kutup'un Demokrasiye Bakışı**, <http://www.rahle.org/index.php/makaleler/119-makaleler/kavram-dnyas/slam-dncesi/20628-seyyid-kutubun-demokrasiye-bak-as> (16.10.2013)
- ATALAY Tayfun , **Müslüman Kardeşler Nedir Ne değildir?**, [http://t24.com.tr/yazi/musluman-kardesler-nedir-ne-degildir-iv/3264\(10.10.2013\)](http://t24.com.tr/yazi/musluman-kardesler-nedir-ne-degildir-iv/3264(10.10.2013))
- BAŞPEHLİVAN Cihat, **İhvan-ı Müslimin Teşkilatı Fikri ve Siyasi Yapı**, <http://www.haksozhaber.net/ihvan-i-muslimin-teskilati-fikri-ve-siyasi-yapi-2-24049h.htm> (10.10.2013)
- BAYER Ahmet, **Reşid Rıza'nın el-Menar Adlı Tefsirinde Hıristiyanlığa Yaklaşımı**,(Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007
- ÇAĞLAYAN Selin, **Mısır ve Müslüman Kardeşler**, [http://www.birgun.net/research_index.php?news_code=1353577434&year=2012&month=11&day=22\(20.05.2013\)](http://www.birgun.net/research_index.php?news_code=1353577434&year=2012&month=11&day=22(20.05.2013))
- ÇİÇEK Nevzat, **İhvan-ı Müslimin Tarihi**, <http://www.timeturk.com/tr/makale/nevzat-cicek/ihvan-i-muslimin-tarihi.html> (19.10.2013)
- **Egypt: Dam-Bid-Dam**,[http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,804971,00.html\(07.12.2012\)](http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,804971,00.html(07.12.2012))
- el-HUDAİBİ Mohammad Ma"mun,**The Principles of Muslim Brotherhood**, <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=813> ,(04.12.2012)

- ELMA Fikret, **Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve Jhon Locke**,
http://journal.qu.edu.az/article_pdf/1028_437.pdf (10.09.2013)
- ERDOĞAN Mustafa, **Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri**,
<http://www.liberal.org.tr/incele.php?kategori=MTg=&id=NTEy> (12.10.2013)
- http://www.bbc.co.uk/turkce/ozeldosyalar/2011/02/110204_profile_muslimbrotherhood.shtml(17.05.2013)
- <http://www.nkfu.com/cemal-abdul-nasir-kimdir/>(21.05.2013)
- <http://yukarikayalar.wordpress.com/2012/06/05/mufsid-i-kebir-buyuk-fesatci-cemaleddin-afgani-kimdir/>(02.09.2013),
- HÜR Ayşe, **Müslüman Kardeşler Kimdir?**, <http://www.taraf.com.tr/ayse-hur/makale-musliman-kardesler-kimdir.htm>(09.10.2013)
- İNAYET Hamid, **Muhammed Reşid Rıza'da İslami Hükümet Düşüncesi**,
http://elifder.org/emesaj_dergisi/10/MResitRizadaIslamiHukümet_inayet.htm
(19.08.2013)
- KARAMAN Hayrettin, **Müslüman Kardeşler**,
<http://yenisafak.com.tr/yazarlar/HayrettinKaraman/musliman-kardesler/32365>,
(23.08.2013)
- KAVAK Özgür, **Reşid Rıza**,
<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=181507>(10.08.2013)
- KILAVUZ M. Tahir- M. Hüseyin Mercan- Süleyman Güder, **Orta Doğu'da İslamcı Siyaset Değişim sürecinde Müslüman Kardeşler ve Nahda**, <http://ilke.org.tr/wp-content/uploads/2013/02/rapor-1.pdf>, s.29.=(12.08.2013)
- **Millet ve Zaman**, <http://www.akintarih.com/yazilar/milletvezaman.htm>(10.03.2013)
- OK Çiğdem, **Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorileri Bölgesel Güvenlik Bağlamında ASEAN Deneyimi Analizi**,
<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/diger/1369-uluslararasi-iliskilerde-guvenlik-teorileri-bolgesel-guvenlik-baglaminda-asean-deneyimi-analizi> (09.10.2013)
- ÖMERCİ Ozan, **Mısır: Siyasi Tarihi ve Bugünü**,
<http://www.politikadergisi.com/makale/misir-siyasal-tarihi-ve-bugunu>(05.03.2012)

- SALİH Muhsin Muhammed, **İmam Hasan el-Benna ve Filistin Davası**,
[http://www.dogruhaber.com.tr/Haber/Imam-Hasan-El-Benna-ve-Filistin-Davasi-26364.html\(05.03.2013\)](http://www.dogruhaber.com.tr/Haber/Imam-Hasan-El-Benna-ve-Filistin-Davasi-26364.html(05.03.2013))
- TAŞ Şükrü, **1928'den Günümüze Müslüman Kardeşler**,
[http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/74-sayi-219/352-1928den-gunumuze-musliman-kardesler,\(26.04.2013\)](http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/74-sayi-219/352-1928den-gunumuze-musliman-kardesler,(26.04.2013))
- TAŞ Tarık , **Mısır'da Darbeler Tarihi**,
[http://www.hadeka.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=207:msrda-darbeler-tarihi-&catid=37:tarih&Itemid=55\(21.05.2013\)](http://www.hadeka.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=207:msrda-darbeler-tarihi-&catid=37:tarih&Itemid=55(21.05.2013))
- TIĞLI İbrahim, **Müslüman Kardeşler'in Siyasi Tarihi I**,
<http://www.dunyabulteni.net/?aType=haber&ArticleID=146440> (26.02.2013)
- TIĞLI İbrahim, **Müslüman Kardeşler'in Siyasi Tarihi II**,
[http://www.dunyabulteni.net/?aType=yazarHaber&ArticleID=15553\(03.03.2012\)](http://www.dunyabulteni.net/?aType=yazarHaber&ArticleID=15553(03.03.2012))

I. ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Engin KOÇ		
Doğum Yeri ve Yılı	Bursa-1984		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	İngilizce		Japonca
	İleri Seviye		Orta Seviye
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2000	2003	BURSA YILDIRIM EMİRSULTAN LİSESİ
Lisans	2004	2008	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ, İİBF KAMU YÖNETİMİ BÖLÜMÜ
Yüksek Lisans	2011	2014	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ, SBE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI, ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI
Doktora			
Çalıştığı Kurum (lar)	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2012	-	Türk Telekomünikasyon A.Ş.
2.			
3.			
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	enesengin.koc@gmail.com		
	Tarih	10.02.2014	
	İmza		
	Adı Soyadı	Engin KOÇ	

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	ENGİN KOÇ
Tez Adı	LIBERAL TEORİ BAĞLAMINDA MÜSLÜMAN KARDEŞLER HAREKETİNİN MİSİR DEVLETİ İLE İLİŞKİSİNİN ANALİZİ:1927-1967
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Anabilim Dalı	ULUSLAR ARASI İLİŞKİLER
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tez Danışman(lar)ı	PROF.DR. TAYYAR ARI
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☒ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 14.01.2014
İmza :